

VIGILIA

1994 / 7

A Dabas-Sári iskolaügy tanulságai

TOMKA MIKLÓS ÉS RÉVAY EDIT SZOCIOLÓGIAI TANULMÁNYA

ŐRSY LÁSZLÓ: A kérdező szellem

TÖRÖK JÓZSEF: A keresztény történelemszemlélet és Európa

François Mauriac és Marianne Gruber elbeszélése

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A szabadság fészke	481
TOMKA MIKLÓS:	A katolikus egyház a pluralista társadalomban (<i>Dabas-Sári tanulságai</i>)	482
RÉVAY EDIT:	Dabas-Sári a sajtó tükrében	494
ÖRSY LÁSZLÓ:	A kérdező szellem	505
TÖRÖK JÓZSEF:	A keresztény történelemszemlélet és Európa	512
BODA LÁSZLÓ:	Európai öntudat	518
AUSIÁS MARCH:	Lelki ének (<i>vers; Déri Balázs fordítása</i>)	521
MARIANNE GRUBER:	A lille halála (<i>elbeszélés; I. rész; Gátas Judit fordítása</i>)	523
KAUTZKY NORBERT:	Két arc egy tükörben (<i>vers</i>)	530

KORTÁRSUNK

NAGY GÁSPÁR:	Kialszik majd; Az állomásokon túl; Esztergomi apokrif (<i>versek</i>)	531
POMOGÁTS BÉLA:	Csendes keresztút (<i>Nagy Gáspár verseiről</i>)	534

KATOLIKUS RENESZÁNSZ

RÓNAY LÁSZLÓ:	Mauriac a Jelenkorban	536
FRANÇOIS MAURIAC:	Ötven év (<i>Szávai Nándor fordítása</i>)	538
	Azoknak, akik unatkoznak	539

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

POMOGÁTS BÉLA:	Ortutay Elemérrel	541
----------------	-------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

HANKOVSKY TAMÁS:	Az új és az újra	547
------------------	------------------	-----

EGYHÁZ A VILÁGBAN

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A Szentírás értelmezéséről	551
----------------	----------------------------	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	555
---	-----

A szabadság fészke

Az Ószövetség gyönyörű hasonlata szerint Isten úgy oltalmazza az embert, „mint a sas, amelyik a fészket védi: ott lebeg a fiókája fölött, kiterjeszti szárnyát, felkapja, tulajdon szárnyán hordozza” (Deut 32,11). A sas ott lebeg fiókái fölött: oltalmazza, táplálja, tanítja, sőt felröpteti őket. De nem telepszik rájuk, nem nyomja őket agyon: velük van, mégis fölöttük, érinti őket, de csak a távolból.

Így vigyázza Isten a teremtett világot: jelen van a történelemben, „velünk lakó Isten”, Emmanuel, aki mégis meghagyja az ember szabadságát. A szabadság Isten ajándéka az embernek. Képessé teszi arra, hogy szabad döntéssel válaszoljon Isten szeretetére. Fel-szabadítja arra, hogy önmaga börtönéből kitorve az őt végtelenül meghaladó valóság titokzatos távlatai felé elinduljon. A szeretetet senkire sem lehet ráerőltetni: csak szabadságban születhet meg. A szeretet: különbözők vonzódása egymáshoz, beteljesülésük az egységben. Távolság, amely összeköt, szabadság, amely nem a függetlenségben, hanem az önátadásban virágozik ki.

Isten a hatalmát azoknak mutatja meg, akik hisznek benne, s személyes hozzákötődésük során tapasztalják meg erejét és jóságát. Hagyja, hogy visszautasítsák, hogy semmibe vegyék, hogy kihagyják életük számításaiból az emberek. Eltűnt volna a világból? Kivesztek vagy értéküket veszítették volna azok a fogalmak, szavak, szimbólumok, amelyek reá utalhatnának, őt megjeleníthetnék? Magára maradt volna a vesztébe rohanó emberiség? A keresztény ember nem adhatja át magát a pesszimizmusnak. A sas nem hagyta el fészket. Fölötte lebeg, anélkül, hogy reá telepednék. Szelíd érintésekkel, jelzésekkel hívogatja fiókáit a szeretetre, de mindig tiszteletben tartja szabadságukat.

Miért nem nyilvánvalóbb Isten jelenléte? Hatékonyabb — földi mértékkel is — gondviselése? Mert a szeretet: szabad személyek kapcsolata. Nem zsarnokság, nem kényszerpálya, hanem szabadon választott öröm, amelyet keresni kell, ahová el kell jutni, önmagunk meghaladásával, feladásával is. Csönd kell hozzá és összeszedettség, nyitottság és önfegyelem.

A hit: ráébredés a Valóságra. Felismerése annak, hogy Isten oltalmazó, gyöngéd szeretete vesz körül. De — ahogy T. S. Eliot mondja — „az emberiség nem tud elviselni túl sokat a valóságból”. Istenkereső vágyunk pedig a valóságot kutatja. Isten valósága nem az étellel, a szabadságunkkal áll ellentétben, hanem illúzióinkkal: a realitásnak, az evidenciáknak fittyet hányó, hamis, ám annál magabiztosabb képzelgéseinkkel. Az igazi hit a gazdagabb és emberibb életre vezet el. Az igazság megszabadít minket. Isten oltalmazó jelenlétében élünk. Megadja a fészkek biztonságát és békéjét, s felröppent a szeretet szabadságába.

A katolikus egyház a plurális társadalomban

TOMKA MIKLÓS

Dabas-Sári tanulságai

Született 1941. április 13-án, Budapesten. Pannoni halmi érettségi után előbb dolgozott, majd elvégezte a közgazdasági egyetemét (1964). Szociológiából doktorált (1967), majd lett kandidátus (1977). Szociológia vendégprofesszor Bambergban (1968 és 1979) és Innsbruckban (1978). Vallásszociológiával foglalkozik. A Concilium nemzetközi teológiai folyóirat vallásszociológiai szerkesztője. A MTA Filozófiai Intézetének főmunkatársa, az Országos Lelekipásztori Intézet Vallásszociológiai Központjának vezetője.

Elvi és gyakorlati kérdések

Dabas-Sári az elmúlt évben szimbólummá vált. Egyesek számára a kommunizmus továbbélésének és az egyházellenes erőszaknak a jelképévé. Mások számára a hatalomra törő egyház jelképévé. Kicsit távolabbról nézve nem az egyik vagy másik álláspont, hanem a szembenállás a fontos. A testvérharc szimbóluma vagy csupán ellentétes érdekek kifejeződése?

Dabas-Sári nem tipikus. Rendkívülivé teszi jóformán minden sajátossága: az erősen őrzött nemzetiségi hagyomány, a még nagyon élő népi vallásosság, a kényszerbeolvasztás Dabasba és sok egyéb. Iskolatörténete sem mintája más települések más vállalkozásainak. Tanulságot azonban csöstell szolgált. Nemcsak saját különlegességét, hanem a magyar átalakulást is tükrözi.

Az iskolaharc egyik-másik értelmezője számára egyszerű a kérdés: az igazság („a nép”, „a jog”, „a demokrácia”) ütközik az erőszakkal („a manipulálókkal”, „a hatalomra törőkkel”, „a jogtiprással” stb.). S mert nyilvánvaló, hogy a jogot, a rendet, az igazságot védeni kell, minden vita tárgytalan! Nem mellékes azonban, hogy ilyenfajta érvet mindkét oldalon hallani.

A valóság bonyolult. Dabas-Sáriban világok ütköznek. Megosztott a falu és megosztott az iskola. Az önkormányzati és az iskolai döntések jogszerűségét perek támadják. Az eredményt nem tudjuk megelőlegezni. Nem is a helyi kompromisszum lehetősége és módja az, ami Dabas-Sárit a település határain túl fontossá teszi. Égetőbbek az elvi kérdések, amelyek az ügy kapcsán felmerülnek. Ezekkel szembe kell nézni! Úgy, hogy közben nem kérdőjelezzük meg a konkrét eset konkrét cselekvőinek jó szándékát és rátermettségét. Akármilyen áldozatos is egy-egy személy helytállása, minket most nem az foglalkoztat, hanem a konfliktus logikája. Valóban drámaian megváltozott a szülők véleménye? Mi ennek az oka? Vagy ha nem változott, mi tűnik változásnak? Valóban megosztódott a valaha egységes falu? De egységes volt-e egyáltalán? A vallásosság egyházellenességbe fordult? Miért? Vagy talán nem volt olyan stabil az a vallásosság? Vagy megfordítva, az emberek ma sem egyházellenesek? Egyáltalán, kik a konfliktusban szemben álló felek? Hívők és nem hívők? Vagy: a kanonok-plébános és a nem hívő pedagógusok? Vagy: a kispazda polgármester és ellenfelei? Vagy: a sári részönkormányzat és Dabas városa? (S a feszültségek

és megosztottságok még hosszan sorolhatóak.) Mindenekelőtt fel kell idéznünk az eseményeket, mielőtt azok értelmezésébe fogunk.

Eseménytörténet

1993. május 19–21-én a község plébánosa egyházi és polgári hatóságoknál (önkormányzat, iskolaigazgató) tájékozódott katolikus iskola indításáról.

Május 22–23-án a templomban és az egyházközségi képviselő-testület ülésén kihirdette a tervet.

Május 24-én, hétfőn a plébános kérdőíveit a pedagógusok kiosztották a tanulóknak azzal, hogy otthon írassák alá.

Május 25-én, a begyűjtött nyilatkozatok áttekintését követően a plébános tanári konferencián ismertette azt az elképzelését, hogy a Dabas város Sári falurészén levő, mindaddig önkormányzati iskolát átvenné a katolikus egyház. A részletekkel kapcsolatban a faluban azonnal meglendült a fantázia és elindult a kritikus hangú pletyka.

Június 1-jén az iskolaigazgató által összehívott szülői értekezlet keretében a plébános ismertette a tervet az érintett szülőkkel. Az este 6-tól 10-ig tartó vita nyilvánvalóvá tette, hogy az ügynek számos ellenzője van.

Június 2-án a sári lakosokat képviselő alpolgármester és a KDNP helyi vezetője, önkormányzati képviselő beadványban kérelmeztek, hogy a jegyző készítse elő az iskolaát szervezés testületi megvitátását.

Június 7-én az önkormányzat a lakossági igény dokumentumaként elfogadta a plébános által készített és a szülők által (május 24–25-én) aláírt nyilatkozatot. Az önkormányzat által elfogadott megoszlás: 74 százalék „igen” (=„ha az iskola átszerveződik katolikus, egyházi iskolává, gyermeküket oda járatnák”), 19 százalék „nem”, 8 százalék egyéb állásfoglalás. „Igen” válasz eszerint 186 szülőtől érkezett.

Június 15-re az átszervezést ellenzők már 133 aláírás birtokában érveltek az iskola egyházivá válása ellen. Az Önkormányzat Közoktatási, Közművelődési és Sport Bizottsága 4:1 arányban az egyházivá átszervezés ellen foglalt állást.

Június 30-án Dabas Város Önkormányzata képviselő-testülete viharos ülés után a Sáriban működő 1.sz. Általános Iskola fenntartói jogát átadta a Sári Római Katolikus Egyházközségnek, és megbízta az alapellátással járó kötelezettségek elvégzésével. A vita során egy képviselő lemondott mandátumáról, további négy képviselő pedig — miután a polgármester többüktől ismételtlen megvonta a szót — elhagyta az ülést; ezután a szavazás eredménye a következő lett: az iskolaátadást megszavazta 10 fő, tartózkodott 4 képviselő, ellenszavazat (így) nem volt.

Július 1-jén a Váci Egyházmegye püspöke megalapította a Szent János Katolikus Általános Iskolát, és egyidejűleg megbízta a Dabas-Sári Római Katolikus Egyházközséget az iskola fenntartásával és működtetésével.

Július 8-án a Polgármesteri Hivatal átvett 163 bizonyítványt (majd júl. 13-án további 7 bizonyítványt) és 19 elsőbe iratkozó gyermek szüleinek aláírását egy nyilatkozattal egyetemben, ami szerint „ezeket a gyerekeket szüleik továbbra is a sári önkormányzati iskolába akarják járattatni”, és állampolgári és nemzetiségi jogaikra hivatkozva továbbra is kéri „a szlovák nyelvoktatást, valamint a fakultatív hitoktatást”.

Július 12-én a váci megyéspüspök kinevezte a Szent János Katolikus Általános Iskola igazgatóját.

Július 14-én az önkormányzat az iskolát leltár szerint az egyházközség használatába adta. Ugyanezen a napon az Önkormányzat Ügyrendi Bizottsága elnöke és az Önkormányzat Oktatási Bizottsága elnöke a köztársasági megbízotthoz írt beadványában igyekezett megállítani az iskolaátadást.

Július 15-én Dabas város jegyzője, tekintettel az önkormányzati döntésre és a törvényi feltételek meglétére, megadta a Szent János Katolikus Általános Iskola működési engedélyét. Használatba vették az új bélyegzőket. Elkészült az iskola új névtáblája. Az iskola értesítést küldött a dabasi 1.sz. Általános Iskola pedagógusainak (akik feje fölött az iskolaátadás megtörtént, de akiknek munkaviszonyát az önkormányzat nem mondta fel), hogy munkájukra továbbra is számít.

Július 21-én a már megtörtént iskolaátadás részleteit az önkormányzat és az egyházközség közötti „megállapodás” rögzítette. Ezt az egyházi hatóság júl. 29-én jóváhagyta.

Július 24-én megtörtént az új iskola bejelentése a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban.

Július 26-án szülői beadvány kérte a képviselő-testületi tagokat és a polgármestert, hogy „192 gyermek önkormányzati iskolába történő elhelyezéséről gondoskodni szíveskedjenek”. Az aláírók kijelentették, hogy „nem fogadjuk el a gyermekek automatikus beíratását az egyházi iskolába”. Ezzel szemben kérték, hogy „gyermkeinket lakókörnyezetükből nem kiszakítva jelöljék meg azt az iskolát, ahová járhatnak”. (Ez arra utalt, hogy az aláíró szülők gyermekeiket nem akarták más dabasi iskolába küldeni.) A beadvány aug. 10-ig kért „megnyugtató választ”, illetve annak elmaradása esetén polgári pert helyezett kilátásba.

Július vége — augusztus: a plébános fenyegető leveleket kapott. Az új iskola névtábláját letörték, az iskola falára fenyegető rajzot firkáltak.

Augusztus 3-án rendkívüli lakossági fórum országgyűlési képviselők és országos intézmények képviselői jelenlétében. A felszólalók több, az egyházi iskolát ellenző pedagógust név szerint jog-

sértéssel vádoltak, és tiltakoztak a törvénytelenések ellen, amelyeket az egyházi iskolával szemben — szerintük — hatalomvágyból követtek el.

Augusztus: Dabas-Sári iskolavitája végérvényesen politikai ügygé vált. A falu két pártra szakadt. Az egyházi iskolát ellenzőket támogatták mind országos ellenzéki fórumok, mind a tömegkommunikáció. Augusztus végéig csupán az írott sajtóban több mint egy tucat cikk jelent meg Dabas-Sáiról.

Szeptember 1-jén a Szent János Katolikus Általános Iskola évnnyitóján nem jelent meg a pedagógusok és a gyermekek egy része, akik a Művelődési Ház előtt az utcán tartottak „évnnyitót”.

Szeptember 2-án a tanévet nem kezdte meg a katolikus iskolában 224 gyermek. Számukra az egyházi iskolát ellenző pedagógusok a kultúrházban, majd a sportpályán tartottak foglalkozást.

Szeptember 6-án a Szent János iskola igazgatója felmondó levelet küldött azon pedagógusoknak, akik nem jelentek meg sem a tanévnnyitón, sem az azt követő órákon (akik ellenben vitatták, hogy ők a Szent János iskolával bármilyen jogviszonyban lennének).

Szeptember 9-én a dabasi polgármester a „polgári engedetlenség mozgalom”-mal szemben a művelődési és közoktatási miniszter segítségét kérte. A miniszter nem tartotta magát illetékesnek arra, hogy a képviselő-testület hatáskörébe avatkozzon. A szeptember 9-i — viharos — önkormányzati ülésen érdemi előrelépés nem történt.

Szeptember 13-án a Dabas-Sári Római Katolikus Egyházközség, a Váci Egyházmegye püspökével egyetértésben kompromisszumos javaslatot tett: felajánlotta, hogy rendelkezésre bocsát tantermeket a nem a Szent János iskolába beíratottak oktatására.

Szeptember 16-án a váci püspök és a Dabas-Sári Római Katolikus Egyházközség javaslatával összhangban Dabas Város Önkormányzata képviselő-testülete az iskola megosztásáról döntött.

Szeptember 22-én a létszamarányos megosztáshoz elvégzett felmérés szerint a katolikus iskolába 88, az önkormányzatiba 221 tanuló kívánt járni.

Szeptember 23-án az önkormányzat döntött az iskolaépület megosztásáról; a Közoktatási, Közművelődési és Sport Bizottság elnökét, aki az egyházi iskola alapítását kezdettől ellenezte, kinevezte az önkormányzati iskola igazgatójává; s az új önkormányzati iskolát a június 30-án megszűnt 1. sz. Általános Iskola jogutódjának ismerte el.

Béke azóta sincs Dabas-Sáriban. Folynak a szülők által kezdeményezett perek az önkormányzat és az egyházközség ellen — az iskola (egy részének) egyházi használatba adását kifogásolva. A két iskola súlyos anyagi gondokat okoz a városnak. Az iskolaügy a választási csatározásoknak is részévé vált. A következő fordulótól ki-ki saját pozíciói erősödését reméli. Érdekek s csoportok út-

köztek és ütköznek. — Ez a konfliktusokkal terhelt sokféleség az, ami a továbbiakban foglalkoztat.

Két látásmód

Dabas-Sári mint eszköz

Nem árt ismerni a konkrét ügy tényeit. De az országos vita régen nem arról zajlik. Dabas-Sári címkévé vált, amit ki-ki ízlése szerint, saját nézetei igazolására használ. Ideológiák és előítéletek szembe-sülnek. Az alföldi kisváros belharca mások fegyvertárát gazdagítja. Szegény Dabas-Sári! Azért kellett híressé-hírhedtté válnia, hogy élethű „díszleteket”, lokálkulórt, „helyi hitelesítést” nyújtson rég meglévő politikai és világnézeti pártállásoknak. Az eszmei mondanivalók ennek megfelelően ellentétesek.

Aufklárista megközelítés

A legelterjedtebb az aufklárista és „emancipációs” megközelítés. Ez minden egyházi iskolától viszolyog. Képviselői számára az egyház: a szabadság korlátja. A felekezeti iskola melletti vokok az emberek önállótlanságának „bizonyítékai”. A mostani végeredmény is ezt „igazolja”. Ebben a szcenárióban a zsarnok katolicizmus áll szemben a függetlenség utáni vággyal. A tét a demokrácia és a világnézeti szabadság. Ennek áll útjában a plébános, az egyház. Az igazi hősök azok, akik felveszik a harcot ellenük. Őket kell kitüntetni, akár újságírók, akár a helyi ellenzék képviselői. S amikor ilyen nagy és nemes célokról esik szó, apró formahibákat említeni sem illik. Bevert ablakok? Megütött tanárnő? Gyilkossággal fenyegetőzés? Meglazított autókerék? Vascsavar-dobálás az önkormányzati ülésen? Ugyan kérem, gyermeked dolgok! Csak elterelik a figyelmet a lényegről. A döntő az egyház hatalomvágya — s ennek megakadályozása. Dabas-Sári a leleplezés eszköze. S egyúttal kísérleti terep, hogyan lehet a „keresztény kurzusnak” gátat vetni.

Vallásellenes harc

A másik partról nézve Dabas-Sári a jog és a helyi igények megcsúfolása; az erőszak győzelme a tisztesség felett; kommunista vallásellenes harc. Van, aki ebben csupán helyi terrort lát. Mások számára Dabas-Sári a szervezett egyházüldözés folytatása, amiben szociológusok és egyéb, specializált hazai csoportok megtervezett forgatókönyv szerint járnak el. S olyanok is vannak, akik nemcsak a kultúrharc kitérését számítják ettől a konfliktustól, hanem Pócs-petri szelleméről, a sztálinista egyházgyűlölet újjáéledéséről beszélnek. Ilyen értelmezésben a helyi demokrácia is országos méretű sebet kapott, amikor a nagy többség egyértelmű akaratával és a tökéletesen jogszerű lebonyolítással szemben néhány izgága győzni tudott. Eszerint a politikai és gazdasági fenyegetések (s talán az országos tömegkommunikációs kampány) ijesztették meg s bírták véleményváltoztatásra a szülők jó részét. Innen nézve az a tanulság, hogy minden helyi döntés visszájára fordítható, ha van egy kicsi, de gátlástalan helyi ellenzék, amely meg tudja nyerni or-

szágos hatalmak támogatását. S így nézve baljósak a demokrácia, a lelkiismereti szabadság, a békés kisebbségek (és persze az egyház) jövőbeli kilátásai.

Mindkét előbbi nézet túloz? Viták hevében nem ritka, hogy valakivel elszalad a ló! Ám gyakran a túlzások mögött is van némi igazság! S néha a szavaknál többet mond a hanghordozás. Ám a szemrehányás mégsem a megértés eszköze! Lehet-e még egyáltalán semlegesen, tárgyyszerűen, tudományosan foglalkozni — nem a ráarakódott ideológiákkal, hanem magukkal — a dabasári eseményekkel?

Szekularizáció dióhéjban

A falu helyzete

Libanonban és Észak Írországban gyakran elhangzik a vallásháború kifejezés, pedig politikai táborok, gazdasági haszonlesés és érdekek ütköznek össze. A felekezet legfeljebb a katalizátor szerepét játssza, a szemben álló feleknek élesebb kontúrt adva. Ellentétekben Sári sem szűkölködik. Óslakosok és beköltözöttek két tábort alkotnak. A Dabashoz csatolás két évtizeddel ezelőtt, azóta pedig az elszakadás fel-felmerülő gondolata is megosztja a falut. Egy éve az igazgatóválasztás szült gyűlölködést. Rokonságok vagy családok itt sem kevésbé vetélkednek, mint másutt. A rendszerváltás pedig utat nyitott, hogy a klánok harca gazdasági és politikai formában is kifejeződjön. Vannak, akik az előző rendszerből visszamaradt tisztségviselők eltávolításán dolgoznak. Vannak, akik a jelenlegi helyi vezetés megbuktatásában reménykednek. Vannak, akik maguk szeretnének pozícióba kerülni. S vannak, akik dabasári szereplésükkel országos fellépésük útját egyengetik. Mindehhez olyan további feszültségek adódnak, mint az újjgazdagok és a vállalkozók ellentmondásos megítélése vagy az itt-ott felbukkanó értelmiségellenesség. Dabas-Sári korántsem egyöntetű, differenciálatlan, mozdulatlan, alvó társadalom. Korábban sem volt konfliktusmentes. Félreérthetetlen apró jelek: egy-egy pedagógus gyomorvérzése; a Sáriból Dabasra átjáró mintegy 60 tanuló; a korábbi népviselet már évtizedekkel ezelőtti elhagyása, eladása; a magyar nyelvhasználat némi bizonytalansága és az ezzel járó kiszolgáltatottságérzés. Az akkor közlekedésnek tűnő plébániaépítés is egyesekben megütközést keltett. Az egyházi pénzkezelés módjával s mértékével nem mindenki ért egyet. Mindez persze nem katasztrófa. Ellenkezőleg, a tudatosodás, az önállósulás, az érdekkifejeződés, a fokozódó társadalmi részvétel jele. Dabas-Sári, mint az egész ország, azon küszködik, hogy az élet különböző szeleteit, az egymásnak ellentmondó érdekeket, a versengő csoportokat egyetlen működő egységbe foglalja. Nehéz eldönteni, hogy ezen belül mekkora jelentősége van a vallásnak, egyháznak. Bizonyos azonban, hogy nem minden azon áll vagy bukik.

Dabas-Sári messze az átlagon felül vallásos — a vallásosság hagyományos értelmében. Az emberek templomba járnak, megtartják az ünnepeket, adakoznak az egyház javára, gyermekeiket beiratják hittanra. Szinte mindenki. Innen jöhetett az ötlet: ahol ilyen erős a vallási hagyomány, ott legyen az iskola is katolikus! Talán határozottabb fogalmazás is létezett: „»Igazi« keresztény nevelést csak egyházi iskolától lehet várni! Tehát a hívők kötelessége ennek támogatása, gyermekeik ide íratása! Az egyháznak pedig kötelessége »saját« iskola létesítése.” De helyes az ilyen érvelés? Valóban nincs keresztény nevelés egyházi iskola nélkül? Különösen, ahol vallását mindenki gyakorolja? S a felekezeti iskola biztosan hívő embereket nevel? És mindenekelőtt: egyáltalán ki gondolta nélkülözhetetlennek a katolikus iskolát? És ki pártolta az önkormányzati iskola felszámolását? Ezt bizonyítaná a májusi 186 „igen” szavazat? Dehát a szülőknek nem volt idejük a mérlegelésre, a következmények végiggondolására. Apa, anya talán meg sem beszélte egymással a választ. S az aláírt nyilatkozat nem az egyházi és az önkormányzati iskola közötti választásról szólt, hanem az egyházi iskolába való beíratási hajlandóságról. A kérdés magában hordozta a félreértést: „Beíratná-e gyermekét az egyházi iskolába, ha nem lenne más, vagy elvinné-e más, távolabbi városrészbe?” Vajon a 186 aláírás csupán tévedés volt?

Az egyházi iskolát néhány pedagógus kezdettől fogva ellenezte. Az ő nézetük és érdekük nem elhanyagolható. Közalkalmazotti státusukat és a vele járó előnyöket nem akarták a bizonytalan és kiszolgáltatott egyházi alkalmazotti pozícióra cserélni. Talán eddigi függetlenségüket és meggyőződésüket is féltették a katolikus intézménytől. Talán más, esetleg személyes fenntartásaik is voltak. Kifogásaikat, ellenérveiket mindenesetre csak lassacskán, részben az önkormányzati döntés után tudták a szülőknek elmondani.

A vallását gyakorló többség mellett ezen a településen sem hiányoznak a nem hívő vagy az egyházzal szembekerült emberek. Az egyetlen közeli iskola átadása a katolikus egyháznak az ő igényeiket, érdekeiket is sértette. Magától értetődik, hogy igyekeztek az önkormányzati iskola megszűnését megakadályozni. Alighanem szövetségesre találtak azokban, akiknek nem a katolicizmussal, csupán helyi képviselőjével voltak ellentéteik. Mivel azonban az egyházi iskola létesítésének terve hirtelen vált ismertté, ezek az ellenkezések is csak utólag fogalmazódhattak meg.

Valószínűleg mind Sáriban, mind Dabas város egészében sokan egyformán jónak (vagy rossznak) tartják az önkormányzati és az egyházi iskolát. Gyermekeiket nem világnézeti, hanem gyakorlati szempontok szerint járatnák ide vagy oda. Van azonban valami, ami befolyásolja őket, az, hogy ki áll az egyik és ki a másik irányzat mögött: melyik párt, melyik érdekcsoport, melyik munkaadó, melyik pedagógus, melyik rokoni kör, melyik jóbarát.

**A szekularizáció
példája**

A dabas-sári iskolaügy a hazai szekularizáció mintapéldája. A szekularizáció (minden más hiedelem ellenére) nem elvallástalanodást jelent, hanem a döntési szempontok sokasodását. Dabas-Sári ma is éppolyan — nagyon! — vallásos, mint egy vagy két éve. Ez nem változott! Átalakult azonban a döntés vonatkozási rendszere. Ez az igazi magyarázat, s nem az, hogy az embereket kezdetben valaki (a plébános) manipulálta, esetleg megtévesztette, vagy a későbbiekben másvalaki (az ellenzék) megfélemlítette volna. Kezdetben az emberek kijelentették, hogy örülnének egy katolikus iskolának. Ez azóta is sokaktól, az önkormányzati iskola védelmezőtől is sokszor elhangzott. Az idő múlásával azonban nyilvánvalóvá vált, hogy különböző nézetek és csoportok léteznek. Új döntési helyzet jött létre. Egyidejűleg többféle alternatívát kell figyelembe venni. Az egyik vagy a másik tanító nénihez ragaszkodom? Milyen személyekkel, csoportokkal tartom fontosnak a szolidaritást? Kit érzek erősebbnek? Mit várok az elkövetkező évek helyi és országos politikájától? Hol érzem inkább, hogy partnerek tekintenek? Miben bízom jobban, a megszokott régiben vagy az újonnan alakuló iskolában? — A szekularizáció lényege egyrészt mindennapjaink világának összetettebbé válása, másrészt ezen belül a vallási szempontok magasabbrendűségének megszűnte. Döntéseink zöme nem elvi kiállás, hanem különböző érdekek és értékek közötti felelős, kompromisszumokat követelő választás. S mi magunk és polgártársaink nem angyalok vagy ördögök, hanem a sokféle szempont között nehezen eligazodó, ingadozó, más és más következtetésre jutó emberek vagyunk.

**Az egyházi iskola
feladatai**

Másutt is előfordult, hogy azoknak, akik az igényfelméréskor az egyházi osztályba vagy iskolába feliratkoznak, csak egy töredéke jött el beíratkozni. Időközben meggondolta magát. Nem kis felelősség gyermekünkről dönteni. De az országos igény változatlanul nagyobb, mint a keresztény iskolák befogadóképessége. Az intézmények versenye és a szülői mérlegelés nem veszélyeztetik a vallásos oktatást. Éppen fordítva, megadják annak rangját! Ennek azonban feltételei vannak. Nincs versenyképesség egyértelmű bemutatkozás nélkül. Mi az egyházi iskola? Mivel ígér többet, mint az eddigiek? Vannak-e külön elvárásai? Jár-e sajátos teherrel? Milyenek a tanárai és milyenek a diákjai? Milyen a légköre? Nyitott vagy elzárkózó? Elit-intézmény, vagy a hátrányok ledolgozásának eszköze? Tud-e garanciát adni, hogy amit ma ígér, azt majdan meg is tartja? Az eddig megszokott középszerűséggel szemben tud-e olyan erős érveket állítani, amelyeket nem ront le a kezdés bizonytalansága? Jól megfogalmazott koncepció, hiteles képviselők és szakavatott bemutatkozó-stratégia híján az új vállalkozás védtelen a gyanúsító feltételezésekkel, a hitelrontó pletykákkal, a rágalomokkal szemben.

**Összeütközés vagy
érdekegyeztetés?**

Dabas-Sári viharában innen is, onnan is vádként hangzott el, hogy „a másik fél” (az ellenzéki pedagógusok vagy éppen a plé-

bános) sorra látogatta a tanulók szüleit. Groteszk vád! A nevelőnek is, a lelkésznek is hivatali kötelessége az emberi kapcsolat. Legfeljebb azon lehetne elgondolkodni, hogy mi lett volna, ha az érintettekkel már korábban leültek volna beszélgetni? Mi lett volna, ha az ellentmondó érdekek már a katolikus iskola iránti kérelem benyújtása vagy legalább az önkormányzati döntés meghozatala előtt kifejeződhetek volna? Mi lett volna, ha a különböző „pártok” már előre és egyformán felkészülhettek volna az összeütközésre? Mi lett volna, ha összeütközés helyett neki lehetett volna fogni az érdekegyeztetésnek? Dabas-Sári jól példázza, hogy egy településen miképpen fogalmazódnak meg a helyi érdekek, hogyan válnak a hangadók társadalmilag elfogadottá, hogyan fejeződik ki a helyi társadalom addig rejtett belső szerkezete. Példánk még valamit mutat: felelős intézmények és személyek mulasztását. Közösségépítésre, a dolgok megbeszélésére, az egymásra támaszkodó felelősségvállalás ösztönzésére, a demokráciára való felkészítésre Dabas-Sáriban kevéssé futotta. Még akkor sem, amikor „a másik fél” — állítólag elkezdte „megdolgozni” az embereket. (Önmagáért szól a tény, hogy Sáriiban nem a katolikus kezdeményezés mellett, hanem az ellen kovácsolódtott össze elkötelezett véd- és dacszövetség.) Ezzel napjaink egyik alapkérdésénél tartunk. Mi előbbrevaló, a közösségépítés vagy a közösséget szolgáló intézmények biztosítása? Kell-e, szabad-e intézmény (és vele együtt befolyás és hatalom), amíg nincs közösség, amely hordozza, vállalja, fenntartja, élteni azt? Feljogosít-e az intézményszerzésre az a remény, hogy ott majd kitermelődnek a támogatók? Megfordítva pedig: ha van életerős közösség, mi egyáltalán a kérdés? Hiszen az életerőnek éppen az a jele, hogy megteremti a virágzásához szükséges intézményeket!

A keresztények megosztottsága

Napjaink általános tapasztalata a keresztények, Isten népe (mint ahogyan az egész társadalom) megosztottsága. Életünk sok pólushoz igazodik. S önmagának árt, aki nem veszi tudomásul a szakmai ambíciók, a politikai rokonszenvek, a családi-rokoni kötelékek, a gazdasági érdekek, a hobbik és sok egyéb tényező egymástól független meghatározó szerepét. Ez a világi keresztények világa, amiben és amiből nekik Isten országát kell teremteniük. A hívő közösség nem élhet úgy, mintha a megosztottságok és szertehúzások nem léteznének. Amikor a II. Vatikáni zsinat azt mondja, hogy ebben a szétagoltságban az egyház(nak) az egység jelé(vé kell lennie), az nem elmélet, hanem feladat. Az egyház nem elszigetelt imaközösség, hanem a világ szolgáloja. Tehát ismernie kell annak gondjait! Szót kell érteni az ezerféle csoporttal! Egy egyházközségnek is szembe kell néznie a helyi gazdasági, közéleti, lakóhelyi kérdésekkel! És azokkal is párbeszédet kell teremteni, akik nem hívők, vagy akik allergiásak az egyházra! Mind ez elsősorban a világiak dolga. Őket azonban fel kell készíteni

**Felkészítés a
küldetésre**

küldetésükre. S közösségbe kell fogni, hogy nézeteik és érdekeik sokfélesége ellenére együtt, egységben cselekedhessenek. (Ez a közösségteremtés a pap feladata.) Mindez elméletnek és vágyalomnak tűnik? Teológiai fikciónak? Tévedés! Kemény, következetes kényszer! Nemcsak a kereszténység hitele, hanem életképessége múlik rajta. Ha behunyja szemét a társadalom realitásai előtt, örválasztotta gettóba szorul. Szektává válik. Némává a bábeli zűrzavarban. Kivetetté, aki jogos igényeit sem tudja érvényesíteni.

Dabas-Sári vagy Magyarország?

**Helyi vagy társadalmi
konfliktus?**

Nem mellékes tapasztalat, hogy mekkora szerepe van egy helyi konfliktusban országos tekintélyeknek. Az ellentétek kibontakoztatására mind az egyházi iskola hívei, mind annak ellenzői Budapestről hoztak támogatókat. Sorra felvonultak a minisztériumok, a pártok, a szakszervezetek, az egyház képviselői. Egyre növekvő hangerővel megszólalt a tömegkommunikáció. Több társadalmi szervezet nyújtott támogatást. Kikerülhetetlen a kérdés: maradt-e még tér a helyi demokráciának? Ellen tud-e állni egy kis település társadalma és helyi politikai képviselete koncentrált országos nyomásoknak? A 20. század második felében a nagyhatalmak félték egy új világháborútól. Ellentéteiket „helyettes” háborúkban ütköztették. Mint Angolában vagy Kambodzsaiban, ahová csak fegyvert és tanácsadókat küldtek. Vajon ma Magyarországon a helyi társadalmak országos erőpróbák kísérleti terévé válnak? A helyi konfliktusok kimenetele azon múlik, hogy ki lel súlyosabb támogatókra?

**A tömegkommunikáció
szerepe**

Az információs társadalomnak is megvannak a maga kényszerei. Híreket nem lehet elhallgatni, semmilyen „helyi eseményt” nem lehet helyben elszigetelni. A tömegkommunikáció „fújta föl” az iskolaharcot? Aligha! Inkább a fordítottja igaz: a sajtó késve reagált. S csak kötelességét teljesítette, amikor hírt adott. (Más kérdés a média esetleges pártossága, kiegyensúlyozatlansága.) Nem csak a tömegkommunikáció került lépéskényszerbe. A helyi akció mozgatói fordultak országos intézményekhez támogatásért (és törvényszerű, hogy odafordultak). A segítségül hívott pártok, állami szervek, tömegmozgalmak ezután, ha akarták volna, sem maradhattak volna tétlenek. Társadalmunk működési rendje, hogy az ügyek és döntések egyre feljebb tolódnak. Tyúkperekből országos perpatvar támad. Fogadatlan prókátorok is vannak. Mindig voltak, Dabas-Sári körül is vannak, akik szívesen halásznak a zavarosban. Ezek alkalmi zavargók és zavarok. Általános szabály viszont, hogy társadalmunkban most épül az érdekképviseletek rendszere. Egy nagy ellenzéki párt kifizeti az önkormányzati iskola diákjainak tankönyveit? Egy szakszervezet szolidaritási akciót hirdet az egyházi iskola ellen harcoló pedagógusokkal? Egy társadalmi moz-

galom jogi támogatást nyújt a pert kezdeményező szülőknek? Tévedés lenne mindezt anomáliának, illetéktelen beavatkozásnak hinni! A valaha egységes pártállam helyén most formálódnak az együttműködések, szövetségek, akcióegységek. Most alakul ki, hogy ki miként tudja szavát hallatni az országban. Ez olyan közös nevező, amelyen egyaránt megmérettetik párt, egyház és gazdasági érdekelttség.

Dabas-Sári plébánosa az addig önkormányzati iskola egyházivá tételét kezdeményezte. Alighanem kiszámítható volt (és biztosan nem volt kizárható), hogy az — először kisebbségnek tűnő — ellentábor a falun kívülről hoz erősítést. Ugyanezt a lépést persze a kanonok-plébános is megtette. Ám a gondos előrelátás csak lát-szólagos. Az ügy helyi szereplői felmérték a helyi erőviszonyokat. De felbecsülték-e vajon, és jól számolták-e ki az országos erőpróba várható kimenetelét? A sajtó késve reagált az ügyre? Melyik sajtó? Pártok, országos szervezetek foglaltak állást? Milyen szervezetek? Fel van-e készülve a katolikus egyház ilyenfajta konfrontációra? Egy-egy plébánosnak és egyházközségnek magányosan kell-e vállalnia az egyre szélesebbre gyűrűző vita (s talán harc) terhét? Pusztán saját eszére és belátására, talán barátok tanácsára van-e utalva? Vagy számíthat valakitől szakmai támogatásra, anyagi segítségre, jogi védelemre, tömegkommunikációs képviselőre? Van-e, aki helytelen döntéseiről lebeszéli? Van-e, aki összeütközéseiben terhét megosztja vele? Dabas-Sári minden egyháznak figyelmeztetés. Vége az egyéni bravúroknak és sikeres partizánakcióknak! Az egyház éltető ereje mindig a Lélek és hívei karizmája marad. Az újjászerveződő magyar társadalomban azonban csak akkor tartja meg szerepét, ha sikerül megteremtenie a profán világgal kapcsolatot tartó képviselőit. Olyanokat, amelyek szakmai ügyekben kompetensek, anyagiakkal kellően felszereltek, és megfelelő közéleti súllyal rendelkeznek. Ennek híján az egyes egyházi intézmények, vállalkozások bizonytalan és védtelen helyzetben lennének.

Lehet, hogy Magyarországon megjelent az egyház társadalmi jelenlétét korlátozni (megszüntetni?) akaró kultúrharc egyik-másik eleme. Az elmúlt évtizedek után ezen nincs mit csodálkozni. De nem ez a meghatározó! A politikai oldalvágások okai a társadalmi igények és csoportok megfogalmazódásai, intézményesülése, vetélkedése, szövetségei. Ezzel szembeül az egyház. Eddigi kitaszítottságával, elszigeteltségével ellentétben mára a közéleti és gazdasági tolongás és huzakodás részévé vált. Egy tömött járműben, ahová még mások is fel akarnak kapaszkodni, egy váratlan hátbaverésen nincs mit csodálkozni. De aki arra készül, hogy alkalmasint a lábára lépnek, jól teszi, ha cipőt vesz fel. A társadalomban való nyilvános jelenlétre készülni kell! Tudatos stratégiával! Intézményekkel!

* * *

**Az egyházi képviselő
kiépítése**

Szeptember 25-én az MKPK nyilatkozata a dabas-sári ügyről.
Szeptember 27-én jegyzőkönyv készült a területfoglalásról.

Szeptember 28-án a polgármester megkapja az MKM eligazító ajánlatát, de az ajánlások és a hivatkozott törvény csak az 1995-ös tanévtől kötelezőek — írja a minisztérium.

Októberben levél- és sajtóhadjárat indul a plébános elhelyezéseért.

Október 4-én a váci püspök levele a polgármesterhez, amelyben kéri az október 7-re kitűzött, az iskolaüggyel foglalkozni kívánó önkormányzati testületi ülés elhalasztását, míg a Göncz Árpád által felkért bizottság döntése meg nem születik.

Október 15-én a polgármester levele TERNYÁK CSABÁHOZ, melyben jószolgálati részvételre kéri fel, BISZTERSZKY ELEMÉRHEZ HASONLÓAN.

Október 20-án az önkormányzati iskola igazgatója levélben kéri a plébánost 175 tanuló hitoktatásának biztosítására.

Október 25-én 53 szülő aláírásával levél a polgármesterhez: a katolikus iskola tanulóinak egy része a fűtési szezonban is a hideg folyosóra szorult.

Erre a napra idézte be a bíróság a plébánost, akit az önkormányzati iskola egyik tanárnője perelt be becsületsértésért. (A per 1994 tavaszán a plébános bocsánatkérésével és annak nyilvános közzétételével zárult.)

November 6-án körlevél a világnézetileg semleges szülők részéről a katolikus iskola ellen indítandó per költségeinek összegyűjtésére. Az ügyvéd az SZDSZ képviselőjelöltje.

November 25-én az önkormányzat újra tárgyalja a sári iskola megosztását. Döntés: két tantermet javasolnak átadni a katolikus iskolának.

Novemberben KATONA ISTVÁN püspök, az MKPK iskolabizottságának elnöke kijelenti: Dabas-Sáriban „a többség akaratával szemben a kisebbség akarata érvényesült”.

December 2-án a Városi Földhivatal bejegyzi az ingatlan használati jogát a Dabas-Sári Római Katolikus Egyházközség javára.

Az önkormányzati iskola igazgatója képviselőjelöltként indul az MSZP színeiben.

1994. februárban a váci püspök ÓCSA plébánosát bízta meg hitoktatással a világnézetileg semleges iskolában.

Május 16-án a katolikus iskola felszentelése.

Tomka Miklós
tanulmányát 1994.
március 31-én fejezte be.
Eseménynaptára
szeptember 23-án zárult.
A kiegészítést Elmer
István állította össze.

Dabas-Sári a sajtó tükrében

RÉVAY EDIT

Született 1966-ban Budapesten, a Szent Benedek Leányai szerzetesrendben posztuláns. Egyetemi tanulmányait az ELTE szociológia szakán fejezte be 1993-ban. Az OLI Vallásszociológiai Központjának tudományos munkatársa. Jelenleg a magyar katolikus papság helyzetének, a vallás és politika viszonyának kutatásával foglalkozik.

Nemzetközi érdeklődés

„Különösképpen szükséges, hogy az összes érdekeltek helyes lelkiismeretet alakítsanak ki magukban a tömegkommunikációs eszközök dolgában, főleg azokkal a kérdésekkel kapcsolatban, amelyeket napjainkban élénken vitatnak. (...) A közlés módja feleljen meg a tisztesség és méltányosság kívánalmainak, vagyis tartsa tiszteletben az erkölcsi szabályokat, az emberek törvényes jogait és személyi méltóságát, mind a hírek szerzésében, mind azok közzétételében, nem minden tudás használ ugyanis, 'a szeretet viszont épít' (1Kor 8,1)...” (Inter mirifica 5.pont)

Dabas-Sári neve mára fogalomná vált. A szlovák nemzetiségű színtiszta katolikus falu — amely egyéb tekintetben egészen átlagosnak mondható — korábban legfeljebb azért kerülhetett be az újságokba, mert a vallásosság bevehetetlen bástyájaként különlegesnek mutatkozott. Bizonyára senki sem gondolta volna — 1993 júniusáig — hogy az ország figyelmének középpontjába kerül. A sajtó ekkortól mutatott iránta fokozott érdeklődést. Ennek gyümölcseként több száz tudósítás látott napvilágot, s közben a helyi konfliktusnak induló egyet nem értés országos jelentőségű üggyé nőtt, majd egyre határozottabban a politikai csatározások eszközévé vált. A sajtó érdeklődésében is kifejeződő indulatok egyre fokozódtak s határainkon túlra csaptak. Jó néhány külföldi újság hasábjain megjelent az addig ismeretlen kis falu neve és az ott zajló eseményekről szóló tudósítás. Érthető okokból legtöbbit a pozsonyi lapok foglalkoztak a szlovák nemzetiségű magyar faluban történetekkel, hiszen a Magyarországról érkező hírek, megkeresések nyomán a hazánkban élő szlovák ajkúak nemzeti jogainak érvényesítését látták veszélyeztetve. A Dabas-Sáriban történeteket a pozsonyi sajtóorgánumok közül a pozsonyi Pravda, Práca, Národna Obroda, Novy Cas, a TASR (szlovák hírügynökség) és a pozsonyi tévéhíradó kísérte figyelemmel. A nemzetközi érdeklődés nem állt meg Szlovákia határánál. Más országok tudósítói is beszámoltak az iskola egyházi kezelésbe adása kapcsán kirobbant vitáról. Így tudósítást olvashattunk a The Guardian-ban, a La Croix-ban, a The Washington Postban, a Die Presseben és a Budapest weekben.

Ebben a tanulmányban a bel- és külpolitikai életet egyaránt megmozgató ügy kapcsán megjelent cikkek tartalmi elemzésével próbálunk képet adni arról, hogy a sajtó miként tükrözte az iskolavitát. A Dabas-Sári-konfliktust megjelenítő sajtóról kialakult benyomásokat három tételben megfogalmazva azt mondhatjuk,

hogy egyrészt a sajtóban az iskola egyházi kezelésbe adását ellenzők véleménye van túlsúlyban; másrészt az ellenzők álláspontjának elfogadtatását főként az érzelmekre hatással kívánja elérni; harmadrészt kritikáit egyházellenes előítéletekbe ágyazza, az egyházzal kialakult hamis képet erősíti híradásaiban. Mielőtt tartalom-elemzés segítségével megkíséreljük e három, tézis gyanánt megfogalmazott benyomás igazolását, érdemes formai szempontból is néhány megállapítást tennünk.

Az anyaggyűjtés során az írott sajtóban 1993. június 1-je és november 30-a között a Szent János Katolikus Iskolára vonatkozóan 335 tudósítást találtunk. További 22 cikk utal rá mint jelenlétre. A 335 tudósítás nagyrészt az országos napi-, hetilapokból, folyóiratokból, jelentős számban a megyei és helyi lapok írásaiból került ki. Szeptemberben jelent meg a legtöbb cikk (233), ami a vizsgált fél év alatt e témával foglalkozó összes cikknek majdnem 70 százaléka. (1. tábla) A tudósítások száma szeptember második harmadában tetőzött. Ezen időszakban zajlottak az egyeztető tárgyalások. Ekkor rendeztek Skultéty Sándor (címzetes államtitkár, köztársasági megbízott) részvételével rendkívüli képviselőtestületi ülést, ekkor hangzottak el újabb megoldási javaslatok, amelyeket az iskola egyházi kezelésbe adását ellenző szülők nem fogadtak el, és ekkortájt tartották azt az újabb, önkormányzati testületi ülést, amelyen határozatot hoztak az iskola megosztásáról.

A cikkek napi mennyisége és az események hordereje között nem találunk következetes összefüggést. Így például az érintett hónapban — de az egész vita során is — szeptember 18-a volt az a nap, amelyen a legtöbb cikk (18) megjelent. Ezen a napon semmi említésre méltó esemény nem történt s az előző napon (szeptember 17-én) is „csak” a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezetének felhívása került nyilvánosságra. (Ez volt az a felhívás, amelyben szolidaritási alap létrehozását szorgalmazták a Dabas-Sári egyházi iskolát bojkottáló és az önkormányzati iskolában oktatni kívánó tanárok javára.) A következő napon, szeptember 19-én sem volt várható fontosabb, a konfliktus megoldását előbbre vivő esemény. Mégsem véletlen, hogy szeptemberben aránytalanul több tudósítás jelent meg, hiszen az események többsége e hónapban zajlott. Később az iskolavita viszonylagos rendeződése kapcsán alábbhagyott a sajtó érdeklődése. Ezt látszik igazolni az októberben és novemberben megjelent tudósítások száma. Sajtófigyelésünk során kiemeltük azokat a lapokat, amelyek a vizsgált fél év során kimagaslóan sokat foglalkoztak a Szent János Katolikus Iskola körüli vitával. Az e témában legtöbb cikket megjelentető tíz lap közül kiemelkedik a Magyar Hírlap, s nem sokkal utána — a negyedik helyen — maga mögé szorítva néhány országos lapot a Pestmegyei Hírlap következik. Utóbbi lap gyakori közlése — minden bizonnyal — megyei illetékességéből adódik. (2.a ábra)

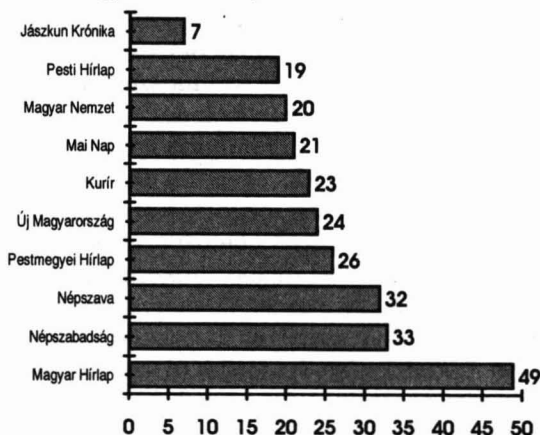
1. tábla. A Dabas-Sári iskolaüggyel kapcsolatos cikkek megjelenési ideje szerinti megoszlása:

Időszak	Cikkek száma
június	2
július	3
augusztus	9
szeptember 1-8	32
szeptember 9-18	124
szeptember 19-30	77
október	67
november	21
Összesen	335

Szeptemberi tudósítások

A megjelent tudósítások többsége mindössze néhány soros, a rövidebb híradások kategóriájába sorolható (2.b tábla) s csak mintegy 10 százalék az egy- vagy akár többoldalas cikkek aránya. A rövid híradásokból általában hiányoznak a közbevetett utalások, a megértés elősegítését célzó magyarázatok, az érzelmi, hangulati elemek és a kommentárok. Mivel témánkban a tudósítások jelentős hányada rövid híradás volt, ez arra engedne következtetni, hogy a cikkek nagy része pártatlan: tényekre szorítózkodó, mentes minden ideologizálástól.

2.a ábra. A tudósítások számának megoszlása a Dabas-Sári-témában legtöbb cikket megjelentető lapokban

Pártatlan-e a sajtó?

A tudósítások állásfoglalás szerinti vizsgálata nem támasztotta alá az előbbi feltevést. Az egyes lapok nagyon eltérő képet mutattak. Annak megítéléséhez, hogy a sajtóban a sári iskola egyházi kezelésbe adását ellenzők véleménye van-e túlsúlyban, elsősorban a megszólaltatottak körét, a kérdésfeltevésben megnyilvánuló pártosságot, a hozzáfűzött kommentárokat, illetve a szerzők egyéb megnyilvánulásait vizsgáltuk. Számos esetben találkoztunk olyan kérdésfeltevéssel, amelyben nyíltan megjelenik a kérdező személyes véleménye, állásfoglalása. Példaként kiragadva a Magyar Hírlap szeptember 17-i számából Gyémánt Mariann Keszthelyi Ferenc püspök úrhoz intézett kérdését: „Nem gondolja, püspök úr, hogy az egyház nem volt kellően toleráns? Hiszen egy túlnyomórészt hívőkön álló települést sikerült az egyház ellen fordítani. Akik szabad akaratukból követték a vallást, de a kényszert elutasítják.”

A továbbiakban vizsgáljuk meg a cikkeket abból a szempontból, hogy kiegyensúlyozottak-e, vagy valamely irányba határozottan állást foglaltak. (3. tábla)

2.b tábla A tudósítások terjedelmének megoszlása a Dabas-Sári-témában legtöbb cikket megjelentető lapokban

Lap neve	Egy- vagy többoldalas cikk	Többhasábos cikk	Rövidebb híradás	Összesen (db)
Magyar Hírlap	3	24	22	49
Népszabadság	5	16	12	33
Népszava	—	14	18	32
Pestmegyei Hírlap	5	9	12	26
Új Magyarország	2	7	15	24
Kurír	2	11	10	23
Mai Nap	3	4	14	21
Magyar Nemzet	—	13	7	20
Pesti Hírlap	5	4	10	19
Jászkun Krónika	1	5	1	7

3. tábla A tudósítások állásfoglalás szerinti megoszlása

Állásfoglalás	Kiegyensúlyozott	Határozottan a sári kat. iskola mellett	Határozottan a sári kat. iskola ellen	Összesen
A lap neve				
Magyar Hírlap	20	2	27	49
Népszabadság	14	2	17	33
Népszava	7	—	25	32
Pestmegyei Hírlap	19	7	—	26
Új Magyarország	16	7	1	24
Kurír	6	—	17	23
Mai Nap	7	—	14	21
Magyar Nemzet	14	3	3	20
Pesti Hírlap	16	—	3	19
Jászkun Krónika	5	1	1	7
Összesen	124	22	108	254

A Népszava a Dabas-Sáriveral foglalkozó cikkeinek 78 százalékában, a Kurír 74 százalékában, a Mai Nap majd 67 százalékában, a Magyar Hírlap 55 százalékában határozottan a sári általános iskola egyházi kezelésbe adása ellen foglal állást. Ezzel szemben a katolikus iskolává szervezés mellett állást foglaló tudósítások egy újságon belüli legmagasabb aránya a 30 százalékot sem éri el. Az iskola egyházi kezelésbe adása mellett vagy az ellen szóló tudósítások számaránya erősen az ellenzéki álláspont javára billen el. A tudósítások több mint 40 százaléka ellenzi, kevesebb mint 9 százaléka helyesli a Szent János Katolikus Iskola létrejöttét.

4.a tábla A tudósítások információforrásra hivatkozás szerinti megoszlása (az összes vizsgált lapban)

A hivatkozott személyek	Konkrét	Általános	Összesen
„semleges”	59	11	70
„ellenzéki”	105	89	194
„támogató”	113	13	126
Összesen	277	113	390

Az állásfoglalások megoszlása mellett az információforrásként megjelölt személyek és megnyilatkozásaik vizsgálatával is képet kaphatunk arról, hogy valóban az „ellenzékiek” véleménye van-e nagyobb súllyal jelen a sajtóban. (4 a, b tábla)

A sajtó voksa

Az információforrásokra hivatkozás megoszlásából jól látszik, hogy a tudósításokban a sári iskola egyházi kezelésbe adását ellenző hírforrások vannak túlsúlyban, ezzel szemben a konkrét — tehát nevéen nevezett — hírforrások között az iskola egyházi kezelését támogatók vannak többségben. Az általános hírforrások (például a szülők egy csoportja, az ellenzéki tanárok egy csoportja...) száma az iskola egyházi kezelésbe adását ellenzők körében

a legnagyobb, közel 80 százalék. (Itt óhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy vajon milyen megoszlás született volna, ha az „ellenzékiek” hírforrásai is döntő többségben konkrét személyek lettek volna.)

4.b tábla Az információforrásként megjelölt személyek típusba sorolása (az összes vizsgált lapban)

Helyi hatáskörű személy típusa	Megnyilatkozásában			Összesen
	kiegyensúlyozott	mellette	ellene	
helyi önkormányzat	22	20	8	50
helyi pedagógus	—	30	46	76
helyi plébános	—	46	—	46
helyi funkció nélküli	1	10	52	63
egyéb: rendőrkapitány	1	—	—	1
ügyvéd	—	—	2	2
Összesen	24	106	108	238

Országos hatáskörű személy típusa	Megnyilatkozásában			Összesen
	kiegyensúlyozott	mellette	ellene	
minisztériumi adminisztráció	44	8	—	52
egyház	12	12	—	24
kormánypártok	9	—	—	9
ellenzéki pártok	—	—	31	31
Pedagógusok Demokratikus Szakszervezete	—	—	16	16
Magyarországi Szlovákok Szövetsége	—	—	6	6
szerző/tudósító	71	32	113	216
Összesen	136	52	166	354

Helyi és országos vélemények

A hírforrásként megjelölt személyeket osztályozva két nagyobb típust különböztettünk meg: a „helyi érdekeltségű embereket” és az országos tisztségviselőket. A „helyi hatáskörrel bíró” személyek típusait vizsgálva a megszólaltatott helyi lakosokat öt nagyobb csoportba soroltuk. Az iskola egyházi kezelésbe adása a „funkció nélküli helyi lakosok” — többnyire szülők —, illetve a helyi pedagógusok körében talált a legerőteljesebb ellenzésre. Egyébként is a megkérdozettek között az e két típushoz tartozók domináltak. Az „országos hatáskörrel bíró személyek” körében a tudósítók után a minisztériumi adminisztrációhoz és az ellenzéki pártokhoz tartozók nyilatkoztak a legtöbbit. A szerzőknek több mint a fele ellenezte az iskola egyházi kezelésbe adását. A legkiegyensúlyozottabb állásfoglalásokat a minisztériumi adminisztráció tagjai képviselték. Egyöntetűen az iskola egyházi kezelésbe adása ellen foglaltak állást az ellenzéki pártok s ugyancsak ellene emelt szót a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezete, valamint a Magyarországi Szlovákok Szövetsége. Az ellenzéki pártok kizárólag ellenző megnyilatkozásaival szemben a kormánypártok kiegyensúlyozottabbak maradtak. Mindent egybevetve a híradások nagy

többsége a Szent János Katolikus Iskola egyházi kezelésbe adása ellen foglalt állást.

Érvek vagy érzelmek?

A tudósításokon belüli hivatkozások mérlegelése kényes feladat. Nehéz megállapítani, hogy a szerző mennyire objektív vagy szubjektív. Egy tudósítás akkor „hangol”, ha kevésbé vagy egyáltalán nem a tényekre szorítkozik saját (pártos) véleményének, illetve meggyőződésének hangot adva, az egyik fél szempontjából többnyire a negatívumokat kiemelve, a médiát egyoldalú közlésre használja fel. Extrém esetben — amikor tényeket egyáltalán nem közöl — kizárólag érzelmeitől, illetve érdekeitől vezéreltetve ad információkat.

5.a tábla A cikkek megoszlása a hivatkozások konkrétsága szerint a Dabas-Sáriveri kapcsolatban legtöbb cikket megjelentető lapokban

Lap neve	Tényekre szorítkozik	„Hangol”		Összesen
		az iskola átadása mellett	az iskola átadása ellen	
Magyar Hírlap	31	2	16	49
Népszabadság	16	1	16	33
Népszava	16	—	16	32
Pestmegyei Hírlap	16	9	1	26
Új Magyarország	17	6	1	24
Kurír	10	—	13	23
Mai Nap	9	—	12	21
Magyar Nemzet	16	2	2	20
Pesti Hírlap	15	—	4	19
Jászkun Krónika	5	—	2	7
Összesen	151	20	83	254

A sajtó tárgyilagossága és elfogultsága

Mennyire törekszenek a cikkekben fellelhető hivatkozások konkrét tényeket közölni? A fél év alatt a tíz újságban megjelent tudósításoknak több mint a fele a hangsúlyt a tények közlésére helyezi. Ebbe a kategóriába soroltuk mindazokat a cikkeket, amelyek nem akarnak sem pro, sem kontra állást foglalni, a tények közlésére szorítkoznak és az olvasóra bízzák a történetek értékelését. A figyelt lapok közül tárgyilagos közlésre törekvésével kiemelkedik a Magyar Nemzet, amely tudósításainak 80 százalékában konkrétumokat tár az olvasó elé. Ebben a rangsorban szorososan követi a Pesti Hírlap 79 százalékkal, majd az Új Magyarország 71 százalékkal. Ugyanakkor több mint 100 cikk, azaz a tudósításoknak valamivel több mint 40 százaléka az extrém hangolás kategóriájába tartozik,

vagyis tényeket nem közöl, kizárólag a szerző érzelmeitől, érdekeitől vezéreltetve informál. Ezen kategórián belül az iskola egyházi kezelésbe adása ellen állást foglaló tudósítások emelkednek ki.

Az érvelés módja

Nem mellékes kérdés, miképpen érvelnek a lapok. A cikkek körülbelül negyede alkalmaz álláspontja támogatására észérveket. Például a Magyar Hírlap szeptember 4-i számában közzétett Dabas-Sári polgármesteréhez írott levelében Skultéty Sándor: „Az ugyan megfelel a valóságnak, hogy felmérést végeztek a szülők körében: vajon hányan járatnák felekezeti iskolába gyermeküket. Azt azonban senki sem kutatta, hogy mennyi a világnézetileg semleges oktatást igénylők száma.” A Népszabadság augusztus 8-i számában olvashattuk: „...törvénytelenység nem történt, tudniillik Dabas már város és a helyi (...) önkormányzat nem köteles az immár csak kerületi státusú Sáriban másik iskolát biztosítani, vagyis a katolikus intézmény ellen berzenkedőknek jogszerűen ajánlották fel a dabasi beiskolázási lehetőségeket.” A Népszabadság szeptember 10-i számában írta Antal Anikó: „Mivel az egyházi iskola nem jogutódja az önkormányzatinak, a katolikus iskola igazgatója nem mondhat fel nekik. Ezért munkaügyi bírósághoz fordulnak jogorvoslatért.” A Pestmegyei Hírlap augusztus 5-i számában Mallár Éva tollából az előbbivel tartamilag szemben álló tudósítást olvashattunk: „Törvényességi szempontból a helyi katolikus egyház az önkormányzat jogutódja az iskolában. Így minden olyan kötelesség az új működtetőt terheli, amelyet eddig az önkormányzat vállalt magára.” A kiragadott példákban látható, hogy racionális, jól megragadható, nem személyes érzéseken vagy feltételezéseken alapuló érvekre támaszkodó cikkeket soroltunk ide.

Érvelés vagy érzelmek?

Minden hetedik cikk érvként megfogalmazott érzésekre támaszkodva kíván hitelt szerezni nézetének. Hegyi Gyula a Magyar Hírlap szeptember 6-i számában írja: „Az erősen megosztott önkormányzatban a kiscgazda polgármesternek elemi választási érdeke, hogy szétesett pártja helyett a 'hit katonájaként' kizsarolja magának az egyház támogatását.” A Népszabadság szeptember 21-i számában Takács Istvántól megtudhatjuk, hogy: „»A minden hatalmat a testületnek!« jelszó törvényi szentesítésével igen sok önkormányzat visszaélt már — Pásztor Győző atyának a képernyőről áradó diadalittas mosolya kellett hozzá, hogy ez a veszély tudatosuljon.” Az Új Magyarország szeptember 9-i számában Medve Imola így tárja az olvasó elé személyes benyomásait: „Egyetlen kérdésem sem rendíti meg az 'ellenzéki' szülők alkalmi (?) gyülekezetét. S ez bizony amellet szól, hogy aligha téved a polgármester, amikor úgy vélekedik, ez már polgári engedetlenségi mozgalom. Nem a szülők pálfordulása — (...) —, itt a bukott rendszer haszonélvezői állnak a háttérben.” E három példából plasztikusan kirajzolódik, miként alakulnak, pontosabban miként fogalmazódnak érvekké az érzések, hogyan lépnek a racionális, jól megragadható érvek helyébe.

A cikkek nem egészen 5 százaléka feltételezésekkel „érvel”. A Magyar Hírlap szeptember 8-i számában Fodor Gábor országgyűlési képviselő nyilatkozata: „... Belpolitikai következményei lehetnek, hiszen féltő, hogy újra felelevenedik a lezáródni látszó világnézeti harc az oktatásban. Ráadásul nemzetközi bonyodalmakat is okozhat...” Ugyanezen lap szeptember 10-i számában olvashattuk: „... a jogász egyébként óvta a szülőket attól, hogy gyerekeiket bevigyék a katolikus iskolába egy olyan szóbeli ígéret alapján, hogy ott majd biztosítják számukra a semleges oktatást (...), ez nem más, mint időhúzás. (...) Innen már csak egy lépés lenne, hogy a gyerekeket valamilyen jogi csűrűcsavarral beterelejk a felekezeti intézménybe is...” Ugyanezen érvelési mód záró példája a Pestmegyei Hírlapban szeptember 14-én megjelent írás (Pais Tibor): „A háttérben alighanem a hatalomból kiszorult, az előző rendszer által a huncutkodáshoz szabad kezet kapott emberek állnak, azok egyenes ágú leszármazottai, akik 1948-ban, lévén, hogy az erkölcsös élet kényelmetlen volt számukra, államosítás címén felszámolták Sári kétszázharminc éves múltú római katolikus iskoláját.”

Jól látható, hogy a nem „valódi” érvekre támaszkodó érvelési módok — tehát az érvként megfogalmazott érzések és feltételezések — közötti határ könnyen elmosódik. Mindkettőben megjelennek a személyes érzelmek, indulatok. Szélsőséges esetben nemcsak megjelennek, hanem a racionalizált észérvek helyébe lépnek, teljességgel kiszorítva azokat, s a szerzők tudósításaiban megjelenő személyes érzelmek az olvasó érzelmeit is megmozgatják. Nem közömbös tehát, hogy az egyes lapokban miként oszlanak meg az érvelési módok. (5.b tábla)

5.b tábla A tudósítások érvelési mód szerinti megoszlása a Dabas-Sáriverlet leggyakrabban foglalkozó lapokban

Érvelési mód Lap neve	ÉRVEL				Nem érvel	Összesen érvel, nem érvel
	észérvekkel	érvként megfogalmazott érzésekkel	feltételezésekkel	összesen		
Magyar Hírlap	17	6	4	27	22	49
Népszabadság	11	4	—	15	18	33
Népszava	4	2	3	9	23	32
Pestmegyei Hírlap	7	5	2	14	12	26
Új Magyarország	8	7	1	16	8	24
Kurír	6	—	—	6	17	23
Mai Nap	3	—	—	3	18	21
Magyar Nemzet	4	3	1	8	12	20
Pesti Hírlap	3	6	—	9	10	19
Jászkon Krónika	2	4	—	6	1	7
Összesen	65	37	11	113	141	254

Az érvelési módok vizsgálatából megállapítható, hogy a tíz lapban a Dabas-Sáriverlet foglalkozó cikkeknek több mint 55 százaléka nem támaszkodott érvekre. Az érveket felsorakoztatató tudósítások-

nak majdnem 60 százaléka észérvekhez folyamodik. Az érvelő cikkek közül a kevésbé racionálisak — tehát az érvként megfogalmazott érzésekkel és feltételezésekkel való érvelések — együttesen több mint 40 százalékát teszik ki a Dabas-Sári iskolavitával kapcsolatos érveléseknek. A felsorolt lapok közül legtöbbször a Jászkun Krónika (86 százalék), az Új Magyarország (67 százalék), a Magyar Hírlap (55 százalék) és a Pestmegyei Hírlap (54 százalék) támaszkodott érvekre. Legkevésbé sorakoztatott érveket tudósításaiban a Mai Nap (cikkeinek 86 százalékában), a Kurír (74 százalékában), a Népszava (72 százalékában). Azonban ha azt nézzük, hogy az érvelő cikkek közül melyik lap érvel leggyakrabban észérvekkel, akkor a Kurír, a Mai Nap és a Népszabadság szerepel az első három helyen. A Kurír és a Mai Nap esetében elmondhatjuk, hogy megjelent tudósításaik számához képest ritkán érvelnek, de akkor észérvekre támaszkodnak.

Egyházkritika vagy előítéletek?

Nem érdektelen az egyházat, illetve Pásztor Győző plébánost ért bírálatokat a kritika alanya, irányultsága szerint mérlegre tenni. A Dabas-Sárral legtöbbet foglalkozó lapokban az egyházat vagy Pásztor Győző plébánost ért bírálatok a következőképpen oszlanak meg: csak a papot bírálja 47 cikk, csak az egyházat 16 cikk, mindkettőt 13 cikk. Ezzel szemben egyik ellen sem irányul kritika 178 cikkben.

A tudósítások több mint kétharmada nem tartalmaz kifejezett bírálatot sem az egyházra, sem Pásztor Győzőre vonatkozóan. A cikkek több mint egyötöde nyíltan bírálja a plébánost.

A bírálatok tartalma

A Pásztor Győzőt ért bírálatokat típusuk szerint a következőképpen csoportosíthatjuk: cselekvés- vagy akciókritikát tartalmaz 34 cikk, személyiségkritikát 29 cikk, szerepkritikát 12 cikk.

A Pásztor Győzőt ért bírálatoknak majdnem fele a plébános tetteit bírálja. Ez azt jelenti, hogy a Pásztor Győző kanonok-plébánost bíráló 60 cikkben összesen 34 alkalommal ítélik el különböző tetteit. Ilyen bírálatnak tekinthető a Magyar Hírlap szeptember 11-i számából kiragadott idézet: „... most Dabasra járunk hittanra meg vasárnap misére, mert Győző atya kiüldözött minket a templomból. Temetésen, lagzin másról sem beszél a pap, csak az iskoláról, korábban nemcsak a vasárnapi, de a hétköznapi, reggeli félórás misét is kötelezővé akarta tenni nekünk...” A plébánosra vonatkozó bírálatok közel 40 százalékában személyiségét állítják pellengérré. A személyiségkritika az a terület, ahol a személyes érzelmek, indulatok tág teret kapnak, így szülehetnek meg olyan személyiségbírálatok, mint a Népszava szeptember 16-i számában: „Hogyan tud az Isten színe elé állni, amikor elvakult, bigott valóságának és konokságának következményeként tisztességes és

A személyiségkritika és az érzelmek

A szerepkritika

gerinces emberek maradnak állás nélkül...” Kurír, szeptember 16.: „Pásztor plébános szemében ugyanaz a tűz lobog, mint elődeiében. Akik máglyát gyújtottak hitbéli ellenfeleik alatt, akik a katolicizmust ezredeken át milliók életét kioltva terjesztették. Pásztor plébános szeme őrzi még az inkvizíció máglyáit.” A szerepkritikában rejtett vagy kifejezett módon megjelennek a pappal szemben támasztott elvárások. Például a Népszava szeptember 14-i számában: „... Isten szolgálja, a lelkek pásztora — elrugaszkodva Jézus tanításától — szelektál, megkülönböztet, megbélyegez, s hiányzik belőle a tolerancia...” Népszava, szeptember 16.: „... egy pap, a szeretet vallásának papja (?) hogyan tilthat ki iskolából (de bárholnan!) gyerekeket?...”

Az egyház bírálata

Az egyház bírálatának jellegét tekintve a Dabas-Sárral legtöbbet foglalkozó lapokban

- az egyház általános kritikáját 18 cikk,
- a magyar egyház elítélését általában 7 cikk,
- a püspök, a püspöki kar kritikáját 3 cikk,
- a magyar egyház elítélését, szemben az „igazi” kereszténységgel 3 cikk tartalmazza.

Az egyház bírálata az esetek nagy többségében (közel 60 százalék) általános kritikában fogalmazódik meg. Ide tartoznak azok a kritikák, amelyek egy-egy helyi esemény kapcsán általánosítanak, az egész katolikus egyházra vonatkoztatnak. Például a Kurír szeptember 16-i számában: „A szeretetet, türelmet, toleranciát hirdető egyház — álarc. Dabas-Sári mohósága, kérlelhetetlensége, kegyetlensége — ez az igazi énjük.” Kifejezetten a magyar egyház elítélésére láthatunk példát a Magyar Hírlap szeptember 10-i számában, amely a The Guardian cikkét vette át, mely szerint: „A sári iskolaháború szélsőséges, de jellegzetes tünete az egyházi befolyás terjedésének Magyarországon és más posztkommunista országokban (...), az erős politikai lobbykon keresztül az egyházak nagy befolyást gyakorolnak az erkölcsi és társadalmi napirendre az abortusztól a vallásoktatásig és a tévészexig. (...) Az egyház növekvő társadalmi befolyása a jelek szerint népi gyanakvásba ütközik, amely néha valóságos ellenállásban tör ki.” Ugyancsak egy példa erre a Népszabadság szeptember 21-i számából: „... a katolikus egyház ismét tűzzel-vassal való hittérítésbe kezdett, (...) a katolikus egyház Magyarországot újraevangelizálandó területnek nyilvánította, most már látható, mit jelent: a lakosságot úgy kezelik, mint valami pogány hordát, amellyel szemben minden eszköz megengedett, (...) a klérus (...) a fiatalokon, gyermekeken keresztül, hatalmi és lelki erőszakkal próbálja elérni a célját. (...)”

A püspöki kar kritikája

Egyenesen a Magyar Katolikus Püspöki Kar címzett bírálatok közül kiemelve egy csokorra valót: a Magyar Hírlap szeptember 10-i számában olvashattuk: „Először is mélységes hallgatásba burkolódik az egyházi előjáró hatóság, amelynek türelemre és belátásra kellett volna intenie az iskolaalapításon buzgólkodó ka-

**Az érzelmi elemek
dominanciája**

nonokját...” A Kurír szeptember 27-i számában: „Az viszont nagyon sajnálatos, hogy Magyarországon a katolikus püspöki kar még nem igazán érti, mi történik az emberekben.” A Népszabadság október 2-án megjelent tudósításában: „... az a meglepő, hogy már majdnem túlléptek a tőlük megszokott, csaknem értelmezhetetlen, óvatoskodó általánosságokon, az viszont kevésbé, hogy maga a nyilatkozat szinte feloldhatatlan belső ellentmondásokat hordoz. Éppen azért, mert mégsem léptek túl (...). Szinte elképesztő, hogy egy egész püspöki karban föl sem merül, hogy talán és esetleg Győző atyák is követhetnek el hibát. Talán ők kezdték a pártpolitikai harcot a gyerekseregek fölötti hatalomért...”

Talán e néhány példa is jól érzékelteti, hogy mit bírál a sajtó az egyházban. A bírálatok az érzelmi, hangulati megnyilvánulások, valamint az érvelésmód tekintetében rendkívül összetettnek bizonyultak, így a különböző szintek között nem minden esetben húzhatunk éles határokat. Bármely szinten is bírálták az egyházat vagy Pásztor Győző plébánost, az érzelmi-hangulati elemek domináltak. Mind az egyházzal és papjával szemben megfogalmazott elvárások, mind az egyházat és a papot mint hatalomra törő, a politikai erők befolyása alá kerülő intézményt, illetve „hivatalnokot” bemutató kritikák tükrözik az egyházzal, papról a sajtóban élő (elő-) ítéleteket. Az esemény sokféleképpen értelmezhető. A különböző lapok jelentős vélemény- és hangulati eltérésekkel tudósítanak az eseményről, és a tömegkommunikációs összkép nagymértékben függ attól is, hogy melyik társadalmi (politikai, ideológiai) csoport rendelkezik több és jobb sajtóval.

A kérdező szellem

Született 1921-ben Székesfehérvárott. A Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karán doktorált. 1943-ban a Jézus Társaság tagja lett. További jogi és egyházi jogi tanulmányait Oxfordban és Rómában végezte. Nyugalmazott egyetemi tanár.

Az „új szemléletmód”, a *novus habitus mentis* kifejezés azt a benyomást keltheti, mintha valami titokzatos és megközelíthetetlen valósággal foglalkoznánk, olyan eszménnyel, amelyből inspirációt lehet ugyan meríteni, mégsem lehet racionálisan körülhatárolni. E tanulmány álláspontja éppen ellenkező. Célja azt megmutatni, hogy a kifejezésnek konkrét, gyakorlati jelentése van, ezért tehát megközelíthető és meghatározható. A kánonjog szakembereinek nemcsak tudniuk kell róla, de kötelességük is, hogy munkálkodjanak érte, elsajátítsák, sőt életükbe beépítsék.

¹ *Canon Law Digest* 8. 100-101. VI. Pál és II. János Pál pápának a kánonjoggal kapcsolatos megnyilatkozásait 1963 és 1985 között lásd: *Canon Law Digest* 6-11. kötetében.

A kifejezés VI. Páltól származik, akik újra meg újra visszatért rá. Lássunk néhány példát: 1973. december 14-én a Szent Gergely Egyetem *A kánonjog megújítása* című kurzusának hallgatóihoz intézett beszédében szólt az átdolgozott kánonjog igazi érvényességéről és jelentőségéről, mely összhangban a II. Vatikáni zsinat által meghonosított új szemléletmóddal, nagymértékben elősegíti az Isten népének újabb szükségleteire nyitott pasztorációs munkát¹.

² *Canon Law Digest* 8. 111. Ez a beszéd meghatározza a jogrendszer szerepét az egyházban.

1977. február 4-én a Legfelsőbb Egyházi Bíróság bíráihoz intézett beszédében is ezt a gondolatot hangsúlyozta: „Tartsák szemük előtt ezeket az elveket az Önökre bízott hivatali kötelesség gyakorlásakor oly mértékben, hogy ebből egy új szemléletmód születhesen.”²

³ Ez a kutatómunka rendes menete. Valaki intuitív módon távolról érzékel egy problémát, ami elegendő ahhoz, hogy közelebbi vizsgálódásra sarkalljon. Ezután következik az adatgyűjtés, a különböző hipotézisek megfogalmazása és végül a kritikailag megalapozott bizonyítékok.

A bölcs VI. Pálnak e sorait és hasonló megnyilvánulásait olvasva látnunk kell, milyen szilárdan meg volt győződve arról, hogy amíg ez az új szemlélet hiányzik azokból, akik az igazságszolgáltatásban dolgoznak, addig az egyház törvényei nem értelmezhetők megfelelő módon, és még kevésbé tölthetik be azt a rendeltetésüket, hogy békét és rendet teremtsenek a közösség életében. De azt is látnunk kell, hogy a pápa nem ad részletekbe menő leírást vagy pontos meghatározást erről az új szemléletről. Ösztönösen érzékelt valamit, ami elég arra, hogy kijelölje a követendő irányt; de ránk hagyta azt a feladatot, hogy a gondolatot továbbvigyük: feltárjuk teljes jelentését, és megfogalmazzuk gyakorlati következményeit³. Feladatunk tehát az, hogy pontosabb és kritikailag helytálló választ keressünk a kérdésre: Miben áll ez az új szemléletmód?

Mutassunk rá először néhány téves értelmezési lehetőségre: ha az alapokat tisztáztuk, könnyebben jutunk tovább.

Ezt az új szemléletet nem határozza meg kielégítően, ha azt mondjuk, hogy nem más, mint néhány új keletű elméleti megfontolás (mint a kollegialitás, a szubszidiaritás stb.) átfordítása gyakorlati javaslatokká. Egy gondolkozásmód, szemléletmód mindig több, mint bármely tantétel alkalmazása.

Nem azonosítható ez a megváltozott szemlélet azokkal az erényekkel sem, amelyeket újabban kiemelnek a törvények értel-

Téves értelmezések

mezésében és végrehajtásában — így például az irgalmasságot, az együttérzést, a méltányosságot és hasonlókat. Ezek az erények minden korban ismertek voltak az egyházjogászok előtt, nem számítanak újnak.

Nem lehet ez a szemlélet egyfajta gnosztikus tudás sem, melyet csak a kevesek számára elérhető belső megvilágosodás által lehetne megszerezni. Éppen ellenkezőleg: VI. Pál azt mondta róla, hogy bármely jóra való egyházjogászra jellemző kell legyen ez a tulajdonság, aki az egyház napi ügyeiben dolgozik, és gyakran kerül közvetlen kapcsolatba a nehézségekkel küzdő és segítségre váró emberekkel.

A zsinat által bevezetett új szemlélet

⁴ A megújulás tárgya pontosan maga az eleven szemléletmód (vagyis az eszköz, ami által ismereteket sajátítunk el és előrehaladunk bennük); itt és most tehát nem a szemléletmód tartalmi elemeinek megújulását vizsgáljuk, legyenek bár azok eszmék vagy tantételek.

A szemléletmód az emberi lélek maradandó beállítottsága, a léleké, mely természete szerint egyaránt kontemplatív és aktív. Kontemplatív, mivel megvan az a képessége, hogy keresse az igazságot, felismerje azt és alárendelje magát kényszerítő erejének. Aktív is, hiszen képes arra, hogy értékekért síkraszálljon, hogy felelős döntéseket hozzon, és hogy alkotó tevékenységével átformálja a világot. Tehát egy új szemléletmód nem más, mint belső képesség az újszerű módon való cselekvésre, azaz az igazságkeresés tökéletesebb módja, és nagyobb tudatosság az eddig fel nem ismert értékek művelésében.⁴

VI. Pál kitartott amellett, hogy ezt az új beállítottságot a II. Vatikáni zsinat vezette be. Kérdésünk tehát: Mi volt olyan nagy újdonság magában a zsinat működésében? Ha e kérdésre megtaláljuk a választ, azt is meg tudjuk majd fogalmazni, hogy milyen elvek szerint kell a törvényalkotónak, a magyarázónak és a végrehajtónak dolgoznia napjainkban.

A zsinat értelmezései

Hogy ezt az újdonságot felfedezzük, vegyük szemügyre a zsinatot! Két gyökeresen különböző módon szokás a zsinatot értelmezni, és a köztük való különbségtételnek nagy jelentősége van számunkra. Az egyik olyan, a múltban lezajlott összejövételnek tartja, amelynek az volt a feladata, hogy egy összefüggő tanrendszer dokumentumgyűjteményét hagyja ránk. Ebben a felfogásban egy befejezett történeti eseményről van szó: itt volt és elmúlt. Mindazt, ami ma fontos lehet számunkra, a dokumentumok gondolatai és határozatai tartalmazzák. Feladatunk abban áll, hogy magunkévá tegyük őket, és engedelmessédjünk nekik.

A másik szemlélet viszont eseményt lát benne: egy új mozgalom kezdetét. A dokumentumok, amelyeket megfogalmazott számunkra, természetesen fontosak, de még fontosabb az a dinamizmus, mely létrehozta őket. Feladatunk jóval több, mint megismerni a tanítást és engedelmessédni a határozatoknak; el kell sajátítanunk és használatba kell vennünk a zsinat módszerét, mellyel az egy-

házat megújítani igyekeznek. Jóval többet tett a tanításnál és törvényhozásnál: elindított egy folyamatot, melynek folytatódnia kell. Új cselekvési módot mutatott fel.

Az új szemlélet érvényesülése a zsinaton

Az tehát a kérdés: Miben állt a zsinat új munkamódszere?

Két lépésben keresem a választ e kérdésre: először felidézek néhányat az elért eredmények közül, majd bemutatom, hogyan dolgozott maga a zsinat. Elsőként az objektív eredményeket, azután a módszert, amely létrehozta őket.

A zsinat fölfedezései. Teljes joggal nevezhetjük a zsinat eredményeit új fölfedezéseknek — nem abban az értelemben, hogy illetéktelen újításokat adtak hozzá a kinyilatkoztatás letéteményéhez, hanem olyan értelemben, hogy az atyák új betekintést nyertek azokba a szent valóságokba, amelyeknek az egyház kezdetől birtokában volt.

Birtokában lehetünk egy igazságnak, mégis folyamatszerűen értjük meg. A zsinat valóban a szűkebb felfogás felől haladt a mélyebb megértés felé. E mozgás könnyen érzékelhető lesz, ha összehasonlítunk néhány főbb zsinat előtti irányulást és álláspontot azokkal, amelyek végül felülkerekedtek a viták során. Lássunk néhány példát.

Imperium — communio

Az imperiumtól a communióig. A középkor óta élő hagyomány volt az, hogy az egyház szerkezetét a klasszikus római háztartás mintájára értelmezzék, ahol a pater familias, a kiterjedt család feje uralkodott: a személyek és tárgyak fölötti minden hatalom az ő kezében összpontosult. A reformációt kísérő centralizáció és az I. Vatikáni zsinat határozatai megerősítették ezt a vonulatot. A II. Vatikáni zsinat viszont módosított ezen, és hangsúlyozta a tényt, hogy az egyház közösség, szervesen felépülő test, amelynek minden egyes tagjában a Szentlélek ereje működik, még ha ez az erő különböző módon munkálkodik is a különböző tagokban; a közösség hierarchikus (vö. *Lumen gentium*).

A felekezeti konfliktusoktól az ökumenikus szemléletig. A II. Vatikáni zsinat előtti évszázadokat a keresztény egyházak és közösségek közti éles és barátságtalan ellentétek határozták meg. Egyikük sem tulajdonított nagy jelentőséget annak az egységnek, amely közös keresztységünkben és számos misztériumban való közös hitünkben ered. A zsinat szakított ezzel az ellenséges magatartással, mélyebben megértette azt az egységet, amely különbözőségeink ellenére is létezik. Ez a kezdeményezés új irányt szabott a katolikus egyháznak ökumenikus kérdésekben, és sokkal kedvezőbb légkört teremtett az újraegyesülés számára.

A védekező elszigeteltségtől a széles körű jelenlétig. A nyugati egyház a 16. században szétfűzött, az ennek nyomán támadt sokkhatás

Vö. *Orientalium
Ecclesiarum, Unitatis
redintegratio*

Az egyház és a világ

erőteljes védekező alapállást szült a katolikus egyházban, amely az elszigetelődés politikájához vezetett. A törekvés jó szándékú volt: megőrizni a hit és az erkölcs osztatlanságát. Ehhez azonban egyoldalú politika társult, mely balszerencsés módszerekkel próbált érvényre jutni. Mindez nemegyszer keserű összeütközésekhez vezetett nemcsak más felekezetekkel, de a tudományos haladást vagy társadalmi reformokat szorgalmazó tiszteletreméltó világi kezdeményezésekkel is. A zsinat kivonult a bástyák mögül, és az egyházat a világgal való találkozás felé irányította. Más szemmel kezdte nézni földünket is, és felfedezte benne a jót. Újszerű hangon kezdett szólni a földi értékekről és az emberi személyről, akinek hitét, reményét egyedül Isten ismeri. Természetes, hogy egy ilyen megszentelt univerzumban, még ha a bűn és a rossz nyomaitól nem mentes is, nem szabad a keresztényeknek elszigeteltségben maradniuk. Küldetésük, hogy „építsék a világot”, és hirdessék Isten hatalmas tetteit minden teremtménynek.

Vö. *Gaudium et spes*

Vö. *Dei verbum*

A statikustól a dinamikus világképig. A középkor óta az egyház — híven a dogmatika arisztotelészi alapjaihoz — hajlamos volt arra, hogy változatlan valóságok igen-igen összetett rendszerének lássa a teremtést, amelyben csupán mellékes alkalmi változások mehetnek végbe. Egy ilyen látásmód nem kedvezett a világegyetem evolúciós magyarázatának, mivel nem volt képes a történelem teljes jelentőségét és fontosságát felismerni. Az egyház ebben a merev és statikus keretben olyan elemként szerepelt, ahol az idő nincs hatással az intézményekre és a tantételekre. A zsinat elég alázatos volt ahhoz, hogy kimondja: a mai prédikáció az evangéliumi üzenet kezdeti megfogalmazására épül, de részesei vagyunk egy olyan fejlődési folyamatnak, amely módosítja értelmezésüket. Ha Isten egy változó és formálódó univerzumba helyezte ajándékait, akkor emberi történelmünk elemeivé is tette őket.

E néhány példa is elegendő lehet ahhoz, hogy megfelelően érzékeltesse a végbement változást. A zsinati atyák minden egyes esetben egy szűkké vált szemléletet hagytak maguk mögött, és egy szélesebb alapokon nyugvóhoz jutottak el. Ebben foglalható össze a zsinat legfőbb teljesítménye.

A zsinat szelleme

⁵ Ennek érdekében alaposan szemügyre kellett venni a világot és benne minden teremtményt, majd fölfedezni, hogy mi az evangéliumi üzenet jelentősége számukra.

Nem könnyű egy akkora gyülekezet szellemiségéről szólni, mint egy zsinat. Igazság szerint egyéni gondolatvilágok tömege találkozott össze, melyek között kettő sem volt teljesen azonos. Mégis e nagyszámú eltérő szellemiség közös szemléletről tett tanúságot, mely a „Kinyilatkoztatás forrásairól” szóló vita első ülésén vált érzékelhetővé. Ettől kezdve az előzőleg előkészített tervezet anyagának nagy részét fokozatosan, de erélyesen elvetették. Új bizottságok alakultak. Új munkamódszert vezettek be. Az eddig ismertek

A kérdésfeltevés új módja

egyszerű megerősítése helyett a zsinat kérdések felvetésébe kezdett, és ezek segítségével egyre inkább ismeretlen területek felfedezésébe fogott⁵. Új módszer született tehát: a védekező megerősítés szelleme átadta helyét az egyre bővülő érdeklődés szellemiségének.

A kérdezősködés viszont önmagában nem elég. Kérdéseket végül is bárki feltehet, de a jó kérdés megfogalmazásához művelt kérdezőre van szükség, hiszen a jó kérdések a felhalmozódott tudásanyagból fakadnak. Ahogy a gondolkodás tágabb összefüggésbe lép, a régi ismert dolgok új jelentést kapnak és új problémákat vetnek fel.

Ezen a ponton egy egyszerű „gondolatkísérleti” példa szemléltetőbb lehet minden hosszadalmas magyarázatnál. Talán jól ismerem a házat, amelyben élek, minden parányi részét. Akár azt is gondolhatom, hogy ismeretem annyira tökéletes, hogy semmit sem lehet már hozzáadni. Ha azonban egy szép napon fel tudnék emelkedni a levegőbe, jóval a ház fölé, megváltozott érzékeléssel dolgoznom fel arányait és kapcsolatát az összes többi tárgyhoz a földön. A ház továbbra is ugyanaz az öreg épület maradna, de a róla alkotott képem megváltozna. Ugyanazt a tárgyat vizsgálnám egy magasabb nézőpontból, és ez elég volna ahhoz, hogy bizonyos új ismereteket adjon és új kérdések felvetésében legyen segítségemre.

Ez a „gondolati kísérlet” elég jól illusztrálja a zsinati atyák gondolkodásában végbement átalakulást. Képesek voltak lélekben új magasságokig emelkedni, és onnét új szemmel tekinteni a számukra oly jól ismert világra. Képesek voltak változatlan hittitkaikat az általuk megszokottnál magasabb nézőpontból vizsgálni, és amikor ez megtörtént, a felhalmozódott tudásanyag által ébresztett dinamizmus átvehette az irányítást. A kérdések könnyen és bőségesen születtek.

A zsinat kérdező szelleme tehát jó alapokra épült: megnövekedett tudásanyagból fakadt.

Az új módszer

Ezen a ponton már meghatározható, hogy mi a feltétele az új szemléletmód elsajátításának és működtetésének. A gondolkodás a felhalmozott ismeretek segítségével tud magasabb nézőpontba lépni, új szemmel tekinteni az ismert valóságokra és alapot nyerni új kérdések felvetéséhez. A válaszok pedig így réginek és újnak szerencsés szintézisei lesznek, ahogy ez a II. Vatikáni zsinat esetében is történt.

Hogy valóban ez történt, hadd mutassam meg a már ismert példákon.

Az imperiumtól a communio felé haladó mozgást a történeti kutatásoknak a zsinat előtti nagyarányú fejlődése tette lehetővé: az előtérbe állította a communio ősi gondolatát és gyakorlatát.

Magasabb nézőpontból vizsgálva az imperium egyszerűen elvesztette vonzerejét.

Az ökumenizmus felé

A felekezeti konfliktusoktól az ökumenikus szemlélethez vezető változás annak köszönhető, hogy új szemmel tekintettek az összes keresztény egyházakra és közösségekre. Korábban megvetéssel nézték a többieket, a zsinat viszont köztük is fölfedezte Isten kegyelmi jelenlétét az Igében és az általuk elfogadott szentségekben. Kölcsönös kapcsolatuk egymással és a római katolikus egyházzal e magasabb szemszögből egészen másképp fest. Az eretnekek és szakadárok így testvéreink lettek.

Hasonlóképpen a védekező elszigeteltségtől a világi értékek elismeréséhez és az emberiség családjának közvetlenebb szolgálatához vezető átalakulás csak azért történhetett meg, mert a zsinati atyák eljutottak az egész teremtés jóságának és benne minden emberi személy méltóságának teljesebb megismerésére. Az egész földet átfogó szemléletből és a szükséglet szenvedők kiáltását mindenhol meghalló érzékenységből az egyház küldetésének sokkal mélyebb megértése bontakozott ki.

Isten szava a világban

A zsinat eltávolodott a merev kategóriákban gondolkodó filozófiától is. Megmozgatták az empirikus tudományok felfedezései és a történeti tények, és így az atyák magukévá tették a világegyetem fejlődéselvű szemléletét. Ez az új állásfoglalás segítségükre volt annak jobb megértésében, hogy Isten szava folytonos alakulásban van köztünk, anélkül, hogy valaha is elveszítené eredeti jelentését.

Számos hasonló példát idézhetnénk még, nincs azonban szükség többre. Az eddigiek épp eléggé bizonyítják, hogy valahányszor a zsinat új eredményt ért el, ez az atyák megnövekedett ismeretanyagának és az őket vezető kérdező szellemnek volt köszönhető. Magasabb síkról tekintettek az ismert valóságokra, új kérdéseket tettek fel, és ennek eredményeként újszerű válaszokat tudtak adni. Mindez nem csupán intellektuális teljesítmény volt: a Lélek indítására, a benne való bizalomra és bátorságra volt szükség ahhoz, hogy túllépjenek az ismerten és az ismeretlen mélyére hatoljanak.

Sokféle módon lehetne tovább tágítani és példákkal illusztrálni a fenti reflexiók körét. Nem lenne nehéz kimutatni, hogy az új egyházi kódex előkészítéskor hogyan érvényesült mindkét szemlélet. A tervezetet készítők esetenként képesek voltak egy-egy kérdést magasabb nézőpontból vizsgálni; ilyenkor új szellemben született lényegesen jobb törvényeket tudtak alkotni. Jó példa erre a szövetség szentírási fogalmának bevezetése a házasságjogba. Máskor megmaradtak a megszokott keretek között; ekkor a régi szabályok tartós konzerválása lett az eredmény, ahogy a törvényesékek és a jogi eljárások esetében történt. Számos példát idézhetnénk még a kódexből, mind a régi, mind az új szemlélet érvényesülésére, olyanokat, mint a laikusok szerepe, a hierarchia helyzete, a jogrendszer viszonya a változáshoz stb. Ezek az eltérő

⁶Vö.: Örsy L.: *The Council and The Code: From Vision to legislation*, pere Marquette Theology Lecture (Milwaukee, Wis: Marquette University Press, 1986).

szemléletmódok néha egymásnak feszülő irányzatokat vegyítenek az új jogalkotásban. Ilyen a keresztény hívők méltóságának újkeletű dicsérete, ami a laikusok bölcsessége és megfontoltsága iránti bizonyos bizalmatlansággal párosul; vagy a püspöki kollegialitás hangsúlyozása, mellyel élni gyakorlatilag alig akad lehetőség. Az új kódexen belüli különböző irányzatokra több példa található.⁶

Nincs semmi misztikus abban az új gondolkodásmódban, amit az egyházjogi szakembereknek el kell sajátítaniuk. Ezentúl egy jó jogásznak ugyanazt kell tennie, amit a zsinat tett: túllépni a jól ismert egy magasabb nézőpont felé, amit csak a felhalmozódó tudás tehet lehetővé, majd új kérdéseket feltenni, és kellő bátorsággal elfogadni az új válaszokat.

Bátorítást meríthetnek ehhez II. János Pálnak az új kánonjogi kódexet kihirdető apostoli konstitúciójából:

⁷Ld. *Sacrae disciplinae leges*, apostoli konstitúció

Az olyan eszköz, mint a törvénykönyv teljesen megfelel az egyház lényegének, ahogyan azt a II. Vatikáni zsinat tanítóhivatala a maga egészében, különösen pedig ekleziológiai tanításában kifejti. Sőt, ez az új törvénykönyv bizonyos értelemben felfogható úgy is, mint nagy törekvés az egyházzal szülő zsinati tanításnak a kánonjog nyelvére való lefordítására. Ha nem lehetséges is a zsinat tanítása által az egyházzal rajzolt képet tökéletesen átültetni a kánonjog nyelvére, mégis a törvénykönyvet mindig ahhoz a képhez kell viszonyítani, mint alapvető mintához. Ennek alapvonalait kell lehetőség szerint természetének megfelelően tükröznie.⁷

A zsinat tanítása a kánonjog nyelvén

Hozzátehetnénk még, hogy a kódex megértésének és értelmezésének is olyan módszerrel kell történnie, amelyet a zsinat alkalmazott.

Mindez megtévesztően egyszerű feladatnak tűnik — mindaddig, amíg hozzá nem foguk. Ha azonban egyszer megpróbálkozunk vele, kiderül, hogy többet követel, mint bármi, amivel kánonjogi szakembernek valaha is foglalkoznia kellett.

Azok viszont, akik elsajátították ezt az új szemléletet, amely a kérdező szellemiségben gyökerezik, már nem tudnak csupán jogászok maradni. Függetlenül attól, hogy törvényalkotók, magyarázók vagy bírák, hogy feladatuk a törvény megalkotása, értelmezése vagy érvényre juttatása — mindig készek lesznek arra, hogy magasabb nézőpontba helyezkedjenek, ha a körülmények úgy kívánják. Ezt a tágabb nézőpontot szolgálhatja a teológia, a filozófia, a történelemtudomány vagy a különböző tudományágak bármely kombinációja. Innen már képesek lesznek a jogszabályokat szélesebb összefüggésben szemlélni, új kérdéseket megfogalmazni, új válaszokat felfedezni, majd — régít és újat szerencsés arányban ötvözve — ugyanezeket a jogszabályokat a közösség életébe integrálni oly módon, hogy mindenki megtapasztalhassa, megízlelhesse és élhesse azt a szabadságot, amely nekünk, az Ország polgárainak adatott.

Molnár Levente fordítása

A keresztény történelemszemlélet és Európa

TÖRÖK JÓZSEF

Született 1946-ban. A székesfehérvári egyházmegye papja, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának tanára. Legutóbbi tanulmányát az új világkatekizmusról 1994. 1. számunkban közöltük.

Az emberi gondolkodás ősidők óta azonos módon próbálja megragadni a valóságot, mert fölismeri, hogy az két összetevőre választható szét. Az egyik a puszta tény, az érzékelhető és konkrét egyedi eset a maga esetlegességében, a másik pedig a belőle következtethető eszme, törvény, egyetemesség és szükségszerűség, az eszményi norma. Az eszme, a törvény testesül meg az egyedi tényben és válik fölfedezhetővé s megérthetővé; az érzékelhető egyedi eset pedig valós létét éppen az egyetemes törvényhez fűződő kapcsolata révén tudja igazolni. Az európai gondolkodás forrásvidékén, a görögöknél jelenik meg először ez a sajátos kettősség, a tény és a törvény együttese, egymást megvilágító és értelmező tulajdonsága; s végighúzódik a filozófia — így a történelemfilozófia — történetén. Hegel volt az, aki vállalta a tények birodalmának, vagyis a történelemnek a teljes racionalizálását, amikor az emberiség történelmének egymást követő eseményeit a Világszellem mindent átfogó megnyilatkozásaiként értelmezte. Hegel próbálkozásától egyenes út vezetett ahhoz az eszmerendszerhez, amely a tényeket alábecsülte és azokat inkább képzelt, mint valóságos törvényeknek teljes mértékben alárendelte. A keresztény történelemszemlélettől a „haladás bajnokai” ilyen szellemi környezetben még tudományos jellegét is elvitatták. Az egyháztörténelem is vádak keresztitűzébe került: öncélúságot, hamis apológiát és tudománytalanságot, sőt tudományellenességet róttak fel neki. Ez utóbbiak alátámasztására a „szellemi élet elharcosai” azt emlegették fel, hogy az egyháztörténelem — saját bevallása szerint — vizsgálódásának tárgya miatt teológiai tudomány, márpedig a teológia inkább a „hamis tudat” visszatükröződése, mintsem tudomány; következésképpen az egyháztörténelem nem méltó a tudományok nemes státusára.

Az egyháztörténelem fogalma

E magabiztos állítások cáfolata fölösleges. Az viszont tény, hogy már az egyháztörténelem kifejezés, elnevezés is nehézséget hordoz magában. Egy ember, egy nép, egy intézmény történetét, mert a határok világosan kijelölhetők, viszonylag könnyű megírni. Az egyház viszont, főként ha a *Lumen gentium* közvetítette önmeghatározást vesszük, nem vezethető vissza sem egy nép, sem egy multinacionális intézmény történetére.

Az egyház történetének sajátos vonásai közül két bizonyosságra kell elsősorban figyelni: 1. Jézus Krisztus radikális történelmi új-

donságára, vagyis arra, hogy eljövetele az egész emberiség történetét megváltoztatta; 2. az egyház eszkatológikus irányultságára. Ez a két bizonyosság, a Jézus Krisztusra mint történelmi eseményre való állandó hivatkozás és a parúzia várása: paradox, s magában foglalja a történelem alapkategóriáját, az időt. A keresztény történelemszemléletet a *memoria Christi* jellemzi: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” A *memoria* egyedi történelmi esemény, amelyben az emberré lett Isten testét az emberek kezébe adja.

Az emberi történelem és a megtestesülés

Ezentúl az emberi történelem nem ugyanaz, mint ami volt: a megtestesüléssel végérvényesen átjárta az az idő, ami Isten sajátja, vagyis a kezdet és vég nélküli örökkévalóság. Ez nem a földi idő megvetését, megsemmisítését jelenti, hanem az idő valós tartalmának fölfedését. Az emberi gondolkozást az örök visszatérés gondolatától már az ószövetségi kinyilatkoztatás megmentette, amikor az eljövendő Messiásról prófétált. Ha Jézus Krisztus csak Jahve szolgája lett volna, a legtökéletesebb ember, aki az örökkévaló Istentől kapta küldetését, akkor mint az egyház alapítója, annak első tagja lett volna. A keresztény hit azonban nem ezt vallja. Jézus Krisztus Isten Fia, ő az Emmánuel, akiben Isten végérvényesen kinyilatkoztatta önmagát az emberiség számára, s ezért az ő történelmi valósága túlnő időn és téren. Jelenléte különböző módokon s legkiváltképp a *memoria* révén folytatódik, sőt állandósul. Az ő tettei nem csupán távoli példák, amelyekhez a tanítvány saját tetteit hozzáigazítja, hanem az egyes ember egyedi-története részesedik Jézus Krisztus tetteinek valóságából. Csere történik: Krisztus megszületett az emberek közé, mint egy közülük meghalt, s föltámadt, ezért az emberek életének eseményei új méltóságot nyernek. Minden emberi s minden emberrel kapcsolatos esemény ideje magasabb rendűvé, minőségivé vált. Az erkölcsi rend többé nem elvont általánosságok együttese, hanem személyes, történelmi.

Az emberi lélek történelmisége

A keresztény ember számára az Isten örökkévalóságától átjárt idő tehát nem örök visszatérésként jelenik meg, amelyben a jelen csupán egy epizód a lélek örökké tartó drámájában. Ez utóbbi a mitikus időfelfogás, a mítoszok gondolták így. A keresztény hit szerint az emberi léleknek nincs története születése előtt, s a halál után szabadsága az idővel együtt a földi keretek között megszűnik, s a földi történelem vagy egyszerűen a történelem akkor és ott beteljesedik. Az emberi sors révbe érkezik, ti. az örökkévalóságba, ami a beteljesülés jóban vagy rosszban, üdvösség vagy kárhozat.

Az emberi személy történetéről visszatérve az egyház történetére azt mondhatjuk, az egyház azt valósítja meg történelme során, amit jelez. Az egyház ugyanis az üdvösség szentsége. Az eseménytörténet, amely az emberek felől megközelített történelem, a beteljesültség felé tart, ami Isten története — ha szabad az Örökkévalóra ezt az emberi kategóriát alkalmazni. (Bár ne feledjük: Istennek nincs szüksége a mi fogalmaink szerinti történelemre!)

Azonban szabad ezt tenni, mert Isten jelenléte Jézus Krisztusban az emberek között végérvényes feleletet adott az emberek Istenvárására, s az egyház története egyszerre áll eseményekből, melyek a beteljesülés felé vezetnek, s máris beteljesültségből, ha a Főre, Krisztusra tekintünk. Ez nem kettősség, hanem egység, Krisztus titokzatos testét építő egység. A Krisztusban hívők, sőt az egész emberiség igazi, valós történetét ezért csak a hitben tudjuk megismerni.

Európa keresztény gyökerei

II. János Pál pápa már beiktatásakor, 1978 októberében implicit módon és prófetikusan szólt Európáról is, amikor azt mondta: „Nyisátok ki a határokat!” Azóta egyre több beszédben foglalkozik Európa jövőjével, s emlékeztet Európa keresztény gyökereire, amint ezt tette 1984-ben Brüsszelben is az Európa Közösség előtt: „Európa a harmadik évezred közeledtekor saját jövőjének újabb állomásával szembesül. Ezért fontos, hogy hosszú és viharos múltját hordozó kollektív emlékezete segítségével tudatosítsa: ki is ő valójában. Hogy ne kényszerüljön a véletlenek által alakított sorsát tehetetlenül elszervezni, hanem szabadon tervezhesse és építhesse jövőjét. Csak a történelmi örökségre alapozva lehet helyesen tervezni. A történelmi örökség számbavételekor őrizkedni kell az egyoldalúságtól, vagyis a fény mellett meg kell látni az árnyékot, s a múlt súlyos hibái mellett az általa létrehozott értékeket.”

Európa keresztény gyökerei

Milyenek Európa keresztény gyökerei? Ha ezt kérdezzük, a keresztény történelemszemléletre kérdezzük rá, amelynek sajátos vonásairól, egyedi-egyszeri tartalmáról s történelmi idejének az örökévalóságához való kapcsolódásáról eddig szó volt.

Európa keresztény gyökerei előtt magát, az újjászülető Európát kell szemrevételezni, megvizsgálni. Az újjászülető Európát egységesebbnek szeretnénk, mint eddig volt, s tudatunk ezt valamiféle történelmi egységképből vezeti le. Ha azonban a történelmi eseményeket vesszük figyelembe, s az egyháztörténelmet sem hagyjuk figyelmen kívül, akkor azt kell megállapítanunk, hogy a jelenlegi Európa nem egyesülések, hanem éppenséggel szakadások eredménye. S ez a szakadás többszörösen beírható az idő dimenziója mellett a tér dimenziójába, Észak és Dél, Kelet és Nyugat irányában egyaránt.

Szakadások az európai kultúrában

Európa első elszakadása (Ázsiától) akkor történt, amikor a görögök kivívták szabadságukat a perzsa birodalommal szemben, és akkor teljesedett be, amikor a görög, majd a római hódítás egységbe fogta a Mediterráneumot. Ez a hódítás a birodalom területét elválasztotta a többitől, a barbártól. A kereszténység ebben a Földközi-tengert körülölelő egységben született és telepedett meg. Újabb szétválás ment végbe Nagy Konstantin császár aka-

ratából, amikor a fővárost és székhelyét Rómából Keletre helyezve, felépítette Konstantinápolyt. Ez folytatódott 476-ban a nyugatrómai császárság eltűnésével. A következő szakadás, ami a 7-8. század során történt, az iszlám hódítás következménye. Ennek folytán a földközi-tengeri medencét körülölelő területek nagyjából két egyenlő részre oszlottak. A Földközi-tenger északra eső területén majd megszületik Európa, nem csupán földrajzi névként, hanem lelki-szellemi egységet jelentő fogalomként. Ami az egyháztörténelmet illeti, az egyház küldetése nem határolódik erre a területre, mert a kereszténység a 20. századi mesterséges afrikanizálás nélkül is afrikaivá tudott válni Afrikában, és keletivé a malabárok jóvoltából Indiában; tehát az egyházban az első begyökerezés, vagyis az európaiság tényét harmonikusan egészíti ki az egyetemesség, a mindenütt jelenlévő, a kultúrkörök felettiség.

**Katolikus—ortodox
szakadás**

Az első észak-dél irányú repedések 330-ban, majd a birodalom kettéválásakor 395-ben mélyültek el, és közel egy évezred kellett a szakadás végérvényesüléséhez. Ennek következménye a katolikus Nyugat és az ortodox Kelet. Az eltávolodás ellenére a két fél mégis egy Európát alkot: Szent Benedek, Európa védőszentje mellé II. János Pál pápa Cirillt és Metódot mint társvédőszenteket állította. Ezt az egységet célozza és húzza alá a következő kijelentése is: „Európa keleti határa az Ural hegység”.

Az utolsó előtti törés a nyugati kereszténységet osztotta meg: egy inkább protestáns északi és egy inkább katolikus déli területre. Ez Európa létét nem kérdőjelezi meg, hanem olyannak mutatja be, amilyen: megosztottnak.

A jaltai szerződés okozta utolsó törés majdnem fél évszázadon át örökkévalónak tűnt és négy-öt év reményeinek elteltével egyre világosabb: az e törés okozta fizikai sebek gyógyulása megkezdődött, a lelkiek azonban sokkal lassabban hegednek. A legújabb politikai változások (Litvánia, Lengyel- és Magyarország) a természetes gyógyulás folyamatát féltő, hogy alapjaiban ellehetetlenítik.

Tagadhatatlan, hogy a törések, szakadások mentén sebek, súlyos hegek keletkeztek, amelyek egyrészt figyelmeztetnek az emberek alkotta egység törekeny voltára, s arra a lehetőségre, hogy ez az egység milyen gyorsan megbomolhat. Másrészt megmutatják Európa különbözőségét azzal szemben, ami nem Európa. Arra figyelmeztetnek, hogy a kereszténység soha nem volt csak egyetlen földrész vallása, hivatása kezdettől fogva egyetemes.

**A kereszténység
és az iszlám**

A kereszténységet nem lehet a görög-római szellemi örökséggel azonosítani, mert ennek az iszlám is jogos örököse. Amikor Petrus Venerabilis, Cluny apátja a középkor csúcsán a Koránt lefordíttatta latinra és a fordítóbizottságba bevett egy hithű mohamedánt, nem vallási toleranciáját nyilvánította ki, hanem tudatában volt a közös kulturális örökségnek, azonkívül annak az alapvető ténynek, amit a zsoldáros kérdés formájában állít: „Nemde egy Atyának vagyunk

gyermekai?" Erre másik jó példát Szent Tamás istenérvei kínálnak, melyek részben az iszlám teológiából is levezethetők. Ez nem a gondolatokért máshoz fordulni kénytelen Tamásról, hanem éppen a befogadásra képes *doctor angelicus*-ról vall. A keleti-nyugati kereszténység megoszlása példázta: a kereszténység nem kötődhet egyetlen kultúrkörhöz sem. Viszont arra is ráirányítja a figyelmünket, hogy a hit mindig kultúrába öltözött jelenik meg, mert a megtestesülés is adott kultúrkörben ment végbe. A hit asszimilálását az igazi kultúra elősegíti, az álkultúrák viszont eleve akadályozzák.

A kereszténység paradox volta

A kereszténységet, ha főként az egyház történelmének szempontjából tanulmányozzuk, felfoghatjuk úgy is, mint azt a paradox szintézist, amelyet az ember az örök összeegyeztetendők, vagyis Isten és az evilági között teremt. Minden kultúra csak kettőjük kapcsolatára keres és ad választ implicit vagy explicit módon. A kereszténység, amely a történelemben találkozik Istennel Jézus Krisztus személyén keresztül, azért paradox, mert ott egyesíti az istenit és az emberit, ahol a kettőt könnyű megkülönböztetni, és ott választja szét, ahol csábító egyesíteni. Elégséges példa a 113. zsoltár (16.v.): „Az eget az Úr egei, a földet pedig az emberek fiainak adta.”

Amint a megkülönböztetésben az egyház a végsőig következetes, úgy az egységben is, amelyet az isteni és emberi világ között megteremt. A megtestesülés mint a legparadoxabb egyesülés kihát a kinyilatkoztatásra, ebből következően Isten jelenlétére a történelemben és jelenlétére a szentségekben.

A kereszténységnek van szent könyve, de a kereszténység mégsem könyvvallás, sőt még csak nem is Istennek a Bibliában foglalt szavai a kinyilatkoztatás központi magva, hanem Isten Igéje, a Logosz, Jézus Krisztus. Ezért minden emberi nyelv és kultúra képes méltóan hordozni és továbbadni a kinyilatkoztatást s annak lényegét, Krisztus élő személyét. A népvándorlások során az újonnan megtért népeknek nem kellett új nyelvet magukévá tenniük, a liturgia nyelvét kivéve. Sőt Nagy Szent Miklós pápa liturgikus nyelvként népnyelvet is jóváhagyott. Ugyanígy a kultúrák, még ha pogányok is, mind alkalmasak a hit közvetítésére, segítésére, feltéve, hogy kultúrák legyenek! S az új Európa megszületése ehhez a lehetőséghez kötődik, amely nem széthúz, hanem megbefog, egybefog.

A memoria Christi szerepe a történelemben

Azért, mert Isten a történelemben végérvényesen, visszafordíthatatlanul belépett és mert az egyházat a *memoria Christi* hozza létre és építi tovább, s mert a szentségekben (Szent Ambrus szavaival) Krisztust találhatjuk, az egyház története nem kinyilatkoztatott szövegekben rejlő eszmék koronként változó interpretálásainak története, hanem a szentségek története mellett a szentek története, vagyis azon férfiak és nők története, akikben a történelmi Krisztushoz hasonulás legjobban megvalósult. Krisztus történelmi

valóságáról történelmileg hitelesen tanúskodó apostolok és apostolutódok személyes, emberi jellege akadályozta meg a kereszténységet abban, hogy ideológiává váljék. A szentségek anyagi valósága pedig, amely az emberi testhez szól, ékesebben, mint valaha, arra figyelmeztet, hogy nem szabad az emberi testet pusztá gépezetként, eszközként fölfogni, melyet az ember kedvére alakíthat, mert ez a felfogás emberiségellenes. Az egyház történelmében lényegileg azonosan megjelenő szentségek éppen akkor figyelmeztetnek rá, amikor az emberi testet nem kívülről, hanem belülről akarják lerombolni, föltételezve, hogy az ember saját terve alapján különbnek tudná átkódolni, mint amilyen az a teremtő Isten akaratából.

Végezetül: a kereszténység európai gyökerei nem másokat kizáró kiváltságot jelentenek, hanem lehetőséget. Az egyház történelmének e vizsgálata arra figyelmeztet, hogy Európa újjászületéséhez, az egységes Európa fölépítéséhez az egyház nem technikai problémák megoldásaival járulhat hozzá, hanem azzal, amit Európa lelkének nevezhetünk. Vagyis ha az új Európa keresztény szellemben tudja a spirituális és temporális, a lelki és evilági értékeket elválasztani és megkülönböztetni, valamint tiszteletben tartani, akkor önmaga javára nemesedik. Ha elismeri Isten és ember legbensőbb kapcsolatát azon a téren, ahol ez létezik, akkor az emberi szabadságjogok legnagyobbikát viszi diadalra. S ekkor az egység nem egy vagy több ideológia köré kovácsolja az embereket, nem arctalan, elidegenített tömegeket hoz létre, hanem személyek és meghatározott csoportok között teremt életető kapcsolatot, amelyben az egység mellett az identitás megőrzésének is ugyanolyan szerepe van. Ezt a szellemiséget sugározzák II. János Pál nagy elődeinek megnyilatkozásai, ezt támasztja alá az egyház történelmének tanulmányozása, amely nem öncélú és nem apologetikus, hanem a jövőt építi, amint II. János Pál szavai kifejezik: „A kereszténység saját történelmének ismeretében mondhatja a világnak, hogy a megosztottságon felül lehet emelkedni, hogy a sebek begyógyulhatnak, feltéve, ha a jelen világ szeretetre vágyik és nem fojtja el a reményt.”

Az emberi gondolkodás egyszerre megkülönbözteti és egymással kapcsolatba hozza a tényt és a törvényt. Ez teszi lehetővé a valóság hiteles megismerését és annak a sajátos szemléletnek a megjelenését, amelyet keresztény történelem-szemléletnek nevezünk. A keresztény hit az emberi gondolkodás e kettősségét megőrizve olyan lehetőségre mutat rá, amely ezt meghaladni képes az örökévalóságba fölvételt nyerő idők során...

Felhasznált irodalom:

Jean Guitton: *Le temps et l'éternité chez Plotin et Saint Augustin*, Paris, 1971.

Hans Urs von Balthasar: *Theologie der Geschichte*, Basel, 1955.

Henri-Irénée Marrou: *De la connaissance historique*, Paris, 1954.

Pierre Chaunu: *Au cœur religieux de l'Histoire*, Paris, 1986.

Rémi Brague: *Europe, la voie romaine*, Paris, 1992.

Európai öntudat

Született 1929-ben Drégelypalánkon. Tanulmányait a budapesti Hittudományi Akadémián folytatta. Teológus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának erkölcsteológia tanára. E tanulmány teljes szövege a Wiener Blätter 1993. decemberi számában jelent meg.

Az európai tudat kialakulása

Sok szó esik napjainkban az új Európáról. Nyíltan beszélünk és írunk arról, hogy új európai öntudat van kibontakozóban. Ennek ellenpontozásáról egyelőre a nemzeti önállósulások testvérháborúba átcsapó jelenségei gondoskodnak. A kultúra területén viszont erősödik a nyugati nagy kultúrközpontok decentralizálása s vele az európai kultúra „többszólamúsága”. Ez érinti a kis népek, illetőleg a nemzeti kisebbségek kultúráját is. Ennek a kontrasztnak feszültségi terében bontakozik ki előttünk az új Európa a maga sajátos tudatával, sőt öntudatával.

Európaiságunk tudatának gyökerei a római birodalom idejére nyúlnak vissza. Az európai öntudat gyaníthatóan a római polgár öntudatára vezethető vissza. Az ugyanis rangot és jogi kiváltságot jelentett, melyre Pál apostol sem áttal hivatkozni (vö. ApCsel 22,25).

A mai Európához az átmenetet Nagy Károly birodalma jelenti, amely — elődjéhez hasonlóan — Pannóniát is magában foglalja. Akik azonban a mai Európát megalapozták, azok a kora középkor keresztény misszionáriusai. Közülük is kiemelkedik Szent Benedek, továbbá Cirill és Metód, akiket Európa védőszentjeiként tisztelünk. A nyugati és a keleti egyház keresztényeinek képviselője bennük még találkozunk. Küldetésükben jelentős szerep jut Pannóniának.

A középkorban kialakul a mai Európa keresztény elődje. Kibontakozik az, amit „európai tudatnak” lehetne nevezni (öntudatról korai volna beszélni). Még eleven a szellemi kapcsolat Nyugat és Kelet között, de a római birodalom kettészakadása az európai tudat első nagy hasadását is elővételezi. A középkor bámulatos szellemi összetartozást alakít ki, melynek keretében Oxford, Párizs, Toulouse, Toledo, Palermo, Nápoly, Róma és Köln egyetemei egységes nyugat-európai szellemiség hordozói. Ennek eszköze a latin nyelv. Ugyanakkor a középkorban megy végbe a nagy egyházszakadás, az európai tudat első meghasadása. Kialakul és nagyjából stabilizálódik az a határvonal, amely a nyugati és a keleti kereszténység térképén húzódik, melynek hátszói: Horvátország, Magyarország, Lengyelország, a balti államok. A honfoglalás előtt a Kárpát-medence vallási és politikai tekintetben találkozási területe volt Keletnek és Nyugatnak. Szent István Róma mellett és ezzel a nyugati kereszténység mellett döntött. Az európaiság tudatát a virágzó középkorban már Nyugat hordozta, hiszen Bizánc birodalmának nagyobbik része Kisázsia terjedt ki.

Európa a reneszánsz idején

Az európaiság „öntudata” igazából a reneszánsz idején alakult ki; hordozói a humanisták, akik mind a kereszténységhez, mind a klasszikus kultúrához kapcsolódtak. A kor keresztény humanizmusának szellemi diplomatája Erasmus Rotterdams, vértanúja

pedig Morus Tamás. Mindketten az európai tudat kiemelkedő képviselői. Az egységes öntudatot azonban újabb szakadások újabb tudathasadásba döntik.

Az újkorban többrétű egyházszakadás után fokozatosan nyert teret az az eszme, amely a kereszténység valamennyi formájával szembekerül, és az európai szekularizációhoz vezet. Mindez egy újfajta európai öntudat születését jelzi, melyre a „felvilágosodás” szó is utal. Kontinensünk a 20. században elveszítette egységes szellemiségét, többrétű tudathasadásban szenved, és az új Európa küszöbén várja, hogy legalább viszonylagos egységben újra kibontakozzék és öntudata sajátos formát kapjon.

Az európai előítéletek

Európaiságunknak ma szembe kell néznie a múlt örökségével, legszívósabb ellenfelével, a nagy európai előítéletekkel. Ennek a kérdésnek ezidáig kevés figyelmet szenteltünk, pedig századunk második felének kezdetén Allport „Az előítélet” című könyve világsiker aratott. Ő azonban elsősorban amerikai tapasztalatok alapján, szociológiai és pszichológiai érdeklődéssel közelített a kérdéshez. Nyomában Bannister már a szellemi előítéletek gyökereit vizsgálja, főleg a tudomány tapasztalataira figyelve. A nagy európai előítéletek kulturális jellegűek és kereszt formájában két-két pólus, Észak és Dél, Kelet és Nyugat pólusainak keretébe foglalhatók, ami kettős feszültségi térként értelmezhető.

Észak és Dél ellentéte

Észak és Dél ellentéte a gazdasági élet területén is megnyilvánul, az európai előítéletek vonatkozásában azonban a humanizmus korában Dél kulturális hegemoniáját jelentette. Észak és Dél szellemi ellentéte igazában azzal vált megcsontosodó előítéletté, hogy Észak jelentős részben protestánssá vált, míg Dél megmaradt katolikusnak.

Kelet és Nyugat ellentéte feltehetően a római birodalom idejére nyúlik vissza, amikor a birodalom határain kívül a „barbárok” helyezkedtek el. Hogy ez a sztereotípa mennyire élő, jelzi például Zbigniew Herbert lengyel költő és író *Barbár a kertben* című esszéjét. A keletről jövő író a „barbár”, a „kert” pedig a nyugat-európai kultúra emlékeinek tájait idézi meg — Dél-Franciaországot és Dél-Olaszországot.

Az európai öntudat formálói

Az európaiság tudata, majd öntudata az újkor kezdetén a már említett feszültségek között bontakozott ki. Amennyiben igaz Nikolai Hartmann megállapítása, hogy egy kor szellemét, vagyis tudatformáját egyének alakítják, érdemes némi figyelmet szentelnünk azok-

nak, akik arra törekedtek, hogy az említett előítéletek feszültségeit földoldják, s így az európai egység és összetartozás jelképeinek tekinthetők.

Az európai egységért

Byron otthagya Angliát és a görög szabadságharcra vállalt szolidaritást. Goethe itáliai utazása is több turistaútnál: Észak-Dél iránti nosztalgiáját jelképezi, melynek során földoldódnak az előítéletek. Turgenyev jelképes alakja lehet annak az írónak, aki nyugati baráti körébe hozta el Kelet üzenetét. Jelentős szerepük van az Észak-Dél, Kelet-Nyugat ellentétein túlemelkedő, európai hatósugarú levélíróknak, Erasmusnak vagy Leibniznek. Egyedülálló jelenség az európaiság tekintetében Liszt Ferenc, aki nem csupán beutazza, de „be is lakja” Európát.

Ami a jelent illeti, nem csupán egyének, de csoportok, közösségek is fáradoznak azon, hogy az új Európa egységének tudata, sőt öntudata termékeny módon kibontakozzék. Ebből a szempontból is kiemelkedő jelentőségű Taizé.

A mai egyház is szívósan fáradozik az európai tudat erősítésén. Erre irányultak már 1982-től az évente tartott püspöki szinódusok, melyek megkoronázása az 1991-es Római Európa Szinódus. Ennek ügyét vállalta a stuttgarti-tübingeni kezdeményezésű Európai Teológia (folyóirata az ET), Karl Hünermann elnökletével. Európa újraevangelizálásának programja persze sokakat megtéveszt. Tudni kell azonban, hogy nem valami szellemi keresztes hadjáratról van szó, amely „leigázni” akar. Jogos és kívánatos az egyház törekvése, hogy Európa keresztény gyökereit fölkutassa. De nem csak a gyökerekről van szó, hanem azokról az értékekről is, melyeket Európa a kereszténységnek köszönhet (beleértve a protestáns egyházakat és a keleti egyházakat is).

Az egyház az egységért

Ami pedig a katolikus egyházat illeti, elfogultság nélkül elmondható, hogy az „egység a sokféleségben” elvének hatalmas tapasztalatát hordozza és tudja felmutatni az új Európának. Hiszen egyre világosabbá válik, hogy a sokszínűség, a pluralitás, illetőleg a pluralizmus csak akkor termékeny elv, ha az alapvető egység és összetartozás elve ellenpontozza, tartja egyensúlyban.

Az európaiság tudatának megvan a múltja. Remélhetőleg meglesz a jövője is.

Lelki ének

(részletek)

Valószínűleg 1397-ben született és 1459-ben meghalt katalán költő. Fiatal lovagként V. Alfonz aragóniai király seregében szolgált, majd harmincéves korától a költészetnek szentelte életét. *Cant espiritual* című költeményéből közlünk részleteket.

*Mert nélküled nem ér fel senki hozzád,
add a kezed! Hajamnál fogva ránts föl!
Ha kezemet nem nyújtom feléd én,
te kényszeríts, te vonszolj önmagadhoz!
Akarnék is magam elébed menni,
s ha akarom, miért, hogy nem teszem meg?
Nem kétkedem, szabad akaratom van —
mi gátol hát ebben az akarásban?*

*Fölkelnék én, ha nem renyhén akarnám.
Mi teszi ezt? A bűnök szörnyű súlya.
Ne a halál mondhasssa ki a végszót:
akard te is! Tiéd akarnék lenni!
Kemény szívem lágyítsa meg szent véred,
hísz annyi mást kigyógyított ily kórból.
Ha késlekedsz, már haragod jelenti:
hogy irgalmad nincs mihez kezdjen bennem.*

*Nem vétkezem oly nyilván az eszemmel,
ahogy bűnnel terhelt az akarásom.
Isten, segíts! De őrült módján esdek,
mert ki maga indul, azon segítesz te,
és azokat, akik hozzád futamodnak,
be nem csapod — és ezt karod mutatja.
S kin hogy segíts, méltatlan én, mit végzek?
Erőm szerint, tudom, hogy nem igyekszem.*

*Bocsáss meg hát, ha őrült módján szólok,
hísz szavaim a szenvedés fakasztja.
Bár rettegem, pokol felé visz utam;
megfordulnék, nem ura lépteimnek.
De a latort nem jutalmaztad-é meg?
S ha úgy nézzük, tettekkkel érdemelte?
Lelked ott fúj, ahol csak néki tetszik,
hogyan s miért, nem tudja hús-vér ember.*

*Rossz keresztény vagyok bár tetteimmel,
nem haragszom, nem tégedet okollak.
És jól tudom, te mindig jót cselekszel,
és jót teszel, ha életet, halált adsz.
Egyforma mind, mi hatalmadból támad,
bolond, ki rád még bármiért neheztel.*

*Jót-nem-tudás és a rossznak szerelme:
ez az oka, hogy az ember nem ismer.*

*Tőled kérem, hogy szívem megerősítsd,
akarásom kösd meg akaratoddal,
s mivel tudom, nincs hasznom a világból,
te adj erőt elhagynom mindenestül.
S a jó ember amit belőled élvez,
adj érzemem e gyönyörből egy szikrát,
hogy testem is, mely ellenem rugódoz,
hadd örüljön, s ne folyton lázadozzék.*

*Isten, segíts! Mozdulni sem bírok már
tenélküled, mert testem több mint béna.
Mevénhedtek bennem a rossz szokások,
hogy keserű az erény íze számban.
Ó, irgalom, természetem fellázadt,
és gonosz az, nagy bűnömnek miatta.
Ha vétkeket halálommal megváltom,
az lesz nekem az édes penitencia!*

*Félek tőled, inkább, hogysem szeretlek,
előtted én megvallom ezt a bűnöm.
Reménységem is össze van zavarva,
ádáz csatát érzek magamban dúlni.
Irgalmasnak, igazságosnak látlak:
érdem nélkül könyörül akarásod,
adsz, elveszel, mint tetszik, érdem nélkül.
Van-é igaz (hát még én), ki ne féljen?*

(...)

*Te adj erőt magamon bosszút állni
— nagy bűnökkel sértettelek meg téged! —
vagy testemen te elégítsd ki bosszúd,
de ne érintsd lelkem, mely Rád hasonlít.
S minden felett hitem, add, ne inogjon,
reménységem ne rendüljön meg bennem:
a szeretet nem fogy, ha ők szilárdak.
Ám kérésem ha testi, meg ne hallgass!*

*Ó, lesz-e még, hogy áztatom az arcom
édes könnyek vizét hullatva rája?
Töredelem forrásából fakadnak:
ez az a kulcs, mely ajtót tár a mennybe.
A megtörtség keserű könnyeket szül,
mert félelem, s nem a szeretet ontja.
Ezeket is add, hogy bőven hullassam,
hiszen utak, mik azokhoz vezetnek.*

Déri Balázs fordítása

A lile halála

1944-ben, Bécsben született osztrák író. Ifjúságát Burgenlandban töltötte, majd zenei és pszichológiai tanulmányokat folytatott. Az ORF Klub 2 című műsorának műsorvezetője, az Österreichische Gesellschaft für Literatur vezetője. Főbb művei: *Protokolle der Angst* (1983), *Die gläsernde Kugel* (1984), *Zwischenstation* (1986), *Windstille* (1991). Itt közzölt elbeszélése a *Der Tod des Regenpfeiffers* (1991) című kötetében jelent meg.

Reggel volt, s a szél az északkeleti magaslatról újult erővel rontott a falura. Theresa az asztalra borult, s hallgatta, amint a szél neki-csapódik a tetőnek, belekapaszkodik a zsendelybe, meghajlásra kényszeríti a fákat, majd, mivel a füves puszta és a néhány magányos cserje — melynek sárguló levelei a nyár végét jelezték — nem jeltett több akadályt, déli irányban tovasüvit.

Ebben az évben korán érkeztek a szelek, s nem hoztak lehülést. Végigsöpörtek a földek, a végtelen határ felett, s félrevezető hangokat, illatokat hordtak szerteszt. Mindenütt jelen voltak, s mégsem voltak sehol. A kertekben érett a körte, a földeken felperzselődött a szalma, az erdőn hetek óta tartó száraz forróság ült.

Theresa hosszú ideig mozdulatlan volt, végre kinyújtózott és megszokásból kinyitotta a szemét, de sötét maradt. Odament hozzá a kutya, nedves orrát a kezéhez dörgölte. Kitartóan ismételte ezt a mozdulatot. Mikor végre megérezte gazdája feje után tapogató kezét, leült, s csaknem kétségbeesett odaadással nyalogatni kezdte. Érezte, hogy Theresának leginkább reggel van rá szüksége, amikor megszűnik a világok egyformasága, és valami más veszi kezdetét. Mindig a reggel a legrosszabb. A reggel és a szél. Az ember elveszít minden kapaszkodót, ha a szelet hallgatja. Addig kavarogtak fejében az éjszakával, nappalal és a birtokkal kapcsolatos gondolatok, míg nem maradt semmi más, csak a szél zúgása a világos és zord égbolt alatt, melynek közepén piros nap izzott és fénye gazdátlanul áradt szét.

Ez maradt tehát: gazdátlan fény, gazdátlan ház, gazdátlan pusztulás. Theresa érezte, ahogy az elmúlt éjszaka fáradtsága tompa hullámokban szétárad testében: lábujjhegyétől egészen a mellkasáig. Az este, mérhetetlen haragja, a fájdalom, a keserűség és az a váratlan, új keletű gyűlölet, mellyel minden még meglévő erejét összeszedve Haszlerre támadt, már messze volt. „Így majd könnyebb lesz Theresának; s ő majd mindenről gondoskodik...” Egy egész estén át tartó kellemetlen vita, aztán hirtelen az a bot a kezében, mellyel kikergette Haszler az ajtón..., ráuszította a kutyát, és a botot önkívületében az ágyhoz vágta... Valamiféle remegő, jóleső harag, mellyel minden mérget kiadott magából, s így az teljesen elmúlt. Ezen már túl volt, de Haszlerrel még folytatódik az ügy. Visszajön. Theresa megmasszírozta duzzadt, fájós térdét. Haszler a házat, a kertet, a földet akarja. Utat akar itt építeni — nem lehet tudni, hogy miért —, és addig jár ide, míg meg nem kapja, amit akar.

— Ez is egyfajta pusztulás — mondta hangosan Theresa.

A kutya válaszként olyan hangot hallatott, melyet sem nyüszítésnek, sem ugatásnak nem lehet nevezni. Hat óra körül járhatott. A birkák bégetni kezdtek; Theresa felállt. A kutya azonnal felugrott, gazdájához futott és a mosdóhoz vezette. A tál — és a mellette lévő korsó is — üres volt.

— Famos — mondta Theresa —, tegnap elfelejtettünk vizet hozni. Úgy látszik, tegnap mindent elfelejtettünk.

Kintről egy lile éneke hallatszott. Theresa odament az ajtóhoz, kinyitotta, és hallgatózott: a hangok a kerítés melletti meggyfáról jöttek. A madár vagy eltévedt, vagy megzavarodott. A folyósza-bályozás után, azóta, hogy betemették a falu kis tavacskáját, nem élt itt több lile. Nincs már itt életterük.

Néhány másodpercig hallgatta a madárdalt, majd kilépett a házból. Odakünn oly gyöngyöző volt a fény, hogy bőréen, kezén és az arcán is érezte. A szél az arcába fújt, s fejében azonnal végigfutottak a környező táj képei. A föld termékeny volt, csaknem mindent meg lehetett itt termelni, még a dohányt is. A gabonát már begyűjtötték, most a burgonya és a lucerna volt soron. A mezőn szénát szárítottak, az erdőben érett a vadgesztenye, s ha az ember csendben maradt, hallhatta a vándormadarak előseregeit.

Theresa kinyújtotta a kezét: — A botot — mondta.

A bot nem volt az ajtó melletti megszokott helyén; a kutya csaholva húzta elő az ágy alól. Theresa megvárta, míg odaviszi hozzá, majd végigtapogatta vele a kúthoz vezető utat. A birkák a kerítéshez nyomultak, mikor elhaladt előttük. Szeptemberben már nem lesznek itt, sőt tán már a hónap végén sem. Csak a kutya marad mellette. A kútnál Famosra bízta a botot, és lassan leeresztette a láncot. A mélyből a vödör csobbanása hallatszott. A lánc már teljesen megfeszült, s bár a vödör még csak félig volt vízzel, Theresa a magasba húzta. Visszament a házba, a vizet a tűzhelyen álló fakó fazékba öntötte. Újra kiment. A második vödör vizet a konyhaszekrény melletti agyagkorsóba töltötte. Tűzet gyújtott. Még elegendő fa és újságpapír volt a házban, Unger hozta. Hetente egyszer eljön Theresához, bevásárol és elintézik néhány dolgot. Már nem is kell őt megkérni erre.

— A magunk módján együtt öregedtünk meg — gondolta Theresa —, annak ellenére, hogy együtt éltünk. Vagy talán éppen azért?

Az ágyhoz lépett és végigtapogatta a párna feletti fatáblát. A ház ebből az egy helyiségből állt: középen az asztal, tőle jobbra a tűzhely, mellette a mosdó, baloldalon — a szoba többi részétől egy függönnyel elválasztva — az ágy. Egy ablak volt csupán, az ajtótól jobbra, keletre nézett. Az ágy feletti fatábla naptárként szolgált: a felső vízszintes rovátkák a hónapokat, az alattuk levő függőleges bevágások a heteket, a további vízszintes bemetszések a napokat jelölték. Felül a nyolcadik, középen a harmadik és a napoknál a negyedik rovátkában volt egy-egy pálcika. Ez utóbbit Theresa egy bevágással odébb helyezte.

— Augusztus 19., péntek — mondta hangosan. — Ma jön Unger. Kávészunk.

A kutya felemelte a fejét, és Theresa érezte, hogy őt nézi. — Éhes vagy? Unger majd hoz neked ennivalót.

A víz forrni kezdett. Theresa fogott egy rongyot és levette a fazekat a tűzről. A kutya rögvest felugrott és gazdáját a mosdóhoz vezette.

— Jól van, na — mondta. — Hát ki vitte volna odébb a mosdót? Már húsz éve ugyanazon a helyen áll. Nem emlékszel? Hiszen nem is emlékezhetsz rá. Nem vagy te oly régóta nálam.

A fazekat a tűzhelyre tette, visszament a mosdóhoz és hideg vizet töltött a forróhoz. A kutya minden lépésnél mellette volt. Már több mint 12 éve van nála. Amikor rátalált, rühes, koszos korcs volt, egy fiatal birkát akart szétmarcangolni, de Theresa meghallotta, és az éjszaka közepén kisietett, hogy elkergesse. Először egy bottal, majd kövekkel próbálkozott. Az egyik kövel el is találta a kutya fülét... Akkoriban még tele volt árnyakkal a világ: csupa világos és sötét folt... Már kezében volt a következő kő, de nem dobta el, mert meghallotta a nyüsztést.

Lehajolt és simogatni kezdte a kutya fülét. Lelki szemei előtt most újra megjelent az éjszakai kert és az állat kétségbeesett erőfeszítése, hogy valami táplálékhoz jusson. Ennie kellett, hogy életben maradjon. Ám ehelyett: egy kő volt az ember kezében, mely keresztülhasított a sötétséget és eltalálta a fülét.

A kő és az éhség két különböző dolog volt. — Vagy talán mégsem — gondolta Theresa —, a kő és az éhség mindig egy és ugyanaz volt...

Megmosakodott, átöltözött és leült az asztalhoz. Nyolc óra volt. Meglehetősen hosszú időbe telt, míg mindennel elkészült. Napról napra egyre jobban sürgette volna az idő múlását, de a kutya visszafogta. Éppen ott ült előtte, és Theresa vizsgálni kezdte a szőrét. Néha talált benne egy-egy kullancsot, s addig csavargatta ide-oda a vérrrel telt, kemény testet, míg ki nem jött a bestia. Volt ennek egy fortély: először olajat kellett cseppenteni a kullancs fejére, hogy ne kapjon levegőt; nem volt szabad túl erősen csavarni, nehogy leszakadjon a teste, mert az így bent maradó fej egyre mélyebbre fúrhatta magát, és csak napokkal később lehetett kiszedni.

— Kis élösködők — gondolta Theresa. — A kicsik ellen még lehet védekezni, de a nagyok ellen nincs menekvés.

Ismét Haszler jutott az eszébe. A férfi szemére vetett mindent, amit tudott róla: hogy becsapta a munkásait, s hogy majdnem megölte édesanyját. 1945-ben történt: orvos és gyógyszerek nélkül született a hatalmas — csaknem ötkilós — csecsemő, a feje akkora volt, mint egy bikaborjúé. Nem kapott levegőt, sírni sem tudott, és — amit Theresa még soha nem látott azelőtt — fejével felszakította az édesanyját.

Az öreg Haszler könyörgött neki, hogy mentse meg a feleségét és a fiát. Már beletörődött abba, hogy örökös nélkül marad, aztán mégis született egy fia. Egy kései gyermek, egy már-már feladott remény. Theresa fejfelé lógatta a csecsemőt, mutatóujjával gyorsan benyúlt az állkapcsok közé és kivette a szájüregből a halálos váladékot. Hideg-meleg váltófürdőt csinált, hogy beinduljon végre a szívműködés, s közben egyfolytában az anya vérző sebére meredt. Mindenütt vér, verejtékszag és rettegés. Végre felsírt a gyermek és a vérzés is csillapodott. Am ekkor belázasodott a csecsemő, és az öreg Haszler az oroszoktól való félelmében nem mert kimenni a házból.

Theresa, hátán egy fél disznóval, egy napon s egy éjszakán át gyalogolt, hogy eljusson az angolokhoz, és elhozza az új csodaszert, a penicillint. Az angolok egy szót sem értettek. Az az ember, aki tudott németül, éppen nem volt ott, de Theresa addig mutogatta gyűrött, szakadt szülésznői diplomáját, míg egy tiszthez nem vezették. A tiszt megnézte a diploma keltezését: 1928, Österreich, és látta, hogy nincs rajta horogkereszt. A penicillin szót egyből megértette. Mivel sokáig csak ide-oda forgatta a dokumentumot, anélkül, hogy intézkedett volna, Theresa fasisztának nevezte, s ezen ő nevetni kezdett. A nő hátán fekvő disznót is igen mulatságosnak találta. Egyre többen gyűltek köré nevetve. Végre megjelent egy katona a penicillinnel, s odaadta neki.

Az akkori csecsemő most polgármester — átkozott, gyűlöletes ember —, édesanyja halott, az idősebb Haszler pedig a tehénistálló melletti kis kamrában él, ahol éjszakánként az állatok kaparászását hallgatva magában beszél és néha kiabál.

A lile elnémult. A nap már a templomtoronnyal lehetett egy magasságban, a dombok, az akácok, az öreg hársfák felett járhatott. Theresa belélegezte a reggel ezüstös ragyogását, érezte, ahogy a fény az égből alászáll és szétárad. Hallgatott. Ez a vidék senkit sem babonázott meg, néma és búbájos közönyt árasztott magából. Az ember meghalhat itt anélkül, hogy felszabadult volna, anélkül, hogy egyszer is igazán otthon érezte volna magát. Ha már lemondott az életéről, teljesen mindegy, hol éri a halál, de itt a legelvesztettebb dolgoknak is teste van, melyet már ismer Theresa, s amit nem tudnak tőle elvenni. Egy halom mocsos bankjegyért akarják tőle megvásárolni ezt a földet, hogy aztán átadják egy idegennek, akiben minden néma, még az emlékek is.

— Famos — szólalt meg Theresa —, hol élünk majd ezután?

A kutya nyüszített, s Theresa két keze közé vette a fejét. A kutya érezte, hogy gazdájában megszakadt valami, és ez telepedett rá a lelkére, ezért hallgat. Egyfajta rossz szagú üresség. Elég ha csak belekapaszzkodik ebbe a test nélküli ürességbe, és a most még néma, csendes düh feléled és továbbterjed, míg el nem éri a fejét. Akkor legalább végérvényesen felhagyna a védekezéssel. Megmaradna azonban a történetek emléke és annak tudata, hogy

már semmin sem tud változtatni — jöllehet erre most nem is lenne képes. El akarják venni a földjét, és ezt előbb vagy utóbb el is érik. Ő csak egy bolond idős asszony. Egyetlen dolgot tehet, hogy ellenszegül.

Tíz óra volt, Theresa az asztalra borulva aludt. Odakünn — máskor csak a déli órákra jellemző — tikkasztó hőség volt. A nap könyörtelenül felhasította, felperzselte a mezőt. A ház előtt, a ház mögött és mindenütt a forró levegő sercegése hallatszott. A kutya elnyúlva feküdt gazdája lábainál. A lile ismét dalolni kezdett, de éneke most igen különös volt. Unger érkezett meg, a kert felől jött, Theresa felismerte nehézkes, lassú lépteit, felegyenesedett és a férfi felé fordult.

— Ne haragudj Reska, hogy csak most jövök, de feltartottak — mondta kissé zihálva. A bevásárlókosarat az asztalra tette és leült. — A gyerekek vannak itt látogatóban. Ilyenkor minden más-képp alakul.

Theresa hunyorogva nézett rá, mintha az ajtón beözönlő napfény vakítaná. — Jókor jöttél, éppen most ébredtem fel.

— Tudom, hogy vártál — legyintett Unger.

— Aludtam.

Unger levette a kalapját, és maga mellé tette a székre. — Ugyan, hagyd ezt! Tudom, hogy a várakozás unalmas, a lehető legostobább dolog. — Ismerte Theresát, tudta, milyen türelmetlen. A türelmetlenség segítette őt abban, hogy meg tudjon birkózni az élettel és ne adja fel a küzdelmet. Természetévé vált. Unger hozzászokott már, sőt büszke volt Theresa hajthatatlanságára és makacsságára. Felállt és pakolni kezdett a kosárból. Mindent pontosan a helyére rakott, s minden mozdulatát kommentálta.

— Na és a kutya?

— Pacalt hoztam neki — válaszolta Unger. — Szeletelt. — Előhozta a kutya edényét az ajtó mellől és megtöltötte. Theresa kezébe akarta adni, de ő nem vette el.

— Etesd meg te.

Unger lerakta a földre a tálat, és a kutya azonnal rávetette magát az ételre. Elégedetten csámcsogott és morgott. Bármikor bármit eltűrt, semmiért sem tiltakozott, de ilyenkor nem lehetett zavarni. Amikor evett, tilos volt az edényéhez közelíteni, s csak kettőjüktől fogadta el a táplálékot.

— Azt hiszem, nálad megmaradna, ha én már nem lennék — szólalt meg váratlanul Theresa.

— Nem hiszem. Senkit sem tudna már megszokni, ahhoz túl öreg. Reggeliztél már?

Választ sem várva a tűzhelyhez lépett, és vizet tett fel melegedni a kávéhoz. Ezután kiment megtölteni a birkák itatóját, mely forró s már teljesen száraz volt. Észrevette, hogy — bár a lánc már egészen megfeszül — a vödör alig ér le a víz felszínéig. A fás-kamrában talált egy kötél darabot és ezzel toldotta meg a láncot.

Mihelyt elegendő vizük volt, az állatok abbahagyták a bégetést. Unger visszament a házba.

— Ilyen hőségben sok folyadékra van szükség. Azelőtt éppen az ellenkezőjére esküdtek. A háború ideje alatt végig ezzel gyötörték bennünket.

Theresa bosszúsán legyintett: — Te és a háborúd... Úgy látszik, a férfiak nem tudnak megszabadulni az emlékétől.

Hogyan is tudnám elfelejteni a háborút, hiszen igazán nem is fejeződött be, s mert annyira gyűlölöm. A másodikat még jobban gyűlöltem, mint az elsőt. — Elkészítette a kávé. Elővett két régi, világos csészét, megtöltötte őket, és az egyiket Theresa elé rakta, úgy, hogy elérje. Vizet adott a kutyának és leült. Theresa kenyeret aprított a kávéba és nekilátott kikanalazni. Unger nagy kortyokban ivott, s közben a tájat nézte. Délen, a felperzselt mezőn, kívül az ember életterén, fénynyalábok szabdalták és tompították a fák lombjának zöldjét. A magányos fák árnyéka távoli pocsolyává zsugorodott. Surrogva csillámló páranövények alatt bújt meg a hosszan elnyúló, végtelennek tűnő róna, mely inkább emlékkép volt, mint valóság. A vidék — szilárdságát, ellenállását elvesztve — tágult, terpeszkedett és növekedett.

— Érzed a forróságot? — kérdezte váratlanul Unger. — Mint a hajdani augusztusok, igazán olyan, mint régen: tenyéryi repedések a földön; délben ki se lehet mozdulni; fojtogató hőség. Lám, egy lile is visszajött.

— Csak mi nem vagyunk olyanok, mint régen.

— Talán jól van ez így.

— Nem, nincs ez rendjén. — Theresa hevesen tolt el magától a kávécsészét. — Akkoriban még a miénk volt a föld, ma pedig tönkretesznek miatta.

Unger a földre szegezte tekintetét és a deszkákat számolgatta. — Nem hiszem. Nem szeretnék még egyszer megöregedni. Nincs semmi bajom az öregkorral, de az öregedést nem akarom még egyszer átélni. Te talán igen?

Theresa rémulten emelte fel a fejét. Miért mondta ezt? Mindketten öregek, s hát ez az életük. Régebben másképp volt minden, — szinte hihetetlen. Ma már nem vonatkozik rájuk semmi, sem a szépség, sem a közömbösség. De a múlt nem szűnt meg, sőt talán nem is múlt el igazán. Vannak emlékei, amelyekre még ma sem tud szégyenkezés nélkül gondolni, mint például a kutyára. De vannak itt más emlékképek is: a vasárnapi templomba járás — édesanyja kezét fogva, lakkcipőben (egy gazdag rokon ajándéka volt), gyapjúharisnyával, fejkendővel és a szegénység, a nyomorúság szégyenletes bélyegével; a halovány, borús vagy derült ég felé irányuló bűnbánó tekintetek, mellyel a felsőbb erőket akarták félrevezetni; a beletörődés, elfogadása annak, hogy jövőbeli lehetőségei nem felelnek meg álmainak; az emberek igazi arcának megismerése; s a lassan elsötétülő napok. Soha — se gyermekként,

se leányként, se asszonyként — nem volt szép, mégsem maradt álmok nélkül. Értelmetlen, hiábavaló próbálkozások, hogy megvalósuljanak valótlan, teljesíthetetlen vágyai, amelyekről nem tudott lemondani. Közben elrepültek az évek. Soha nem tudta megátkozni, elítélni az embereket, még a legnagyobb ínségben is megszólalt benne egy hang, melyet néha szeretett volna elnémítani, annak ellenére, hogy mindig félt elvesztésétől. A sok csecsemőtől, akit kezében tartott, megkaphatta volna azt az ösztönös szeretetet, ami távoli és ismeretlen volt számára. A rózsaszín, öregasszony- és öregemberarcú, síró és rugkapáló újszülöttek eleinte teljesen egyformák voltak, de pár nappal később kisimult a bőrük és egészen megváltoztak, egyáltalán nem hasonlítottak azokra az emberekre, akik körülöttük éltek. Azonban ugyanaz a sors és élet várt rájuk, amelyet az őket felnevelők éltek. Menthetetlenek voltak mindannyian.

— Nem — szólalt meg Theresa —, én sem szeretnék még egyszer megöregedni. Én már csak egy dolgot szeretnék: meghalni.

Unger érezte, ahogy összerándul a gyomra. — Reska, ne mondj ilyeneket!

— Pedig ez az igazság. Nincs már erőm küzdeni.

— A hőség az oka. Ilyenkor mindenki üres lesz belül.

— Az öregség az oka. Az ember már nem vár semmit.

— Ha jönne egy nagy, hideg esőzés, nem mondanád ezt többé.

Theresa összeszorította a szemét, s abba az irányba nézett, ahol Unger ülhetett. Valószínűleg előredől, lába széles terpeszben, kezét combjára támasztja. Szeme biztosan még most is világoskék, mint az egykori kisfiúé. Az egyetlen férfi, aki soha nem vetette meg őt, aki — annak ellenére, hogy ismeri a világot — még most is tud csodálkozni, akinek fájdalmat okozna azzal, ha kimondaná azt, amit gondol, és akinek fájdalmat kell okoznia, mert a könnyörületesség, az ámitás, a könnyörületes ámitgatás ideje lejárt.

— Ne csapjuk be önmagunkat — mondta Theresa. — Ne akarjuk túlélni magunkat. Nekem már évekkal ezelőtt meg kellett volna halnom; ez már szinte tisztességtelen.

(Folytatjuk)

Gátas Judit fordítása

Két arc egy tükörben

Srácnak 65. születésnapján

*Valamit elveszítettünk, emléknyomozás.
Az ünnep, veteránmezőny rajtra készen áll.
Századunk lepusztult serege, sok vén futó,
És előfordul néha, hogy sírni lenne jó.
A sor végén futunk, a cél, ki tudja, hol van?
Most felköszöntelek, oly messzi még a holnap.*

*Arcunk lélektükörből holtunkig visszanéz,
Ahogy a karmesterre az őszülő zenész,
Töpreng egy hang fölött, a kottát lapozgatja,
És a csendhegedűt a vállához szorítva,
A titkot keresi. A vándorútnak vége.
A köszöntésemért az arcod add cserébe.*

*Összecserélhető a két arc egy tükörben,
Tükör kettétörik és nem csupán a versben.
A fensőbbiségre lesni, hogy mikor, mit szabad,
Nem árultunk mi bővítit soha a pult alatt.
Tükrünk ezért megáldott, így kettétörve is,
Ne köszöntsön a Júdas, a véres pénz hamis.*

*Félelem szégyenétől bélyeg az arcodon,
Mert hazaárulónak tartott a hatalom.
Pléhkrisztust keltegetve jöttél segíteni,
Most is segíts, hogy tudjak köszöntőt mondani,
Áment, mi azt jelenti, igen és úgy legyen,
Utolsó áldomással lehajtom a fejem.*

NAGY GÁSPÁR

*Kialszik majd**Nem*

*akkor sem voltam naív
 de hittem csaknem mindenben
 és mindenkiben
 mert olyan hihető volt
 és olyan kerek a történet
 mint az előttiünk pattogó labda
 ami persze mindig a bokrok
 közé gurult...
 de akkor is sütött
 a márciusi Nap a Majorban
 s akkor is én jöttem előbb
 fölmérni a terepet
 az erősen rongált pad hőfokát
 s távol egymástól
 mintha valami mozdulatlan
 legyökerezett libikókán
 a srácok kiáltozása
 és labdapuffanások között
 le-föl szálltak a kérdések és a válaszok
 igazán csak te tudhatod
 ha nem vagy felejtős formában
 a „márcjúnokt”-ot hányszor álmodtuk
 konspiráltuk végig
 de most
 különös évek múltán
 amikor megint itt
 és te beszéd helyett bekarcolod
 a frissen festett padba:
A MEGBOCSÁTÁS SZÜNETEL!
 akár az üvegviszaváltás
 írom lábammal válaszul
 a gyöngykavics füzetbe
 higgyek-e ezután a finom szóterápiában?
 vagy holmi ligetes beszélő helyekben?
 most sem vagyok naív
 csak talán szomorú
 még a pad alatt átsüvöltő*

*labda se vidít föl
sem a mostani győztes fiúk diadalordítása
akik hihetővé teszik
mindez a Földön játszódik velünk
ebben a városban
az ámuló platánfa alatt
velünk ér véget ez a hosszú film
mikor kialszik a kanyargó út fehérje
mint ahogy majd
a nyári villanyfények
zárás után a szomszédos kertmoziban*

Az állomásokon túl

Péceli — torontói Fáy Ferenc emlékének, aki
az egyik legszebb magyar verssel járta végig a maga
KERESZTÚT-ját.

*Csak az elárultatásban bíztam
csak a jól végzett hóhérló munkában
és a két hegy között kígyóként
sziszegő útban
ahol az olajtól- ezüstartól- veritéktől
fénylő nagy éjszakában látom
a cipelni se restek néhányát
akiket alig ismerek
de tekintetemtől bátrak
és rommá alázható minden igazukkal
itt araszolnak velem
ha már a ti tagadástok percenként megesett
hát mi megyünk ebben a véres mesében
már minden állomásokon túl
és túl az élettelen kövek birodalmán
nyakig a dicstelen napokban
s mintha valami ének jődögélne szembe:
testvérem emlékezz meg rólam
mert én is veled vándoroltam
és a hajnali huzat örvényében
nagy irgalmadba takaróztam*

Esztergomi apokrif

Dobokay Györgytől, Balassi gyóntatópapijától származik az első hiteles leírás a költő haláltusájáról. Utolsó szavai így hangzottak: „Tuus miles fui Domine. Tua castra secutus sum.” („A Te katonád voltam, Uram. A Te seregedben szolgáltam.”) Az értékes dokumentum a Pannonhalmi Apátság Főkönyvtárában található. De Dobokay György évek múltán, emlékezetből, hogy a költőt megidézhesse hallgatóságának, így rakosgatta össze szavait.

*Tusakodván bévül
én igaz Istenem
soha nem is másokkal
hajolj Te most fölém
egekből leszálló
minden angyalaiddal.*

*Szívem humuszába
legszebb hónapodat
virágostul borítsad
sebemnek üszökét
lázam futosását
erősen csillapítsad.*

*Hűsítő kedvével
csobogó nagy vized
testemet ha megfolyná
Danubius forrás
szikkadt nyelvem tövét
élesztené olyanná*

*mivel Téged Uram
végcsatám porondján
híven dicsérhetnélek:
katonád voltam itt
angyalid kürtszaván
táborodba megtérek.*

(lejegyezve az Úr 1994. esztendejében)

Csendes keresztút

Nagy Gáspár verseiről

Született 1934-ben, irodalomtörténész. Legutóbbi írását 1994. 6. számunkban közzöltük.

Az elemi gondokba merülő magánemberi élettel és a gyötrelmes felismerésekkel készített történelemmel szemben Nagy Gáspár az alkotó munkában találja meg a szabad cselekvés lehetőségét, az emberi tevékenységnek azt a körét, amelyben teljes szívvel és meg nem alkuvó szellemmel lehet élni. A költészet eme felfogása mindazonáltal nem jelent elvonulást a társadalom és a történelem kihívásai elől, a vers semmiképpen sem jelenti az artisztikus létezés elzárt szigetét, ellenkezőleg közvetlen összeköttetést a közösségi és történelmi lét mélyebb áramlataival és teljes részvételt az egyetemes emberi és nemzeti sorsban, vállalván ennek a sorsnak a drámai konfliktusait. Ennek a konfliktusokat is vállaló véleményalkotásnak volt nevezetes gesztusa a Nagy Imre miniszterelnök emlékére idéző *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című költemény, amely hosszú éveken át a költő személyes sorsát is meghatározta. Nagy Gáspárnak akkor egy egész verseskönyve a megtorlás áldozata lett, állását veszítette, és hosszú ideig nem szerepelhetett a nyilvánosság előtt.

A költészet ebben a nyílt kiállásban válik a teljes élet zálogává, a köznapokkal és a történelemmel folytatott viaskodások igazi tétjévé. Különösen annak az erkölcsi válságnak a körülményei között, amelyet a magyar társadalomban eluralkodott gyűlölködés és türelmetlenség okozott. Itt kezdődik a vers jelenkori drámája, az a lázas vagy makacs küzdelem, amely a költészetnek jogos helyet akar szerezni a közéletben és az emberi közösségben. A költő ezáltal az egész társadalmat átható s minden szellemi értéket kikezdő erkölcsi és szellemi válság ellen lép fel.

Ez a válság ugyanis nemcsak az emberi közösségeket, a kölcsönös szóértést sodorta veszélybe, hanem a költészet hagyományos szerepét és hitelét is. Nem kevesen hirdetik a költő szerepvesztését, sőt a líra halálát, s a modern kor szellemi munkamegosztásában mind tanácstalanabbul mozgó költő maga is gyakran gondolja, hogy alig lehet más választása, mint a „versben bujdosás”. Ezt az idegenséget szeretné megtörni Nagy Gáspár, midőn le akarja győzni az erkölcsi, szellemi és kommunikációs válság bénító következményeit, s a versnek a társadalom önismertetének kiküzdésében, a nemzet kulturális önazonosságának helyreállításában ad szerepet.

Ennek a szerepértelmezésnek a következtében képes megszilárdítani hitét a költészet erkölcsi és közösségi küldetésében, és amelyen fenntartás nélkül vetette megát korábban a szellemi munka válsága által rákényszerített viaskodásba, olyan őszinte hittel tudja

vállalni a vers hagyományos és persze változó feladatait. A katarzis, mint mindig, most is emberi tragédiák messze világító máglyáján jön létre. Nagy Gáspár fiatal költészetünk számos alkotó egyéniségéhez hasonlóan a magyar líra halottainál keres példát, talál emberi biztatást és erkölcsi igazolást. Az új magyar költészetben sajátos „hagiológia” alakult ki, amely az eltávozott nagy költői egyéniségeket egyéni és közösségi példának állítja a társadalom, illetve az irodalom elé. Ebben az értelemben vállalja Nagy Gáspár a Kanadában meghalt emigráns költő, Fáy Ferenc nehéz sorsának morális örökségét: azt a „keresztutat”, amelynek nehéz evilági terheitől a megváltás ígér szabadulást.

A költészet ebben a felfogásban drámai küzdelemmé válik, a személyes üdvösséget a versnek kell kiharcolnia. A küzdés elve érvényesül a versek megformálásában, poétikai és nyelvi alakításában is, amely mind a szóképek, mind a versritmus körében a belső feszültségnek, a szövegelemek éles szembeállításának ad szerepet. Költői képek, metaforák kerülnek szembe egymással, mögöttük felismerések és érzések viharzanak: kétely és bizonyosság, kiábrándulás és remény. A képekből épülő versnek drámai karaktere van, a verseket átható gazdag képszerűség mindig drámai feszültséget, erőt kap. A komplex költői képek belső feszültségét nemegyszer groteszk elemek hozzák létre, mint most a *Kialszik majd* című versben is. Nagy Gáspár kezén a groteszk képeket és újszerű nyelvi formákat kereső experimentális költészet a hagyományos önkifejezés eszközévé válik, s elrendeződik abban a távolosabb folyamatban, amely a versben az alkotó személyiség szuverenitását nyilvánítja ki.

Mauriac a Jelenkorban

RÓNAY LÁSZLÓ

Született 1937-ben, irodalomtörténész. Legutóbbi írását 1994. 4. számunkban közzöltük.

Mauriac magyarországi fogadtatása és befogadása részben a hazai katolikus közgondolkodás tükörképe is. Ez a nagy francia regényíró, aki alighanem a francia regény legnagyobb korszakának egyik utóvédje, meglehetősen korán figyelmet keltett hazánkban, de nem azért, mert katolikus volt, hanem azokkal a regényeivel, amelyekben hallatlanul élesen, szókimondóan bírálta a polgárság, elsősorban a francia nagypolgárság bűneit. Rokonszenvezett vele a Nyugat köre, amelyben elsősorban Gyergyai Albert népszerűsítette munkásságát, beleértve, nagyon szép esszékkel. Leghíresebb regényeit is több-kevesebb késéssel lefordították, ezek azonban nem keltettek akkora hatást, mint szülőhazájában. S ennek főként abban találjuk a magyarázatát, hogy a hagyományos érzelmű magyar katolicizmust felháborította Mauriacnak a bűnnel kapcsolatos szemlélete. A francia író ugyanis szókimondóan feltárta, hogy életünket teljesen átjárja a rossz, tudomásul kell vennünk, hogy bűnösök vagyunk, s ettől az állapotunktól csak úgy szabadulhatunk, ha vele szemben kialakítunk egy rendkívül magas követelményeket támasztó erkölcsi szemléletet. Elsősorban az a vád hangzott el ellene, hogy az általa elképzelt erkölcsi magatartás megvalósíthatatlan. Másrészt azt vetették a szemére, hogy túlságosan szoros kapcsolatot, szinte szövetséget teremtett a bűnnel, s kevésbé mutatja meg a világban lévő kegyelmet.

Ilyen jellegű vádak Franciaországban is elhangzottak ellene katolikus részről. Valójában azonban Mauriac következetesen járta útját, amelynek szegélyén olyan műveket találunk, mint például a világhírű *A Frontenac-misztérium* vagy a *Viperafészek*. Munkáinak témavilága nem túlságosan széles. Általában ugyanabban az általa remekül ismert környezetben játszódnak könyvei, de ezekből féktelen erővel árad a világot fenyegető rossz, s az emberek rendszerint elbuknak a vele vívott küzdelemben. Talán ezért is fordult feléje a fiatal magyar, úgynevezett reformkatolikusok figyelme a harmincas évek kezdetén.

Amikor az idealista Széchenyi György gróf 1931-ben megalapította a Korunk Szava című folyóiratot, abban meglehetősen rendszeresen foglalkoztak Mauriackal, idézetek is jelentek meg tőle, s

ezentúl figyelték működését is. Midőn főként politikai aspirációk miatt a Korunk Szavából kivált fiatalok megalapították az Újkor című folyóiratot — amelynek részben folytatása volt a Vigilia — a Korunk Szava továbbra is népszerűsítette a nagy francia író. Széchenyi György halála után, 1939-ben a Korunk Szava megszűnt, s szerepét a Katona Jenő által szerkesztett kiváló, nagyon bátor Jelenkor vette át, melyben gyakran kaptak hangot a kor katolicizmusának égető problémái, rendkívül élesen foglalkozott a megoldatlan szociális kérdésekkel, újra és újra hangsúlyozva, hogy a magyarországi társadalmi problémákat a földosztással kellene megoldani. Ebben az időben alighanem a Jelenkor volt a leghaladóbb katolikus orgánus, elég széles mezőnyrel vívott harcot, ennek következtében a lapot is sokfelől támadták. Igazi szenzációnak bizonyult, amikor 1939-től, tehát indulásának évétől megszólaltatta Mauriacot, aki ebben az időben már nem regényíróként aratott babérokat, hanem cikkíróként. Mauriac cikkei különféle lapokban jelentek meg, s a Jelenkor többé-kevésbé rendszeresen közölt ezekből mutatványokat, legalább kéthetenként. A levelek a háborús Franciaország életérzését mutatták be, s hív képét adják Mauriac elkötelezett hitének és bizakodásának. Bámulatos pontossággal tudott a legapróbb témák alapján is hiteles, igaz képet adni az emberi lélekről, mindig ébren tartva a reményt. Későbbi cikkei azért voltak népszerűek, mert éles iróniával leplezte le bennük egy-egy politikai nagyság baklövéseit. (De Gaulle elkötelezett híve volt.) Ezek a háború alatt írt levelek voltaképpen a francia ellenállás dokumentumai. Szóljanak akár Mozarttól, akár az éjszakai városról, mindig éreztetik, hogy az emberi élet igazi közege a szabadság, s az a nép, amelyik a másikat elnyomja, előbb-utóbb maga is elnyomottá vagy megvertté válik. Ezek a levelek éppúgy ébren tartották a reményt a francia lelkekben, mint azok a híradások, amelyek külföldre menekült hazájuk fiai dicsőséges haditetteiről szóltak. Mauriac nyíltan beszélt a háborúról, nyíltan beszélt a lelket ért nyomásról, de talán a legmaradandóbb az, ahogy a földi élet keserveivel szembeállítja az isteni Gondviselést, a Gondviselésben való bizalmat és a reményt.

Az irodalomtörténészek nehezen tudnak ma már egyetérteni abban, melyik Mauriac életművének igazi, maradandó területe: regényei-e vagy cikkei. Valószínű, hogy a cikkek mindig valamilyen időszerű pillanathoz kötődnek, ezért mulékonyabbak, mint az igazi irodalmi alkotások. Mauriac cikkeit mégis érdemes megőriznünk, s újraolvasnunk, némelyik olyan, mint egy novella, némelyik pedig akár imádság is lehetne. A cikkek szövegét a Jelenkorban megjelentek alapján közöljük, azokon semmi változtatást nem tettünk; az egyik fordítójának személyét sajnos nem sikerült megállapítanunk, a jelek szerint valószínűleg mindkettő Szávai Nándor munkája.

Részlet a nagy regényíró legújabbán megjelent önvallomásából, amelynek mélysége és merészsége még Mauriac híveit is meg fogja lepni, s amely talán kezdete, esetleg első vázlatja egy meginduló önéletrajznak. (Megjelent a Jelenkor 1939. 6. számában.)

Mi a mi hitünk lényege? És igaz-e ez a mi hitünk? Mit jelent számomra a katolicizmus? Gyermekkorom óta belém nevelt szokások és szertartások összességét, amelyeket nem én választottam, de amelyek lehetővé tették, hogy elérjem Krisztust életem áldott korszakaiban és rábírtak — rossz időkben —, hogy a közelében maradjak, hogy ne veszítsem el szem elől. Tudtam, itt van, szívemnél, ajkamnál. Bármikor megtérhettem hozzá s a szentségek bármikor újjáéleszthették a szeretet áramát. Egy jezsuita páter mondta nekem: „A katolicizmus széles országút az ég felé, de vannak keskeny, kecskejárta ösvények is...” Boldog kecskék! gondoltam nem egyszer az ingerültség és a lázadás óráiban. Mennyi vért is izzadtam volt hitem rettentő és áldott gyóntatószékeiben.

De Te, Istenem, itt vagy, Te vagy a Te teljes mivoltodban: harmincéves férfi, munkás és zsidó; az vagy, akit többé-kevésbé tudatosan, polgárságom osztályosaiból annyian félnek vagy mindenekfelett megvetnek: munkás és zsidó. Fajtád fiainak szétszóródása sok idővel előtted kezdődött s már akkor is megvetették és gyűlölték őket. Mindegyik kiejtett szavad oly friss visszhangra csendül bennem, hogy biztosan érzem (bár senkinek se mondom), hogy azonnal felismerem Evangéliumod igaz szavait s azokat is, amelyeket talán megváltoztattak. Hasonlók ők a kutakhoz, amelyek fölé gyermekként hajoltam és messze, nagyon messze az ég visszfénye remegett a lombokon át...

Ha olyképpen nézem a vallást, ahogy gyermekként magam körül megfigyelhettem, azt hiszem, családom nem egy nőtagja az erő, a nagyság, a szenvedély határozott elvével rendelkezett, csak-hogy ez nem vált hitük hasznára s a hit inkább elnyomni igyekezett, semmint belőle táplálkozni és életszentséggé alakítani. Mégis, utolsó éveikben, ahogy a halálhoz közeledtek, kevésbé féltek Istentől. Hősi szenvedéseik eltávolították őket attól a vallásosságtól, amely a tilalmat, a szűkösséget, a korlátozást jelentette s átadta őket ama szelíd s mégis hatalmas kezekbe és így békében aludtak el, boldogan, abban a biztonságban, hogy kiválasztották és szeretik őket. De élni mégis a bizalmatlanságban és a félelemben éltek, akárcsak egy rossz gazda könyvelője, aki mindig újra és újra kezdi számadásait, pedig őket a hősies odaadásra teremtették...

Ifjúságom nagy részében én is magamban hordoztam a kicsinyességek eme örökségét: az aggályok szégyenletes nyomorúsága ez s oly elterjedt baj a hívek közt, hogy már nyugtalanítani kéne a tanító Egyházat is, nem tanításának igazságáért, hanem Istennek képeért, amelyet minden idők hittudósai saját hasonlatosságukra teremtettek, hogy aztán felmutassák a megkínzott keresztények nemzedékeinek.

Aggályok a semmiért, aggálytalanság a lényegesben: különös, hány őszinte, sőt szenvedélyes keresztény tévesztette már össze a könyörületességet az alamizsnálkodással és sose vádolta magát, hogy vétett az igazság ellen, viszont a külsőségek megtartása állandóan nyugtalanította őket.

És a tisztaság kérdése... Hallgassunk inkább erről is. Megbíráljam-e a régebbi, bizonyos körökben dívó nevelést? mondjam-e, mint él együtt a gyermek azzal a szörnyeteggel, aki önmaga és akire nem tekinthetett bűn nélkül, az örök büntetés fenyegetése nélkül, de még csak nem is gondolhatott rá, nem is beszélhetett róla... s szóljak-e ez együttélés minden következményéről: a gyöt-rődésről, a szégyenről, a könnyekről? De mit számít ez a gyászos, ma már szerencsésen megváltoztatott módszer, ha, mint Rimbaud mondta halálos ágyán: „minden igaz!” És különben, itt is, másutt is, ki tudja kihámozni az emberből azt, amit a nevelés adott és amit a természet. Nem akarok követ vetni azokra, akik neveltek. Biztos vagyok, hogy a szabadság útján ugyanoda értem volna, ahová a janzenista nevelés vezetett. Az az ember, aki vagyunk, már indulásakor kész lényeges vonásaiban: akár szabadon, akár ezer akadályon át, mindenképp ugyanazzá leszünk.

Szávai Nándor fordítása

Azoknak, akik unatkoznak

Azt vártátok, hogy szenvedni, félni fogtok, hogy megsebesültök és meghaltok. Álmodtokban sem gondoltátok volna, hogy a legveszedelmesebb ellenségetek a végnélkül ásító unalom. Én is tudom, mi az unalom. Ifjúságom idején az volt a legnagyobb ellenfelem. Volt idő, mikor csak azért tettem jót és rosszat, hogy védekezsem az unalom ellen. Ásító torka kitérult felém — és én mindent beledobáltam. Ma már megszabadultam tőle. Néha sajnálom is, mert tudom, hogy gyakran éppen az unalom ösztökélt munkára: tintát, tollat és fehér papírlapokat tettem az asztalomra, így sáncoltam el

magam előle. Ma minden percnél nagy az ára. Kivált vidéken. Sajnálom a földről és égről való elmélkedéssel elvesztegetett időmet. Mihelyt befejezem ezt a levelezőlapot, belevetem magam a kerti munkába, ugyanolyan örömmel, mint negyven évvel ezelőtt, diákkoromban, vakációs feladataim elvégzése után.

Még abban a szürke hivatalban is, hová a háborús véletlen dobott, vagy Közép-Franciaország egyik komor falujában, hol légvédelmi szolgálatunk közben is minduntalan eszünkbe jut az a régi galambvadászat, mikor hiába vártuk a galambokat, még a hivatalban és az eldugott faluban is megmaradtak számunkra az emberek és a természet. Nem beszélek most Istenről, aki nem hagyott el benneteket, csak nem halljátok a hangját, pedig ott lélegzik lelketek mélyén... Higyjétek el: majd megtaláljátok még Istent más ember fájdalmában, egyedüllétében; megtaláljátok, ha majd meghallgatjátok más ember panaszát...

Tudom, mit akartok válaszolni: egyedül vagytok, hogy környezetetek már nem oly vonzó, mint az első napokban, az emberek visszazökkentek alaptermészetükbe és ez az alaptermészet nem éppen elbűvölő. A háború nem változtatja meg az embereket. Csak önmagukra ébreszti őket; kiváltja belőlük a legjobbat, vagy a legrosszabbat, a körülményektől függ, melyiket. Ezek a „körülmények” lehetnek az irodai munka, a kerület valamelyik központjának mindennapi pletykája, minden fajta nyugalom sötét irtózása, de arra mind jó, hogy segítsen az embereknek azzá változni, amik amúgy is voltak. Mindenki azt érzi ilyenkor, hogy lefelé siklik, mint a többiek; sőt azt hiszi, ő jutott a legmélyebbre.

Ilyenkor szeret titeket Isten a legjobban: mikor már nem vágtok bosszankodó arcot, mert nem vagytok jó senkinek és semmire, mikor már semmi sem segít rajtatok, csak az, hogy elmélyültök haszontalanságotok és semmiségetek tökéletes tudatába. És ha már egyszer idáig sikerült jutnotok, akkor kezdtek majd igazán *szolgálni*.

POMOGÁTS BÉLA

Ortutay Elemérrel

1916. június 2-án Ungváron született, 1949-ben, mivel nem szakított a Szentszékkel, a vorkutai lágerbe került, ahonnan 1956 augusztusában szabadult. 1976-ig az ungvári téglagyárban dolgozott, közben lakásán titkos teológiai szemináriumot tartott fenn. Nyugdíjaztatása után is tevékenyen vesz részt a kárpátaljai görög katolikus papképzésben és a magyar kulturális mozgalmakban. Milyen családi hagyományokat örökölt?

Hol végezte teológiai tanulmányait?

Görög katolikus papi családból származom. Minden generációnak volt papja. Én is nős vagyok. Öt gyermekem van, közöttük négy a fiú, de egyik se lett pap. De mégis! Az ikrek közül az egyik unokám, Attila, jelenleg a Nyíregyházi Hittudományi Főiskola elsőéves hallgatója.

Hetvennyolc éves vagyok. Isten különleges kegyelméből: aranymisés áldozópap. Életem öt államhoz fűződik: az Osztrák-Magyar Monarchiában születtem, középiskoláimat a Csehszlovák Köztársaság területén végeztem, ugyanitt voltam elsőéves teológus. Magyarországon szenteltek pappá. A Szovjetunió területén tartóztatnak le, és huszonöt évre ítélték el, és ma, megöregedtem Ukrajnában... pedig Ungváron születtem, és ma is itt lakom. Ifjúkoromat, diákéveimet Beregszászon töltöttem, oda is jártam gimnáziumba. Magyar gimnázium volt. A másik magyar gimnázium Csehszlovákiában Komáromban volt. Ott bencések tanítottak.

Nálunk Beregszászon, habár magyar város és határváros volt, talán éppen azért „szedett-vedett” társaság tanított. A Szovjetunióból menekült ukrán főiskolai tanárok, cseh legionáriusok, Magyarországról menekült meggyőződéses marxisták (ők így nevezték magukat), és három római katolikus paptanár, akik latin-történelmet tanítottak. A három történelmi egyház lelkésze, egyik értékesebb volt, mint a másik. Mindhármukat később a szovjet hatóság letartóztatta és elítélte. Ketten a lágerben haltak meg. Az egyik édesapám volt.

Teológiai tanulmányaimat Ungváron kezdtem, majd a II. évben Olmützbe kerültem. Eleinte nem volt kedvem papnak menni. Inkább hagyomány kedvéért mentem a szemináriumba. Mikor Olmützbe kerültem, 2-3 hónap múlva majdnem megszöktem onnan, hisz a tanítási nyelv a cseh és a német volt... és én nem vagyok nyelvzseni. Kínlódva, három-négyszer annyi időt fordítottam az anyag átvételére, mint cseh, német vagy szlovák társaim.

Ó, de sokszor gondoltam arra: abbahagyom. Elmegyek falusi tanítónak. De hogy mégis kitarítottam és a végén pap lettem, ezt egy szép asszonynak köszönhetem. Már Olmützben voltam, másodéves. Spirituálisunk P. Surának volt. Eszményi pap, halk szavú, bölcs pedagógus. Egy november este, 1936-ban, felment a szó-

székre, hogy elmondja a szokásos tizenöt perces beszédét, mely alapul szolgált a napi elmélkedéshez. Beszédének témája a kötelességteljesítés volt.

Hogy megértsük a történetet, el kell mondanom, hogy az akkori angol király VIII. Edward volt, és mivel egy elvált szép asszonyt, bizonyos Simpsonnét kívánt feleségül venni, később el is vette, lemondatták. Választania kellett a trón meg a szép asszony között. Ő megszegve királyi esküjét inkább lemondott a trónról. Félredobta kötelességét, mellyel hazájának és népének tartozott, mint az ország, a birodalom királya. És mindezt... egy szép asszony szeméért.

Ez a beszéd döntő hatást tett reám és akkor határoztam el véglegesen, hogy pap leszek, és ami erőmből telik, mindent megteszek, hogy egyházamnak és magyar népemnek értékes és hű munkása és szolgálója legyek. És hogy ennek eleget tehessek, nemcsak erőt kértem az Úrtól, de megígértem, hogy mindenképpen kitartok elhatározásom mellett, még akkor is, „ha reám dől a szittyá magasság és ezer átok fogja vérem...”

1938. november 2-án Ungvár újra magyar föld lett. Így kerültem Budapestre, a Központi Szemináriumba. Marczell Mihály, Schütz Antal és Baranyay Jusztin voltak az eszményképeim, akikre ma is hálával gondolok vissza. Azóta sokat olvastam Schütz Antalról és érdekes, még Koncz Lajos sem említi sehol Schütz számomra felejthetetlen szavait: „Uraim, tanuljanak szorgalmasan. Mert az egyháznak és nemzetünknek legnagyobb ellenségei nem az ateisták és kommunisták, de a félművelt, gyengén képzett, kötelességüket hanyagul, lelkiismeretlenül végző papok.”

Hol végezte lelkipásztori munkáját 1945 előtt?

1941. október 5-én pappá szenteltek. Hitoktató lettem, hittanár az ungvári Drugeth fiúgimnáziumban és az Árpád-házi Szent Erzsébet leánygimnáziumban. Ha vissza-visszanézek a múltamra, ez a négy esztendő volt életem legszebb, legboldogabb szakasza. Munkámat nagyon szerettem. A két gimnáziumban megszerveztem a cserkészcsapatot. A leányoknál Wolfinau Magda tanárnő lett a munkatársam, a fiúknál Komporday Zoltán volt a helyettesem. A két igazgató: Papp Ferenc és Gedeon Béla támogatását élveztem.

Vasárnap mindig magyar diákmise volt, hétperces magyar szentbeszéddel. Ezenkívül rendszeresen prédikáltam a püspöki katedrálisban és a Bazil atyáknál. Itt főképpen az értelmiségiek számára tartottak magyar misét, magyar szentbeszéddel.

Miként élte át az 1944—1945-ös történelmi fordulatot?

1944 őszén bejöttek az oroszok: minden megváltozott. A gimnáziumból elbocsátottak. Ungváron lettem káplán. Édesapámat letartóztatták, látványos kirakatpert rendeztek ellene. Őt csak tíz évre ítélték el, de már kivégzésekről is hírt hallottunk. Akkor végezték ki Demjanovics Péter főesperest és dr. Fenczik István teológiai tanárt. Csak lassan-lassan értettük meg, a szolvai haláltábor, ahová a magyar férfiakat hurcolták el, a szórványos letartóztatások — ez

mind csak kezdete a nagy leszámolásnak. A szovjet állam, főképpen Sztálin irányítása alatt, rendszeresen, szellemi és fizikai eszközökkel harcolt a vallás ellen. Ez a vallásellenes tevékenység, különösen vidéken, nem volt mentes a túlkapaszkodástól, az erőszaktól. Nálunk, Kárpátalján egy ördögi tervet valósítottak meg. 1949. február 17-én a Munkácsi Egyházmegye nyilvános működését megszüntették: templomait bezárták vagy átadták az államvallás képviselőjének. 1949-ben 350 volt a papok száma, a hívők létszáma pedig kb. 450 ezer. Az egyházmegyének saját szemináriuma volt, női és férfi-tanítóképzője, árvaháza, öt Szent Bazil-rendi kolostora, levéltára, mely a püspöki palotában volt elhelyezve. A püspöki katedrális és a palotát még aznap elvették és a papokat (legtöbbje nő, családossal!) a parókiákból, otthonukból — és ez szó szerint értendő — az utcára tették. Én is családommal, négy apró gyerekkel, délután 4-től este 7-ig ott dideregettem az utcán, mert nem volt senki, aki befogadni mert volna.

Hogyan is éltem át az 1945-ös fordulatot? Nehezen, mit tagadjam: félelemmel, rettegéssel telve: mi lesz velem, mi lesz a családommal? De valahogy mégis büszkeség és hálaérzet töltötte el a szívemet azért, hogy az Úr engem is kiválasztott, engem is méltónak tartott arra, hogy tanúságot tegyek hitem mellett. Kialakult bennem a felelősségtudat: nekem bizonyítani kell. Nekem be kell bizonyítanom, hogy mindaz, amire tanítottam tanítványaimat, cserkészemeimet... abban hiszek. Hogy ne mondhassa senki nekem: „vizet prédikál és bort iszik”. Tudtam, nekem ki kell tartanom! Ó, nem a személyemről van szó. Nem hősködni akartam... csak... csak éreztem, hogy sokan belém kapaszkodnak... és ha én gyenge leszek, ha megbotlom, magammal rántom őket.

Imádkoztam akkor is. És imádkoztak értem sokan. De imánk lényegét csak ma tudom világosan megfogalmazni, és ma is csak Mádi Máriának, Kárpátalja kedves költőjének szavaival: „Urunk és Istenünk, nézz le az égből... és segíts! Ne hagyj magunkra és tégy csodát!”

Hogyan éltek a kényszermunkatáborban?

Előtte fekszik vorkutai rabtársam, Böröcz Sándor evangélikus lelkésztestvérem könyve: *Kiáltás a mélyből*. Nem, én így, ily formában választ adni nem tudok. Csak kiragadok egy-egy eseményt hétvégi rabságomból. Ez a hét év számomra olyan, mint egy rossz álom. Álmodtam szépeket és álmodtam szörnyűségeket. Számomra Vorkuta, ahol rabságomat töltöttem, olyan volt, mint egy iskola, a „Keleti Akadémia”. Vagy sportnyelven fogalmazva, olyan volt számomra, mint a mély víz, melybe az edző könyörtelenül beledobott. Tarts ki, bátorított. Ha kitartasz, ha megbirkózol a hullámokkal, tied lesz a győzelem koszorúja.

És én győzni akartam, hogy hazatérhessek, hogy figyelmeztessem az otthoniakat: Emberek, ne csüggedjétek! Mert van erőnk visszaverni a Sátán minden támadását. Mert „lehet a pusztulás, romlás ellen küzdeni”. Győzni akartam, nem akartam elmerülni!

Győzni akartam, hogy hazatérhessek, hogy a légerekkel, börtönökkel, „mérgezett nyilakkal” halálra vagy a kétségbeesésbe sodortan, halálra gyötörten, a „NAGY SEMMI”-ben botorkálva bátorítsam az itthoniakat: tartsatok ki! Nemsokára hazatérünk és újra felépítjük, gyermekeink számára is, a jövőt. Minket nem sodorhat el a Sors, mi élni fogunk „a megváltó tavaszra várva”. Ez a hit, ez a hazatérési vágy őrzött meg ott, vorkutai rabságomban, anélkül, hogy ennek magyarázatát tudtam volna adni.

Elmondok egy vorkutai történetet. 1952 szeptemberében történt, Sztálin még élt. Akkor voltunk talán a reménytelenség mélypontján. Valahol kiástunk a hó alól egy kicsi kis zöld gallyat. Az volt a karácsonyfánk. Azt álltuk körül mi, rab magyarok. Magyarok? Igen, mert aki velünk érzett, az testvérünk volt.

Galambos József, Hudra Lajos, Zselty Gyula, Szkiba János kárpátaljai paptestvéreim és P. Leoni olasz jezsuita atya, két litván, a galíciai Danilo atya és Böröcz Sándor evangélikus paptestvérem Magyarországból. Ott állt mellettünk Vaszil Bilyák kárpátaljai ukrán nacionalista gárdista, aki fiatalon, alig tizenhét évesen került börtönbe. Suga Lajos debreceni cigányprímás és még három református vallású magyar, nevük elmosódott. Letérdeltünk mindnyájan a kis zöld gally előtt... és én dadogva, el-elcsukló hangon imádkozni kezdtem: „Most, most segíts meg Mária...” és zokogtunk mindnyájan, hisz tudtuk, hogy itt már „ember nem segíthet, de a Te erőd nem törik meg... mutasd meg, hogy anyánk vagy.” Majd elénekeltük — ó, de szívből énekeltük — a *Mennyből az angyalt*, a *Stille Nacht*ot, a *Pásztorok*, *pásztorokat*...

Mindnyájan hazatértünk, csak cigány barátunk maradt ott. Böröcz Sándor barátunk is hazajött és boldogan részt vett leánya lelkésszé avatásának ünnepén. Én is hazajöttem, hogy amíg erőm van, „szám az Úr dicséretét hirdesse...”

*Hogyan szabadult ki,
mi történt ezután?*

1956. szeptember 1-jén délelőtt átrobogott a vonat a Kárpátokon és Perecseny állomásán állt meg. Ott léptem először hazai földre, és ahogy a mostani pápa, én is letérdeltem és megcsókoltam szülőföldemet. Az ungvári állomáson várt a családom: a négy gyerek és édesanyjuk. Csak onnan ismertem fel őket, hogy négyen voltak és mellettük állt az édesanyjuk.

Egy szobában laktunk összezsúfolva, eleinte munkát se kaptam. Ha valahová felvettek is, két-három nap múlva megtudták, hogy politikai elítélt voltam, „tyuremscsák”... és elbocsátottak. Lassan mégis elhelyezkedtem a kályhagyárban. Nagyon félttem, hogy elszürkülök. Nehéz munka volt. Forró kemencéből vettük ki a csempeket; gyenge koszt, gyakori alkalom az ivásra... Sose felejttem el szemináriumi és rabtársam, Galambos József szavait: „csak minden nap misézz, akkor nem sodorhat el semmi”.

Szabad időmben olvastam. Ó, nem Rónay Györgyöt, nem a Vigiliát vagy a legújabb katolikus magyar folyóiratokat és köny-

veket, hisz a vasfüggöny, a szigorú határvár ezt lehetetlenné tette. Azok nem kerülhettek kezünkbe. Tóth Tihamért, Prohászkt, könyvtárunkat, az apámét és az enyémet, letartóztatásunkkor elvitték. De csodálatosak az Úr útjai. Jobb híján — gondoltam — elolvasom Balla László műveit.

Kedves Vigilia Olvasója! Olvasd el Te is *Warsányit*, Balla László egyik elbeszélését. Ennek a m. kir. főhadnagynak a története engem is annyira megrázott és felrázott, hogy elhatároztam: fel a fejjel! Hisz előtted áll még sok munkás esztendő. És eljön az idő — ebben nem kételkedhetsz! —, hogy újra taníthatsz, újra nevelheted a fiatalokat.

Egyszer csak jelentkezett az első fecske. Fiatal pedagógus volt, Munkácson tanított. Édesapja is görög katolikus pap volt, nemrég jött haza a lágerből. „Elemér bácsi, pap szeretnék lenni, tessék tanítani”, mondta csendesesen. „Tudod, hogy ha erre rájönnek, ha ezt megtudják, elbocsátanak munkádból?” „Tudom”, válaszolta. Miután megkaptam püspökömtől, illetve akkor még vikáriusomtól, Szemedi Jánostól az engedélyt, hogy tanítsam a fiatalembert, megkezdtem a tanítását. (Szemedi János in pectore lett püspök 1978. augusztus 24-én. Én is csak később tudtam meg, hogy vikáriusom felszentelt püspök.) Ezzel megindult az illegális teológiai főiskola. Eddig huszonegy felszentelt paptanítványom van. Jelenleg nyolcan tanulnak nálam, már vagy három-négy éve.

Milyen volt a görög katolikus egyház helyzete Kárpátalján 1945 után, 1989-ig?

1945-ben egyházunk még nyilvánosan működött. Szemináriumunk is volt. De nagy erkölcsi nyomás nehezedett reánk: állandó idézgetések, kihallgatások... a legidősebb korosztály papjai közül már sokakat letartóztattak: Demjánovics, édesapám, Chira Sándor, Illiczky kanonok-nagyprépost, dr. Fenczik István és mások. Negyvenen-ötvenen disszidáltak: Panykó, Marina Gyula dr., Sereghy László, dr. Németh Sándor, dr. Minya Lajos és még sokan. Nemsokára már véres eseményekkel is jelentkezett a Sátán. Megölték Orosz Péter atyát, majd Romzsa püspökünket. Templomainkat még nem zárták be, szemináriumunk is még két évig működött. (Romzsa püspök halála után én tanítottam a theodiceát, filozófiát a szemináriumban.) De 1949. február 17-én, mint már mondtam, erőszakkal felszámolták egyházmegeyénket. Mi, papok már nyilvánosan nem működhattunk... és kezdődtek a letartóztatások. 129-ünket ítéltek el 25 évi börtönre és kényszermunkára. Csak a legifjabb generáció maradt itthon és egy-kettő az idősebbek közül. 1956-ban szabadultunk, hazatértünk. De például Chira Sándor püspök nem térhetett haza, örök száműzetésben élt Karagandában, ott is halt meg. Mi, akik hazatértünk, illegálisan működünk és állandó megfigyelés alatt élünk...

És 1989 után?

Egy évre Gorbacsov hatalomátvétele után nyilvánosan működhattunk: eskethettünk, misézhattunk, temethettünk. Egy-két templomot vissza is adtak. Ma már vagy száztízenn működünk papok, de

sok helyen még ma is az utcán vagy házakban misézünk, mert templomaink zárva vannak előttünk. Például: Ungvár-Ceholnya, Szerednye, Nagyszőlős, Királyháza, Szászfalva és így tovább. Bizony, az államhatalom nagy és hangzatos szavakon kívül alig nyújt nekünk anyagi vagy erkölcsi támogatást. Vagy durvábban fogalmazva: ma is tudatosan fékezi a hitélet kibontakozását!

Mikor írom e sorokat, szól a telefon. Az ungvár-ceholnyai hívek kérnek, hogy május 1-jén, az itteni húsvétkor, mondanék-e szentmisét az Engels utcán, ahol lakom, majd a mise után szenteljem meg páskájukat... és sírva folytatják, húsvétkor még a ceholnyai kertben sem mutatkozhatunk. Ez Európa közepén, 1994-ben történik.

Milyen az egyház és a magyar kisebbség kapcsolata, az egyház miként támogatja a kisebbségi törekvéseket?

E kapcsolat a legszívélyesebb. Ungváron és Beregszászon magyar nyelvű szentmise van minden vasárnap és ünnepnapokon. A Kárpátalján élők kb. 28-30 ezer magyar nyelvű görög katolikus hívőnek három csoportba oszthatjuk: 1. A Csap és Ungvár közötti területen a magyar hívőket három lelkész szolgálja. 2. A beregszászi járásban szintén három lelkész szolgálja a magyar hívőket. 3. A salánk-mátyfalvai hívőket három magyarországi paptársunk szolgálja. Saját kiadásunkban a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség segítségével megjelent egy magyar nyelvű imakönyv és egy katekizmus. Miniket, görög katolikusokat magyarországi hittestvéreink is támogatnak: könyvekkel, egyházi felszereléssel, imakönyvekkel. Hajdúdorogon a görög katolikus gimnáziumban tizenhárom diákunk tanul. A nyíregyházi Hittudományi Főiskolán nyolcan tanulnak.

Milyen Kárpátalján az ökumenizmus helyzete?

A pravoszláv egyházzal a közös nevezőt se tudjuk megtalálni. De a református egyházzal a legtestvériesebb a viszonyunk. Nagy ünnepeken, püspöki látogatáskor, nemcsak a református lelkésztestvérek, de maga dr. Forgón Pál püspök is velünk együtt ünnepel templomainkban. Személyesen többször szerepeltem együtt Forgón püspök úrral és templomukban beszédet is mondtam, így a csepeli és kisgejőci templomban.

Végül: min dolgozik, mire készül Főtiszteleendő Úr?

Életem hátralévő részében igyekszem megtenni mindent, amit megtehetek, hogy tanítványaim és híveim, akiknek mint pap szolgáljuk vagyok, kedvesek legyenek az Úr előtt.

Min dolgozom? Mire készülök? Szolgálom az Urat. Nekem nem adatott meg az, hogy a reflektor fényével világítsak, csak pislákoló mécses akarok lenni továbbra is. És e mécses kis lángjával szeretném mindig meggyújtani életük gyertyáját a rámbízottaknak, megismételve a kereszteléskor mondott szavakat: „Vedd ezen égő gyertyát és igyekezzél egész életedben a hit és a jócselekedetek világosságával tündökölni... hogy majd akadálytalanul mehess be az Úr mennyei palotájába.”

HANKOVSKY TAMÁS

Az új és az újra

Született 1965-ben Budapesten. A JATE kémia-magyar szakos és a szegedi Hittudományi Főiskola hallgatója.

Az archaikus, a primitív kultúrák embere tartózkodott attól, hogy újításokat hajtson végre. Hiúnak, sőt irreálisnak tartotta volna, hiszen minden, amit az ember a maga kezdeményezésére és nem az istenekig, a kultúrateremtő hősökig visszanyúló hagyomány alapján, isteni mintára hoz létre, csak profán dolog, mivel nincsen kapcsolatban a szenttel. A címben szereplő két szó közül a második segítségével írhatók le a régiek cselekedetei. Az életük ismétlésen alapult, az istenek és a kultúrateremtő hősök példáját követték, ez adott tetteiknek létjogosultságot, ez volt a helyes és a helytelen kritériuma. A mitológikus időszak elmúltával is sokáig volt központi érték a hagyományhoz való ragaszkodás. A felületen szemlélőnek úgy tűnhet, hogy nem volt ez más, mint valamiféle tehetetlenség, a megszokás hatalma, így szemében egyértelműen pozitív folyamat ennek a gyakorlatnak egyre gyorsuló eltűnése. Valójában azonban a régi mentalitásnak olyan gyökerei vannak, amelyek kívánatosak lennének a mi korunk gyökereinek is lenni. Ám az „új” igézetében élő korunk nem táplálkozhat ezekből a gyökerekből.

Kultusz és kultúra

A kultusz és a kultúra szó hasonlítanak egymásra, közös latin törből származnak. A kultusz is (vallásgyakorlat, vallásos tisztelet, a vallási szertartások összessége) és a kultúra is (szellemi javak, műveltség) az embernek ugyanazzal a igényével áll kapcsolatban — a materiális szférán való felülemelkedés vágyával. A kettő közül a kultusz a régebbi. Kezdetben ezt az igényt a vallásos gyakorlat elégítette ki, nem létezett a kultúra mint a kultusztól független valami. Azok a barlangrajzok vagy termékenységszobrok, amelyeket mi a művészi alkotások közé sorolunk (így a kultúra területére), nem jöttek volna létre, és nem is funkcionáltak a kultikus kontextus nélkül. Az idők folyamán azonban fokozatosan eltávolodott egymástól a kultusz és a kultúra, annyira, hogy a modern európai kultúra már nem is határozható meg a kultusz felől.

A kultúrának a vallásos életről való leválása, az elkülönülése, sőt nemegyszer szembekerülése azzal párhuzamosan következett be, hogy az ember az immanens világ csábítására mindjobban eltávolodott a vallásos szemlélettől. Az emberi természet azonban továbbra is változatlan maradt, és azt igényelte, hogy az ember valamiképpen föléje emelkedjék ennek a pusztán materiális világnak, hogy meghaladja azt, mivel abban nem nyerhet kielégülést. Az elkülönülés óta két, látszólag független formában keresi az emberiség ennek az igényének kielégülését. A kultusszal szakító

kultúra azonban éppúgy a kultusz terméke, mint az ősi kötődését megőrző. A gyökerétől el nem szakadt kultúra a meglévő kultusz szükséges része, abból táplálkozik és töltődik meg jelentéssel. Az emberi közösség vallásgyakorlata ugyanis szükségképpen valamilyen meghatározott formában zajlik, tehát mozdulatok, hangok, szavak, tárgyak nélkül nem létezhet. Ezek, vagyis a vallásgyakorlat külső eszközei pedig már a kultúra fogalmába tartoznak. Függetlenedésük, öntörvényűvé válásuk eredményezte később a profán kultúrát. E kultúra létrejöttéhez a kultusz felbomlásán keresztül vezetett az út, mert csak így vált lehetővé, hogy a különböző formák elveszítsék vallási tartalmukat, és új, a vallástól függetlennek akart tartalommal töltődjenek meg.

A kultusz mint ismétlés

A kultusz az ismétlés, az „újra” jegyében történik. A szertartások meghatározott cselekvéssorok, amiken nem szabad változtatni, mert ez a változtatás az ember kezdeményezésére történne, holott az isteni valósággal való kapcsolattartás, a neki való válasz és az ő megszólítása nem történhet az ember kénye-kedve szerint, csak az istennek a hagyományban őrzött utasítása alapján. Nemcsak a primitív kultuszokra igaz, hogy az „újra” jegyében léteznek, hanem minden vallásra, így a kereszténységre is. Az egyházi év Jézus életének újra és újra való végigkövetése az ő idejébe való visszahelyezkedésünk által. A szentmiseáldozat kétezzer év óta ugyanannak az áldozatnak a megismétlése Jézusnak a mindannyiszor újraidézett parancsa szerint.

Az archaikus ember számára nem létezett profán cselekedet, illetve az csak a mindenkori környező népek, vagyis a mások, a „barbárok” cselekedete lehetett. A közösségen belül mindenki a náluk áthagyományozott módokon vadászott, vagy készített tárgyakat stb. Egyszerűen azért, mert csak ez az egy mód volt szent, vagyis csak ennek volt része a létben, ugyanis ez a mód az istenektől származott. Minden más, az ember által kitalált eljárás pedig illuzórikusnak ítéltetett. Ezért van aztán az, hogy nemcsak a rituális, de a mindennapi cselekedetek is az ismétlés, az „újra” jegyében történtek, kultikus karakterük volt, mint ahogy magát az időt is ciklikus szerkezetűnek tételezték fel.

Az újítás vallási megítélése

Ahhoz, hogy az „új” felé elmozdulás történhessen, vagyis, hogy új, addig nem létezett cselekvési módok bevetté válhassanak, kikerülhessenek a negatív megítélés alól, az kellett, hogy valamelyest veszítsen jelentőségéből a vallásos meggyőződés, illetve — ami ugyanaz — megváltozzon az újítás vallási megítélése. Az archaikus ember, akinek oly fontos volt a szent szférájával való kapcsolat, aki annyira függőnek érezte magát ettől a szférától, nem könnyen mondott le a szenthez való kötődés biztosnak megismert formájáról. Csak akkor vált erre hajlandóvá, amikor ennek a szférának a jelentősége csökkent számára, vagyis amikor tőle való függőségét valamelyest csökkenni érezte. Ezt pedig éppen az új, használhatóbb, az életfeltételeket jobban biztosító eljárások tették lehetővé.

Az új és a szekularizáció

Az „új”, a folytonosan fejlődő technika születése tehát szekularizáció, és egybeesik a világ deszakralizációjával, aminek megindulása teszi lehetővé az újítást. A változtatás, a fejlesztés pedig, mint az embernek olyan cselekedete, mellyel csökkenti a nálánál hatalmasabb erőktől való függőségét, szükséges volt ahhoz, hogy az ember hajlandó legyen másképpen gondolkodni a vallási kérdésekről. A deszakralizáció és a létfeltételek javítása így egymást erősítő körre kapcsolódott össze. A technikai fejlődés és az elvállaltalanodás azóta is együtt járnak. Ahogyan fokozódik a fejlettség, vagyis a természeti világtól való függőség csökken, úgy tör előre az „új”, és úgy szorul háttérbe az „újra”, ami — mint láttuk — eredendően a vallási élethez tartozó kategória.

Az ember és a technika

Hasonló eredményre jutunk, ha megfigyeljük a mai ember viszonyát a technikai fejlődéshez, az új árukhöz. Ha körülnézünk az üzletekben, rengeteg árun látjuk a feltűnő feliratot: *Új*. Bevált üzleti fogás ez, a vásárlók jobban megveszik azt, ami a megszokotthoz képest valami újat ígér. Csak azért lehet ez, mert az új egyben a jobb, több stb szinonimája is lett. Azt várjuk tőle, hogy segítsen rajtunk, tegye kényelmesebbé, biztonságosabbá az életet, kisebbé a fájdalmat, tegye jóvá azt, ami most még rossz. Valaha mindezeket az istenektől kérték az emberek. De az istenség eltávolodott a kultúránkból, illuzórikussá és irreálissá vált, helyet cserélt az emberi teljesítménnyel, az egyedül elért eredménnyel, és ez a valaha profán, a létben alap nélküli cselekvés lett mára a „szent”.

Mialatt az „új” jegyében működő technika kiszorította az „újra”-t, a vallást, a kultusz lassan a tőle független kultúrába ment át Európában. Az átmenet lassú és fokozatos volt. A keresztény világ festészetének példáján jól láthatjuk ezt. Az első századok festői nem akartak újat mondani, hanem Isten nagyobb dicsőségére újra meg újra meg akartak festeni egy adott dolgot. A festő személye nem volt jelentős, neve sokszor fenn sem maradt, feladatának csak azt érezte, hogy a kánon előírásai szerint újra megjelenítse tárgyát. Később (a reneszánsztól fokozottan), ahogy előtérbe nyomult az alkotó egyén, úgy bomlottak fel a kánonok, és egyre inkább mindenki újat akart mondani, s egyre meghatározóbb lett a művész személye. Többé már nem az örök, a szent dolgokról van szó, hanem az emberről, róla kell beszélni, méghozzá mindig újszerűen, meglepően. A régi ember nem akart meglepődni, inkább a mindig-tudottat akarta újra hallani, a változatlant felidézni. Ma a létért való küzdelemből kizárt, jólétre, és biztonságra ítélt embernek szüksége van az idő eltöltéséhez segítségére: érdekes, változatos kultúrára. Az Isten felé forduló kultuszból így lett az ember felé forduló kultúra.

Ciklikus és lineáris idő

Az eddig elmondottak jelen helyzetünket egy negatív tendencia eredményeként írják le, feltéve, hogy az anyagi jólétet nem becsüljük többre a vallásnál. Minden valószínűség szerint ez a ten-

dencia a jövőben is folytatódni fog. Megállítására nincsen esély. Mégis tévednénk, ha egyértelmű hanyatlásról beszelnénk. Fel kell figyelniük ugyanis arra, hogy a ciklikus időszemlélet, amelyben nincs történelem, ellentétben áll a Biblia lineáris időképével, mely szerint az időnek kezdete és vége van, és e kettő között bontakozik ki, és teljesedik be az isteni üdvterv. Ebben a bibliai gondolkodásban tehát a történelem az üdvösség történelme, az a folyamat, ami az embert az üdvösség felé segíti. Ha az előbb a történelem, ami természetesen nem a ciklikus „újra”, hanem az „új” jegyében áll, negatív tendenciáit mutattuk ki, akkor most azt kell mondanunk ezekről a változásokról, hogy nem jelentenek abszolút hanyatlást, nemcsak a rossz előretöréseként értelmezendők, hanem az Istenhez vezető útként is, vagyis igent mondhatunk most már e tágasabb horizontban a korábban vázolt folyamatokra, melyeket az imént pusztán a vallásos gyakorlat szempontjából negatívnak kellett tartanunk. Ezt az átértékelést azonban csak annak alapján tehetjük, hogy hisszük: az isteni Gondviselés a rosszat is javunkra akarja fordítani. (Ez nem azonos azzal a gondolattal, hogy az Isten rosszat akarna, hogy aztán jóra fordíthassa.) A világ elvallástalanodásának tendenciáját csak így, Isten kegyelmében remélve nem kell maradéktalanul rossznak mondanunk. Az elvallástalanodás ellen (és leginkább a sajátja ellen) az embernek küzdenie kell, amikor részt vesz az anyagi javak fejlesztésében vagy a természetfeletti vetületétől megfosztott kultúra művelésében, amire joga van, sőt amit el sem kerülhet. Ezek a folyamatok ugyanis nem rosszak önmagukban, mint ahogyan semmi sem az a világon. Minden dolgot a hozzá való viszonyunk tesz jóvá vagy rosszá, minden folyamatot pedig csak a benne való részvétel lelkülete. Vagyis szigorú értelemben nem a dolgok jók vagy rosszak, hanem az ember. Erkölcsi ítélet mindig csak a szabadsággal rendelkező lényről tehető.

Amennyiben a technikai fejlődés felszabadította az archaikus embert a függőség alól, amit a természet isteninek tételezett erőitől érzett, annyiban megnyitotta a transzcendens Istenre való rátalálás előtt az utat. Hiszen az az istentisztelet, ami a félelemből ered, és ami az életet fenyegető természeti erőknél szól, nem azonos az igazi hittel, ami a transzcendens és személyes Istenhez való feltétel nélküli, tehát nem külső kényszerből eredő odafordulást jelenti. A kultúra pedig, amikor eltávolodott a kultusztól, nemcsak kiüresítette azokat a formákat, amelyekben az mindig megjelent, hanem viszonylagossá is tette. Így azok az Istenhez való viszonyban külső, vagyis esetleges szerepűvé, nem a lényeghez, a tartalomhoz, hanem csak a formához tartozókká váltak. Továbbra is szükségesek maradtak, de többé nem lehet őket abszolutizálni. Ezzel út nyílt a belső, a formákat meghaladni tudó, azokon átlépő, a lélekben történő egyesülés felé.

Az elvallástalanodás

A SZENTÍRÁS ÉRTELMEZÉSÉRŐL

II. rész

Hermeneutikai kérdések

Schleiermacher, Dilthey, leginkább pedig Heidegger kezdeményezése nyomán kifejlődött a hermeneutika s annak alkalmazása a Szentíráásra, főleg Rudolf Bultmann, Hans Georg Gadamer és Paul Ricoeur munkásságával. Néhány központi gondolatuk jelentősen hatott a Szentírás értelmezésére. Hangsúlyozzák a történelmi távolságot a szövegek s azok értelmezői, olvasói között. Figyelnünk kell a két kor közti viszonyra, a hagyományaink és kulturális környezetünk alkotta megértési horizontra, s ezek tudatában kell párbeszédet kezdenünk az adott szöveggel: a szövegek megértéséhez szükséges önmagunk jobb megértése is. Másrészt: minden írás, mihelyt megszületik, elszakad alkotójától, önálló életet kezd. Azt is tekintetbe kell venni, hogy az írásmű és annak különböző korokban élő olvasói között is folyton módosuló eltérés van. Az értelmezéshez ezért szükséges az irodalmi és történelmi elemzés. A szövegek teljes értelme azonban csak olvasóik életében válik valósággá. A Biblia nyelve szimbolikus: a nyelvben megfogalmazott szövegek túlmutatnak önmagukon, egy transzcendens valóságba, amely az emberben a személyes egzisztencia legmélyebb dimenzióit nyitja meg.

Hogyan értékeljük e mai megközelítési módszereket? A Biblia Isten szavát az egymást követő koroknak közvetíti. Nagy időbeli távolság van tehát a Biblia első és mai olvasói között. Ezért szükséges és jogosult a hermeneutika alkalmazása. Az egyházatyák úgy magyarázták a Szentírást, hogy azt a saját korukra alkalmazták. Ma is csak az a magyarázat lehet igaz, amely nemcsak a könyvek keletkezési körülményeit tárja fel, hanem összekapcsolja azokat a mai világunk hittapasztalatával. De csak az a hermeneutikai módszer használható, amely nem szűkíti le az értelmezést egy sajátos filozófiai föltevésre és antropológiára. Hiszen minden értelmezés központi tárgya: Jézus Krisztus személye és az emberi történelemben lejátszódó, üdvösséget hozó események. Az értelmezésnek tehát

a szövegek hiteles és tárgyilagos tanulmányozásán kell alapulnia.

Az üdvösségtörténet eseményei és azok betetőződése Jézus Krisztus személyében új jelentőséget adtak az egész emberi történelemnek. Minden új értelmezésnek ezt a gazdag tartalmat kell feltárnia, kibontakoztatnia. Az emberi ész ehhez önmagában kevés. Az egyházi közösségben megélt hit és a Szentlélek fénye siet segítségünkre. Ahogyan az olvasó növekszik a Szentlélek életében, úgy válik arra képessé, hogy egyre jobban megértse azokat a valóságokat, amelyekről a Szentírás beszél.

A sugalmazott írások jelentése

A régi korok egzegézise nem ismerte, nem ismerhette korunk tudományos módszereit. De már ők is különböző jelentéseket különböztettek meg: a szó szerinti és a lelki értelmet; majd a kinyilatkoztatott igazságot, az ajánlott életformát s a végső beteljesedésre utaló jövendöléseket. A 13. századból származó verses összefoglalás szerint:

*Littera gesta docet, quid credas allegoria,
moralis quid agas, quid speras anagogia.*

A történet-kritikai egzegézis viszont az egyetlen hiteles jelentés megállapítására törekedett. A modern nyelvészeti és hermeneutikai elméletek viszont határozottan vallják, hogy minden írott szövegnek többféle jelentése van. A probléma eltérően jelentkezik a különböző műfajú szövegeknél: a törvényeknél, példabeszédeknel, imáknál, történelmi leírásoknál. Néhány általános elvet mégis leszűrhetünk.

1. A szó szerinti jelentés

Nemcsak jogosult, hanem feltétlenül szükséges az, hogy pontosan megállapítsuk a szerzők alkotta szöveg pontos értelmét. Ezt a szó szerinti jelentést azonban nem torzíthatjuk el a fundamentalisták által használt betű szerint értett szöveggé. Nem elég tehát szó szerint lefordítani a szöveget ahhoz, hogy e jelentéshez eljussunk. Arra is szükség van, hogy a kor irodalmi szokásai szerint értsük meg azt. A metaforikus szövegek „szó szerinti jelentése” például eltér a szó szerinti fordítástól. A „legyenek felővezve csipőitek” (Lk 12,35) metaforikus ki-

fejezés, s valójában ezt jelenti: „legyetek kétszen a cselekvésre”. Ha elbeszélést olvassunk, a szó szerinti értelem nem feltétlenül jelenti azt, hogy a leírt esemény valóban megtörtént, hiszen a történeti leírások mellett ismerjük a kitalált elbeszélések irodalmi műfaját is.

A Szentírás szó szerinti jelentése tehát az, amelyet a sugalmazott emberi szerzők közvetlenül kifejeztek. Ez az Isten mint elsődleges szerző által szándékolt értelem, hiszen a szöveg sugalmazás gyümölcseként született. Jelentéséhez a szöveg gondos irodalmi és történeti elemzése útján juthatunk el. Ez az egzegézis elsődleges feladata: hogy a lehető legpontosabban meghatározzák a bibliai szövegek szó szerinti jelentését. Ehhez rendkívül fontos az ókori irodalmi műfajok tanulmányozása.

Általában véve elmondható, hogy egy szövegnek csupán egyetlen szó szerinti értelme van, ez azonban nem alkalmazható merev szabályként. Két okból. Egyrészt mert az emberi szerző a valóságnak egyszerre több rétegeire is utalhat. Általában ez történik a költői művek esetében. A negyedik evangélium számos példával szolgálhat. Másrészt: előfordulhat, hogy az emberi szerző csak egyféle jelentést tulajdonít annak, amit ír, de az isteni sugalmazás eredményeképpen kifejezései többféle jelentést hordoznak. Jó példa erre Kaifás mondása (Jn 11,50): „Jobb, hogy egy ember haljon meg a népért, mintsem hogy az egész nép elpusztuljon.” Ez a kijelentés egyszerre tartalmaz egy erkölcstelen politikai fondorlatot és isteni kinyilatkoztatást. Mindkét szempont a szó szerinti jelentéshez tartozik. Ez a példa figyelmeztethet arra, hogy ne legyünk túlságosan szűkkeblűek a sugalmazott szövegek szó szerinti értelmezésében.

Különösen figyelniünk kell a szövegek dinamikus szempontjaira. A királyzsoltárok jelentése például nem szűkíthető le csupán saját keletkezési korukra. A király e zoltárokból nemcsak a konkrét uralkodót jeleníti meg, hanem az Isten uralmának eszményített látomását is. A szó szerinti jelentés tehát túlmutat a konkrét történeti helyzeten. A történet-kritikai egzegézis igen gyakran arra törekedett, hogy mereven a történelmi körülmények közé szorítsa a szöveg jelentését. Valójában inkább a szöveg által kifejezett gondolat irányát kell megmutatnia. Ez teszi lehetővé az egzegétának, hogy felfogja a szöveg lehetséges kiterjesztéseit is.

A modern hermeneutika megmutatta, hogy ha írásos szövegek új környezetbe ke-

rülnek, akkor azok új fényben ragyognak fel, s új jelentéseket tárhatnak fel. Ez különösen is érvényes a bibliai szövegekre. A szó szerinti jelentés kezdettől fogva nyitott a további fejlődésre, amelyet a szövegeknek új környezetben történő újraolvasása („relectures”) tesz lehetővé.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy bármilyen jelentést tulajdoníthatunk a bibliai szövegeknek, s teljesen szubjektíven magyarázhatjuk őket. Hamis és elvetendő minden olyan értelmezés, amely idegen az emberi szerzők által kifejezett jelentéstől. Ha ezt jóváhagynánk, akkor a gyökereitől szakítanánk el a bibliai üzenetet, amely Istennek történeti érintkezés által közölt szava.

2. A lelki jelentés

Így nevezhetjük a bibliai szövegeknek azt a jelentésréteget, amely Krisztus húsvéti misztériumának s a belőle fakadó életnek fényében világlik elő. Az Újszövetség ebben az összefüggésben ismeri fel az Írások beteljesedését. A szó szerinti és a lelki értelem nem szükségszerűen tér el egymástól. Ha a bibliai szöveg közvetlenül Krisztus húsvéti misztériumára utal, akkor a kettő egybeesik. Ezért aztán többnyire az Ószövetséggel kapcsolatban beszélhetünk lelki értelemről, bár ott is találunk közvetlen utalásokat Krisztusra.

A spirituális értelmezés nem téveszthető össze a szubjektív képzelgésből fakadó belemagyarázásokkal. A lelki jelentés csak akkor tárul fel, ha a valóság három rétege találkozik: a bibliai szöveg, a húsvéti misztérium és a jelen életkörülmények a Szentlélekben.

3. A teljesebb jelentés

Ezt a jelentésfaját újabban kezdték emlegetni. A szövegeknek arra a mélyebb jelentésére gondolnak, amelyet Isten szándékolt ugyan, de az emberi szerző nem elég világosan fejezett ki. Ezt a rejtett, mélyebb jelentést vagy egy későbbi szentírási szöveg magyarázata, vagy az egyházi hagyomány tárja fel. A „szűz fiat szül” kifejezést például Iz 7,14 használja, de Mt 1,23 feltárja mélyebb értelmét. Vagy: a patrisztikus hagyomány és a zsinatok határozatai mélyebben kifejtik annak jelentését, hogy Isten: Atya, Fiú és Szentlélek. Előfordulhat tehát, hogy a Szentírás emberi szerzője olyan szövegeket is leírt, amelyeknek teljes jelentésével

maga sem volt tisztában, s azokra csak a később keletkezett szövegekben vagy az egyházi hagyományban derül fény.

A katolikus értelmezés

A katolikus egzegézis az egyház élő hagyományát követi. Elfogadja a tudományos módszereket, hiszen a biblikus szövegek emberi szerzőtől is származnak és meghatározott történelmi körülmények között születtek, de nem köti le magát egyetlen módszerhez.

A Biblia különböző vallási hagyományokat rögzít. Ezek lehetnek mélységes emberi tapasztalatok, kapcsolódhatnak Izrael történetéhez, de származhatnak más vallásokból és kultúrákból is. Sajátos értelmezési hagyomány alakul ki az egymásra építkező szentírási könyvekből és szövegekből, ezeknek egymásra utalásából s az így folyamatosan fejlődő jelentésekből. Így válik például az Ígélet földje Isten szentélyévé, mennyei örökségünké. Vagy: a Dávid házának ígért uralom egyetemessé tájul, amelybe minden ember meghívást kap.

Különös erővel jelentkezik ez az át- és továbbértelmezési folyamat az Újszövetség és az Ószövetség között. Jézus egész tevékenységével az (ószövetségi) Szentírás legmélyebb jelentését, Isten valódi akaratát tárja fel, az írástudók meglepetésére, sőt megbotránkozására. Legradikálisabban azonban halála és feltámadása értelmezte át az Ószövetséget. Az újszövetségi írárok szerzői fedezik fel az Ószövetség prófétai értékét, másrészt viszont relativizálják annak üdvösséghez szerepét — amint ezt főleg Szent Pál írásai tanúsítják. Végül azonban magán az Újszövetségben belül is találunk egymást értelmező szövegeket.

Mindebből leszűrhetjük: 1. A Szentírás olyan hívő közösségekben jött létre, amelyek a kinyilatkoztatott hit kifejeződésének tartották szövegeit. — 2. E közösség azonban folyton új kérdésekre keresett és kapott választ. — 3. A különböző szövegek között lehetnek feszültségek, s eltérések adódhatnak az értelmezésekben is. — 4. A Szentírás helyes értelmezésének ma is hívő közösségben: az egyházban kell történnie.

Az egyházi hagyomány

Az egyház döntötte el, mely könyveket tekint a Szentíráshoz tartozónak, kánoninak. A kánon hosszú fejlődés eredményeként

alakult ki. Eredete az Ószövetségre nyúlik vissza, amelyben bizonyos írásokat már Isten szavaként tiszteltek. Jézus és az apostolok sugalmazottnak tekintették ezeket az írásokat. Az egyház aztán az újszövetségi írásokat az apostoli tanítás hiteles továbbadásának fogadta el. Elismerte, hogy hitét tükrözi, amely megjelent a keresztény liturgiában és az első közösségek életében is. E kánon megállapításakor az egyház önmagát is definiálta: a kánoni írásokban ismert önmagára.

Az egyházatyák jelentősen hozzájárultak a kánon kialakulásához. Ezenfelül a Szentírás egészéből kiemelték azokat a fő irányokat, amelyek az egyház hagyományát formálták, s amelyek a keresztények lelki és teológiai tanítását szolgálták. Az atyák a Bibliát Isten könyvének, egyetlen szerző egyetlen művének tekintették. Nemigen törődtek avval, hogy a kinyilatkoztatás a történelemben fejlődött ki. Többségükben tetszés szerint ragadtak ki egyes mondatokat a szövegek környezetéből, hogy az azokban kifejezett kinyilatkoztatott igazságot bemutassák. Gyakran fordultak allegorikus és tipológiai magyarázatokhoz, lelkipásztori indíttatásból. Ezek az értelmezések ma könnyen zavart okozhatnak. Mégis megtanulhatjuk ebből az egzegézisből, hogy a Bibliát teológiai szempontból kell olvasnunk, az élő hagyományba beleegyezve.

A II. Vatikáni zsinat szerint Isten egész népének szerepe van a Szentírás értelmezésében. Különösen fontos az Ige szolgálatában állók feladata, köztük is elsősorban a szakembereké. A Szentírás szó szerinti jelentésének kifejtése csak az ókori nyelvek, a történettudomány, a szöveg- és irodalomkritika és a többi ide kapcsolódó tudományágak művelőinek közös erőfeszítésével lehetséges. Az egyház igénybe veszi a Szentlélek által irányított egzegéták munkáját. Örvendetes, hogy napjainkban egyre több nő is található közöttük, akik új szempontokat és módszereket hozhatnak az elemzésbe.

Az egzegéták feladatai

Az egzegétáknak a történet-kritikai módszer föl kell használniuk, de a hermeneutikai szempontok segítségével el kell jutniuk a bibliai üzenet mai jelentéséhez. Ki kell fejteniük a szövegek krisztológiai, kánoni és egyházi értelmét is. Igen fontos, hogy elegendő számú egzegéta foglalkozzék e kutatásokkal. Püspökök és szerzeteselőjárók

hajlanak a kísértésre, hogy konkrétabb és gyakorlatibb területekre irányítsák a rájuk bízottakat, pedig az egyháznak óriási szüksége van a képzett egzegéták munkájára.

Fontos szerep jut az egzegézisnek a teológiai képzésben is. Kívánatos, hogy ebben férfiak és nők egyaránt vegyenek részt. A tanárok nem érhetik be az ismeretek pusztán közlésével. Be kell vezetniük növendékeiket az egzegézis módszereibe, hozzásegítve őket ahhoz, hogy megalapozottan egyéni ítéletet alkothassanak. Szükséges tehát, hogy szintetikus áttekintést adjanak az Ó- és Újszövetség egészéről, el nem hagyva egyetlen részét sem, s aztán néhány jól kiválasztott szöveg mélyreható elemzését adják, bevezetést adva ezáltal az egzegézis gyakorlatába. Az egyetemi oktatás keretein kívül az egzegéták hasznos szolgálatot végeznek tudományos kiadványaikkal, de igen fontosak népszerűsítő írásaik is. Műveik nem helyettesíthetik a szent könyveket, hanem éppen azok jobb megközelítését teszik lehetővé.

Az egzegézis a teológiában

Az egzegézis folytonos kölcsönhatásban áll a többi teológiai tággyal, elsősorban a dogmatikával. Bár nem a Szentírás az egyetlen „locus theologicus”, mégis egészen különösen alapját képezi a teológiai tanulmányoknak. A teológusok ezért rászorulnak az egzegéták munkásságára. Megóvhatják a dogmatikusokat a két szélsőségtől: a dualizmustól, amely egészen szétválasztaná a tanbeli igazságot annak nyelvi kifejezésétől; és a fundamentalizmustól, amely kinyilatkoztatott igazságnak kiáltaná ki az emberi okoskodás következtetéseit is. Alapvető fontosságú a Szentírás az erkölcs-teológusoknak is. Másrészt viszont a moralisták is sok olyan kérdést vethetnek föl, amelyek kutatásra ösztönzik az egzegétákat.

Más a feladata az egzegétáknak, és más a dogmatikusoknak. Az egzegétáknak a történet-kritikai vizsgálódásokra s a Szentírás értelmezésére kell irányítaniuk figyelmüket. A teológusoknak viszont más forrásokat is tekintetbe kell venniük: az egyházatyák írásait, a zsinatok határozatait, a Tanítóhivatal más dokumentumait, a liturgiát, a filozófiai rendszereket s korunk világát. Feladatuk nem

pusztán a Szentírás értelmezése, hanem a keresztény hit megértése és kifejtése. De munkájukban kölcsönösen egymásra vannak utalva, s együttműködésük mindnyájuk tevékenységét gazdagíthatja.

A Szentírás az egyház életében

A Szentírás elevenen él az egyház mindennapi gyakorlatában. Rendszeresen olvassunk belőle, s jelentését aktualizáljuk sajátos életkörülményeinkre. A mai hívő közösségek így élő kapcsolatba kerülhetnek annak a kornak hívő közösségeivel, amelyben az Írás keletkezett. Óvakodni kell azonban a szövegek manipulálásától, a tendenciózus értelmezésektől (ahogyan például Jehova Tanúi aktualizálják a Biblia szövegeit).

Ennek az aktualizálásnak sajátos formája a Biblia inkulturációja. Ennek első lépése a szöveg lefordítása az illető kultúra nyelvére. Ezt követheti az értelmezés a helyi kultúra sajátos érzésvilágának, gondolkodás- és kifejezőmódjának jellegzetességei szerint. Ez azonban nem egyirányú folyamat, hanem kölcsönös gazdagodáshoz vezet. A Biblia inkulturációja az első századokban kezdődött el, a keresztény Keleten és Nyugaton egyaránt, s folytatódik, valahányszor az Evangélium új kultúrával kerül érintkezésbe.

A Szentírás az egyház történetének kezdetétől szervesen hozzátartozik a liturgiához, főleg annak megújított formájában: a szentmisehez, a szentségek ünnepléséhez és a zsolozsmához. A zsinat ajánlja a Biblia egyéni és csoportos olvasását is (lectio divina). A lelkipásztori munkában három felhasználási mód a legfontosabb: a katekézis, a prédikáció és a biblikus apostolság. Kiemelkedő a jelentősége a Bibliának az ökumenikus mozgalomban.

A dokumentum összegzésként még egyszer kiemeli a legfontosabbakat: felhívja a figyelmet a fundamentalizmus veszélyére, a történet-kritikai módszer és ahhoz csatlakozva a hermeneutikai szempontú vizsgálat szükségességére s a teológia többi ágával való szoros együttműködésre. A katolikus egzegézis a legjobb úton halad affelé, hogy a többi teológiai tárgy megújulásával párhuzamosan hozzásegítsen Isten szavának jobb megértéséhez.

LUKÁCS LÁSZLÓ

JEAN VANIER: FÉRFINAK ÉS NŐNEK TEREMTETTE

Ez a megrendítően szép könyv a kereszténység lényegéről, a szeretetről szól. Persze a szeretetről nem nehéz beszélni, mindenki tud általánosságokat mondani róla. A legtöbb ember szereti gyermekeit, szereti szüleit, szinte mindenki találkozik életében a mindennapi szeretet néhány megnyilvánulásával. De ki, meddig képes tágitani a szeretet körét? Ki, meddig képes növelni a felebaráti törődés sugarát? És hol kezdődik a viszolygás, hol kezdődik az ösztönös elutasítás? Ez a szeretet egyik legfőbb próbája. A katolikus egyház kezdettől azon volt, hogy megszólítsa és közösségébe vonja azokat is, akiket a társadalmi szokások peremre sodortak vagy kizártak az emberi együttélésből. Katolikus pap találta föl a siketnémák jelbeszédét és kétszáz éve katolikus pap, Philip Pinel volt az első, aki — mai szóval élve — dialógust kezdett az elmebetegekkel, hogy e megalázott és kirekesztett szerencsétlenekre is a szeretet fényét sugározza és ennek révén is megpróbálja visszahozni őket az emberek közösségébe.

Jean Vanier a francia haditengerészetnél kezdte pályáját, a második világháború alatt francia és kanadai hadihajókon teljesített szolgálatot, aztán egyetemen tanított. Sok év múltán talált rá igazi hivatására. 1964-ben hozta létre Val Fleuriben első otthonát értelmi fogyatékosok számára. Azóta három évtized telt el s az általa alapított *Bárka* közösségek elterjedtek az egész világon, néhány éve nálunk is működnek.

Odaadó, szép munkájáról szól ez a könyv, pontosabban e kiterjedt és szerteágazó munka egy részletéről. Arról, hogy a *Bárka* közösségek kereteiben hogyan próbálnak segíteni értelmi fogyatékos emberek szexuális nehézségein, hogyan próbálják kiterjeszteni a normalizáció terapeutikáját erre az olyannyira kényes és a legtöbb emberben visszatetszést keltő területre. Nem szoktak beszélni az értelmi fogyatékosok szexuális életéről és szexuális eredetű problémáiról. Vanier azonban mély katolikus meggyőződésből fakadóan hirdeti, hogy a szexualitás nemcsak eltávolíthat a szeretet keresztény eszméjétől, hanem közelebb is vihet hozzá. „A szexualitás soha nem szakadhat el a szeretettől — írja —, ha mégis, hamissá, manipulálttá válik, és megosztja az embert. Jézus örömhíre a szeretet valósága.”

A könyv együtt közli a kísérlet gyakorlati

tapasztalatait, konkrét példáit és elméleti, hit-tudományi feldolgozását. Alakok sora bontakozik ki a fejezetek lapjain és mind visszahumanizálódnak, akikre az egészségesek társadalma gyakran mint nem is emberekre gondol már. Jean Vanier pedig a szeretetadás egyik felemelő példája lesz azok számára, akik elolvassák beszámolóját. A kötet Hagyó József és Péch Balázs fordításában, a *XX. századi keresztény gondolkodók* című sorozat keretében jelent meg. (*Vigilia*)

KENYERES ZOLTÁN

BALASSA PÉTER: HALÁLNAPLÓ

*Meditatio mortis*nak, azaz halálról való elmélkedésnek indul Balassa Péter naplója 1986-ban, Tarkovszkij halálának évében, s mintegy hat év múltán Jeruzsálem képzelt kapujában zárul. Miként a halál közelségére figyelmeztető szerzetesi köszöntés, ez a könyv is kényelmetlen a halandó számára: a nem evilágival, a mindennapitól függetlenül, az Örökkel szembesíti, amelynek súlyától mindaz, ami bennünk evilági és nem örök, összeomlik, felperzselődik, s a hamuban, a mindennapiság füstölgő, üszkös romjai között nem marad egyéb, mint a minden emberi lélek legmélyén rejtőző, megőrzésre kapott gyémánt.

Az író-esztéta a magyar irodalom reflexív, sötét tónusú és egyéni tragédiáktól sem mentes hagyományát élesztette föl, a kései Vörösmarty és Arany gondolatiságát őrizte meg és árnyalta tovább napjaink fő problémái, a teremtett világ megóvása, az emberi tudat önazonosságának kérdése nyomán, s ha a válaszadások, illetve a válaszadásra tett kísérletei során biztos *eredményekkel* (a szónak mai tudományos értelmében) nem is rendelkezik, a lélekkel való törődés, a reflexió mint az európai filozófiai gondolkodás megszületésének és fejlődésének alapfeltétele, sarkkövét adja a *Halálnapló*nak. Olyan sarokkö ez, amely mellett bizonyosságait vesztett korunk embere lehorgonyozhat, legalábbis annak tudatában, hogy amíg a létre és nemlétre irányuló kérdés lehetséges, addig a lét tart.

„A napló az Isten-szenvedély pszichológiája” — állítja Balassa Péter, s ezzel a művével azoknak a sorába lépett, akik az egyház történelme során személyes tanúbizonyságot

tettek arról, életük, emberi létük legfontosabb kérdései az Isten-hittel és a szeretettel kapcsolatosak. Mert csak a szeretet misztériumának fényében nyeri el értelmét a *mysterium mortis*. Az pedig, hogy ennek eszköze Balassánál Mozart, Tarkovszkij, Dosztojevskij és Pilinszky János művészete, elhanyagolható, de élvezetes mellékkörülmény.

KISS SZEMÁN RÓBERT

ERKEL FERENC: DÓZSA GYÖRGY A KIEGYEZÉS OPERÁJA

Erkel Ferenc 1867-ben bemutatott operája, a *Dózsa György* mindeddig nem tartozott a gyakran játszott magyar zenedrámák közé. E mellőzöttség nem szakmai okra vezethető vissza: a *Dózsa György* drámai erejű, jól felépített, tetszetős kompozíció, amely közel áll a *Hunyadi László* és a *Bánk Bán* hangzásvilágához, de az olasz opera, a bel canto-iskola, valamint a wagneriánus irányzat vívmányait is magába olvasztja.

A darab másorra tűzését évtizedeken keresztül egyértelműen politikai tartalma akadályozta. A *Dózsa* alapjául szolgáló Jókai-dráma, a sikeres népszínműíró, Szigligeti Ede librettója és Erkel zenéje is erőteljesen tükrözi ugyanis a kiegyezés, az elbukott harc utáni betörődés és megbékélés atmoszféráját, szemlélete távol áll a forradalmiságtól. A címszereplő alakja, karaktere is lényegesen eltér a kialakult Dózsa-képtől: döntéseiben nemcsak hazaszere-tete, az ország sorsáért érzett aggodalma, hanem magánéleti konfliktusai is befolyásolják.

Az Operaház főzeneigazgatóját, Oberfrank Gézá-t több mint három évtizede foglalkoztatja a *Dózsa György* újbóli előadásának lehetősége. Szigligeti korszerűtlen, prozódiaillag is megkérdőjelezhető librettóját Mészöly Dezső közreműködésével modernizálta, és az eredetileg ötfelvonásos, monumentális művet három felvonásra vonta össze; ugyanakkor Erkel zenéjén lényegében nem változtatott. A megújult operát május végén mutatták be az Erkel Színházban, Oberfrank Géza vezényletével, az elsősorban operaénekesként ismert Tóth János rendezésében.

Az előadók kimagasló értéke a koncepciózus, gondosan kidolgozott színpadkép. Csikós Attila díszletei optimálisan betöltik a teret, szépek és hitelesek Vágó Nelly jelmezei. Elismerést érdemel az egységes, technikailag szinte tökéletesen megoldott kórushangzás és a második felvonás lendületes táncjelenete. A szólisták közül a legjobb teljesítményt Kukely Júlia (Rózsa) nyújtotta; gazdagon árnyalt, lí-

rai hangja, rutinos színpadi játéka nagyszerűen érvényesült. A címszerepet — kisebb-nagyobb bizonytalanságokkal, de összességében meggyőzően — Csák József alakította. A további főszereplőket Pitti Katalin (Csáki Laura), Martin János (II. Ulászló király), Kálmándi Mihály (Zápolya), Leblanc Győző (Bornemissza), Sánta Jolán (Költő), Mészöly Katalin (Jósnő), Gurbán János (Lőrinc barát) és Bordás György (Barna) játszotta.

A premierrel egyidőben nyílt meg az Erkel Színházban az „Erkel Ferenc, a Himnusz és a Dózsa György zeneszerzője” című művelődéstörténeti kiállítás, amelynek keretében a Képzőművészeti Főiskola növendékeinek a bemutatóra készült plakáttervei is láthatók.

RETKES ATTILA

BOGOLY JÓZSEF ÁGOSTON: ARS PHILOLOGIAE

Tolnai Vilmos és az irodalomtudományi pozitívizmus öröksége

Bogoly József Ágoston monográfiájában olyan alapvető feladat megoldására tesz kísérletet, amely elengedhetetlen egy kánont újraértelmező kor számára. Az elmúlt évtizedek ugyanis nemcsak a művészet, az irodalom megítélésében hoztak létre a konszenzus alapvető emberi igényét semmibevevő ítéletrendszeret, de az irodalomtudomány különböző irányzataival kapcsolatban is radikálisan ideológikus álláspontot tettek kötelezővé. Nem elhanyagolható tehát, hogy irodalmi hagyományunk egy szabad diskurzus által fémjelzett újragondolásával párhuzamosan irodalomtudományunk hasonló értelmű revideálására is szükség van. Bogoly a magyar pozitívizmus egy, az elmúlt években kevésbé emlegetett művelőjének munkáit vizsgálja mentalitás-, művelődés- és eszmetörténeti szempontokat figyelembe véve. Ám az értekezés lehetőséget teremt nagyobb kontextust figyelembe vevő kérdések elemzésére is. Így kerülhet előtérbe a konkrét filológiai tények rendkívüli alaposágú vizsgálatán kívül a szerző saját szemléleti horizontját képező hermeneutikai felfogás és a tárgyálul választott pozitívizmus párbeszédnek megteremtése, illetve e dialógus produktivitásának problémája. Ennek kapcsán Bogoly a magyar irodalomtudomány történetének számos jelentős alakjára tér ki szemléletében implikálva egy lehetséges, eljövendő Magyar Irodalomtudomány Történetének körvonalait. Nem szabad azonban szem elől

téveszteniünk azt a gondolatot sem, amely egyszerre van jelen a szöveg szemantikai síkján és írója mentalitásában: a pozitívizmus mint módszertani elv korunkkal való szembesítése a tudományos pluralitás kibontakozását megélték számára olyan tanulságokkal szolgálhat, melyek mentén megvalósíthatónak látszik az *Ars Philologiae* huszadik század végi konszenzusa. (*Pannónia Könyvek*, 1994)

PALKÓ GÁBOR

FEDERICO GARCIA LORCA: YERMA

Valóban tragikus költeménynek játssza — líraian burjánzó szimbólumokkal — Lorca *Yermáját* a Budapesti Kamaraszínház a Károly körúton. A túlfűtött szexuális izzást, amely a színpadi adaptációk obligát sajátja, Csiszár Imre rendezése allegóriákra oldja. A bikaálarcos ifjú és a fiatal leány szépen ko-reografált náasztánca, a pásztor és a gyermek titokzatosságában sokatmondó allegóriája egymást kiegészítve hatnak ránk, teszük átélhetővé azt az elfojthatatlan vágyat, amely Yermát űzi végzete felé. A mű vállaltan lírai földolgozása, a valóságostól való artisztikus elemelése hangsúlyossá teszük Lorca művének erkölcsi dilemmáit. Yerma szenvedélyes gyermekre vágyása s ebből eredően ösztöneinek összecsapása (egy más férfi által talán még teljesülhetne az óhaja) saját morális szilárdságával — valójában ez a színpadi mű tragikus konfliktusa.

A Yermát játszó Kubik Anna némelykor már-már önmotogató szenvedése s a férjet adó Újvári Zoltán háborgó érzelmeinek visszafogottsága az a két mozzanat, amely némileg átrendezi az irodalmi mű hangsúlyait. A bűnt, amelyet a gyermek iránti őrült vágyában sem képes elkövetni, ezúttal is nagyobb bűnnel helyettesíti Yerma — férje meggyilkolásával. Ám magyarázatnak nem könyvelhetjük el egyszerűen az áldozat érzéketlenségét a másik szenvedésére. Ez túlságosan is „szubjektív” ok lenne egy olyan társadalom tükörképében, amely a hön áhított értékeihez vezető utat legkönynyebben épp az érzéketlenséggel, a közeli tragédiák hideg elutasításával érheti el.

KÁLLAI KATALIN

ARANY JÁNOS: „TISZTELT ÍRÓTÁRS”

Arany nagyságát életművének rendkívüli jelentőségét minden kor újra és újra fölfedezi magának. A mi zaklatott korunk embere

is fokozott figyelemmel hajol kiterjedt epikai és lírai költészete fölé, de az utóbbi időben mintha cikkei, tanulmányai, remek portrérajzai, műbírálati kerülnének az érdeklődés előterébe. Ezt jelezte Dávidházi Péter 1992-ben megjelent kitűnő monográfiája Arany kritikai munkásságáról, s ezt tanúsítja ez a Kovács Sándor Iván szerkesztésében a múlt év őszén megjelent kis könyv is.

Kovács Sándor Iván elsősorban Zrínyi-kutató, a 17. századdal, a magyarországi barokk összefüggéseivel foglalkozik. Arany híres akadémiai székfoglalója a Zrínyi és Tasso vezette el az Arany-hagyaték búvárlásához, Arany elveszettnek hitt Tasso- és Ariosto-jegyzeteit kereste, de talált sok más egyebet is. Tudni kell, hogy Arany műveinek kritikai kiadása 1951-ben kezdődött el Keresztury Dezső szerkesztésében, s harminc év alatt tizenhat kötete jelent meg. A munka azonban az elmúlt évtized első felében megtorpant s azóta nem látott napvilágot új kötet. De a megjelentek sem mind mondhatók bevégzetten teljesnek, egy s más figyelmenlenség miatt vagy szerkesztői elvek alapján maradt ki belőlük, máskor pedig az újabb szövegfilológiai kutatások bányásztak elő addig ismeretlen szövegeket. Tudni lehetett már korábban, hogy például a Szépirodalmi Figyelő s Koszorú hasábjain még egész sor Arany-írás lappang aláírás és a szerző megjelölése nélkül.

Kovács Sándor Iván egyetemi tanítványa-inak segítségével — egy 1992 őszén meghirdetett Arany-szeminárium keretében — részben ezt az anyagot fésülte át, részben azokat a szövegközléseket rendezte bőséges jegyzetekkel kötetbe, melyek különféle folyóiratokban láttak időközben napvilágot. A kötet, mely a hallgatókkal végzett közös munka eredményeképp jelent meg, nem rajzolja ugyan át Arany ismert arcképét az 1850-es évek közepétől az 1860-as évek közepéig terjedő időszakot illetően — ezt a mintegy tíz évet egészíti ki a gyűjtemény —, de hatékonyan hozzájárul ahhoz, hogy meggyőződjünk érdeklődésének, európai tájékozódásának, tudásának roppant méreteiről. Babitsot szokták poeta doctusnak nevezni, s elterjedt nézet szerint a Nyugat tárta szélesre a tájékozódás ablakát az európai kultúra előtt. Ez a kis könyv meggyőző bizonyítéka annak, hogy Arany nemzedéke sem kevésbé mélyen gyökerezett Európában — s persze a magyar múltban is. (*Magyar Irodalomtörténeti Társaság*)

KENYERES ZOLTÁN

MOLNÁR FERENC: ÜVEGCIPŐ

Mindannyiszor elgondolkodtatja az embert, hogy az ötvenes éveiben járó Sipos Lajos asztalos (fellengzősen szólva bútorrajzoló) happy enddel végződő esetét a tizenkilenc éves cselédlánnyal a színház keserítette ennyire el vagy még Molnár Ferenc. A bölcsen kaján darabszerző műveit ismerve erős a gyanú, hogy még maga Molnár volt az, aki a felszín alatt ilyen felemásan rajzolta meg a hercegnőien szép Irma lángolását a koros szobaúr iránt, értésünkre adva, hogy ennek az angyali gyermeknek és nagypapa korú szerelmének az egymásra találása a jövőben még hoz egy némely problémát. A színház ezt a helyzetet általában még azzal fokozza, hogy Irma szerepét a legvagányabb tehetségű színésznőre bizza, a morgós Sipos úr korára meg esetleg rátesz egy-két lapáttal.

A veszprémi Petőfi Színház irodalomtörténész főrendezője, Szigethy Gábor ebből a szempontból követte a konvenciót. Lát-szólag. Kolti Helga szemének tragikusan megtört fénye ugyan nem a tizenkilenc évet kérdőjelezi meg — minden nehézség nélkül fogadhatjuk el Irmának —, hanem egy szomorú sorsú gyermek elszánt boldogságkeresését mutatja, Kézdy György Sipos Lajosának pedig ellenállhatatlan charme-ot ad a dühös ember álarca mögül előbukkanó humor és végtelen önirónia. Szigethy, a rendező ezzel nem átírja a történetet, de modernül árnyalja. Semmiképp sem vonja kétségbe Molnár rezignáltan bölcs imázsát, sőt, a legmesszebbmenőkig tiszteletben tartja: közelíti a két embert, Kolti koravenségével, Kézdy charme-jával, hogy aztán egy valóság híven durva mozdulattal szét is szakítsa őket néhány pillanatra a happy end mámorában. Azaz a vagányromantikával megrajzolt váróterem mögött a legeslegutolsó, sziporkázóan szép pillanatban újra látni hagyja az omladozó bérházudvart, ahol kezdetét vette ez a szomorkás szerelem, s amely ily módon talán nem véletlenül hasonlít olyan kísértetiesen Spiró György *Csirkefejének* Katona József színházi kulisszafalaira.

KÁLLAI KATALIN

PÁKOLITZ ISTVÁN HETVENÖT ÉVES

Pákolitz István versvilága egy nagy múltú költői hagyomány rendjében alakult. Azt a szemléletet és kifejezőmódot örökölte,

amely tájak és életképek költői ábrázolásában s a tapasztalatokra épülő meditációban találja meg teremtő erejét. Ez a rendre és egyensúlyra alapozott alkotó élet és költői műhely nemcsak belső biztonságot ad, hanem szilárd erkölcsi tudatot és magásra tekintő szellemi igényességet is. A költő általában ítéli meg a körötte mozgó világot, a társadalmi létben zajló viharokat, mindeneke-lőtt mégis saját magát. A versekben alakot öltő teremtő szenvedély nemegyszer éppen ettől az ítélő igényességtől kapja erejét. Pákolitz István is azok közé tartozik, akik a moralisták nem túl tágas ösvényén jutnak el a művészi önkifejezéshez. Nemcsak a belső élet viharai, nemcsak a körötte mozgó világ óriási robajokkal kísülő feszültségei ébresztették fel benne az alkotó munka vágyát, hanem mindeneke-lőtt a morális állásfoglalás belső kényszere.

A költészetet éppen ezért mindig cselekvésnek tekintette, az élet és a sors alakításának, amely által részt vehet a kisebb és nagyobb emberi közösségek alakításában. Nagy buzgalommal végezte tanári munkáját Pákon, majd részt vett Pécssett a szellemi élet szervezésében: jó ügyeket szolgált, magam is emlékszem arra, hogy még a hatvanas és hetvenes években Pécssett milyen sokat tett annak érdekében, hogy az irodalom a lehetőségek szerint szabadon élje a maga életét.

A mélyen átélt közösségi felelősség kényszerítette nyílt kiállásra és kockázatos küzdelmekbe is. Valamikor tiszta hittel állt a mindent felforgató társadalmi változások mellé, midőn azonban tapasztalnia kellett, hogy ezek a változások veszélybe sodorják a tartós közösségi és erkölcsi értékeket, perbe szállt a káros következményekkel. Nem maradt közömbös az önkény és a harácsolás iránt, a szelíd életképeket szigorral protestáló feddő énekek, a biztos harmóniát kritikai indulat, a moralisták lázadó szenvedélye váltotta fel. Nyugtalan volt ez az élet, ez a költészet, mégsem békétlen, minthogy a nehéz években is szövődő emberi kapcsolatok, a jó ügyek szolgálata vigasztalást adott. És ahogy múltak az évek, az évtizedek, egy biztosabb vigasztalás fénye is megjelent. Pákolitz István, ahogy ezt legutóbbi, *Megváltatlan* című verseskötete is mutatja, visszatalált ifjúságának hitéhez, amit talán sohasem veszített el. A múltó idő és a csalárd történelem örlőmalmai között ez a küszködő, egyszersmind szelíd hit ad igazi megbékélést és vigasztalást.

POMOGÁTS BÉLA

RELIEF EGY FEGYHÁZRÓL — KÁRPÁTI KAMIL VERSEI —

Hosszú éveken, évtizedeken át szó sem esett arról, hogy a magyar költészetnek is van egy rejtett ága, amely börtönök homályában, kényszermunkatáborok gyötrelmei között eredt meg és termett virágokat. Csak az utolsó néhány esztendőben fedezte fel az irodalmi élet Faludy György, Határ Győző, Tollas Tibor, Tóth Bálint és Buda Ferenc börtönverseit, és ismerkedett meg éppen a szerkesztő és kiadó Kárpáti Kamil erőfeszítései következtében két tragikus sorsú magyar költő: Gérecz Attila és Béri Géza munkásságával. De börtönökben és kényszermunkatáborokban: Kistarcsán, Recskén, Vácon, Márianosztrán született meg Kárpáti Kamil költői életművének egy része is. 1949 májusától 1956 októberéig élte a Rákosi-féle rémuralom politikai foglyainak létalatti életét. Egész kötetre való költemény született ebben a néma infernóban, szinte annak reménye nélkül, hogy a versek egyszer majd eljutnak olvasóik elé.

A börtönbeli lét, magam is megtapasztaltam, egészen más, mint az emberi világ: saját törvényei vannak, saját valósága és kultúrája, ami mindenben a köznapi emberlét negatív lenyomata. Ahogy Kárpáti Kamil is írja egy helyen: „Az Isten háta fekete / vak koporsónak látszik itt”. Ebben a mindentől megfosztott, ráadásul a kommunista zsarnokság pribékjeinek hatalmában tengődő sötét létben verset írni több mint hősiesség, inkább menedék-keresés, túlélési stratégia, a kegyelem egy különös állapota. Kárpáti Kamil börtönverseiben ott van a börtönvilág teljes pokoli valósága, jelen van bennük mindaz, ami elveszett, és ott van az emberi világ újratemtésének bátorsága: annak tudata, hogy Recsk és Márianosztra fölött a költészet egy másik léte teremt. Egyszermind megszenteli azt a léte, amelynek sötét bugyraiba a költő ártatlanul vetetett.

Azzal kezdtem ezt a pár soros méltatást, hogy a magyar börtönköltészetnek igen sokáig némaságban kellett meghúzódnia: ebből a némaságból tulajdonképpen ma sem szabadult. Kárpáti Kamilnak van egy utószava, ebben bizony indulatosan tetemre hívja a hazai irodalomkritikusokat, irodalomtörténészeket. Nem szeretném elhallgatni ezt. És noha ítéletét nem érzem mindenestől igazságosnak, megfontolandónak tartom: valóban többet kellene tennünk annak érdekében, hogy a magyar költészetnek ez a homályban is virá-

got termő ága ismertebbé váljék abban a körben, ahol számon tartják a nemzet értékeit. (Stádium Kiadó, 1994)

POMOGÁTS BÉLA

GÁRDONYI ZSOLT MŰVEI

A magyar hanglemezkiadás jelenlegi nehéz helyzetében mindig nagy öröm és fontos esemény, ha egy-egy vidéki magánkiadó újdonságot jelentet meg. A közelmúltban Kecskeméten, az Osváth Viktor Alapítvány gondozásában látott napvilágot az a kitűnő technikai minőségű, teljesen digitális (DDD) CD-lemez, amely Gárdonyi Zsolt orgonaműveiből és kamarakompozícióiból válogat.

A középgenerációhoz tartozó, és több mint negyedszázada Németországban élő Gárdonyi Zsolt a kimagasló jelentőségű zeneszerző, zenetudós és egyházzenesz, Gárdonyi Zoltán (1906-1986) fia, aki minden tekintetben folytatja az apai tradíciót: orgonaművészként világszerte koncertezik, a Würzburgi Zeneművészeti Főiskola professzora és a helyi Deutschhaus-templom orgonistája. Műveinek többsége szorosan kötődik választott hangszeréhez, az orgonához, valamint a protestáns egyházzenehez, amelynek magyarországi fejlődésére édesapja is oly nagy hatással volt.

Az új CD nyitószáma a *Preludio con fuga* című orgonadarab, amely Johann Sebastian Bach születésének 300. évfordulójára keletkezett, és érdekessége, hogy a fűgát a világ-hírű jazz-zongorista, Oscar Peterson egyik témája ihlette. A bonyolult szólamvezetésű, monumentális művet Karasszon Dezső — orgonaművész, zenetörténész, a debreceni zeneélet meghatározó egyénisége — alapos technikai felkészültséggel, mély átéléssel, magabiztosan játssza, akárcsak a *Grand Choeur* című, francia mintákat követő, erősen improvizatív szólódarabot.

Karasszon Dezső teljesítménye a kamaraművek megszólaltatásakor is kifogástalan. Az *Emlékezzél, Úristen, híveidről* című, cellóra és orgonára írt variációsorozatban — amelyet Gárdonyi 1988-ban, a Debreceni Református Kollégium fennállásának 450. évfordulójára komponált — lebilincselő a 18. századi magyar református énekeskönyvből származó alapidallam (cantus firmus) változatos formákban és ritmusképletekkel történő, de mindig ünnepélyes megszólaltatása. Karasszon játéka harmonikusan társul Ádám Károly lírai csellószóloíhoz; éppúgy, mint He-

gedús Sándor harsonamotívumaihoz az 1980-ban keletkezett *Rapszodiában*. A befejező szám az orgonára, oboára és vonószekarra írt *Kamarakoncert*, amelyben kitűnően érvényesülnek a hangszercsoportok invenciózus dialógusai. A Nagy Csaba oboaművész és a Kecskeméti Kamarazenekar közreműködésével előadott nagyszabású alkotás az igényes és értékes lemez méltó befejezését jelenti. (Os-váth Viktor Alapítvány - Opus Bt., 1994)

RETKESS ATILA

AZ „ELFAJZOTT MŰVÉSZET”

Milyen világ az, ahol leparancsolják a múzeum faláról Emil Nolde *Keresztrefeszítését*, száműzik Max Beckmann *Levétel a keresztből* című képét, kitiltják Schmidt-Rottluf *Krisztusát*? Willibald Sauerländer német művészettörténész kétrészes tanulmányt írt a New York Review of Books hasábjain a náci Németország művészeti politikájáról.

Az „elfajzott művészet” jelszavát a náciak a budapesti születésű (apja itt volt rabbi) Max Nordau 1892-ben megjelent *Entartung* című könyvéből vették át, de a kifejezésnek „mélyebb” és „gyökeresebb” jelentést tulajdonítottak. Szerintük a modern művészet nem a hagyományos ízléstől és a megszokott formáktól, nem a polgári erkölcsöktől „fajzott el”, mint Nordau gondolta, hanem a néplélekkel és a nemzeti talajgyökerekkel került szembe. A Németországban különösen virágzó expresszionizmust ezért a németiség elleniségének tekintették. Ez a beállítás azonban nem volt szükségszerű, nem a mozgalom belső lényegéből következett, s nem is volt mindnyájuk számára nyilvánvaló. Az expresszionizmust lehetett másképp, éppen ellenkezőleg is magyarázni. Amikor fellazul és eltűnik a tárgyias gondolkodás és helyét szimbolikus képzetek foglalják el, akkor egyszersemind önkényessé is válik minden értelmezés.

A hatalom megragadása utáni első évek politikai, ideológiai harcaiból az avantgárdellenesség került ki győztesen. 1937-ben összeszedték az ország múzeumaiból és gyűjteményeiből az avantgárd képeket, szobrokat, különféle műtárgyakat és hatszázötvenet kiválasztva közülük Münchenben nagy kiállítást rendeztek a Német Művészet Háza mellett, ahol a Hitler által támogatott új bombasztikus művészet, a német újrealizmus művei kaptak helyet. Az avantgárd kiállítást elretentésül szervezték meg: íme, ezek azok, akik

tönkre akarják tenni a német nemzet egészséges lelkét. Az Entartete Kunst kiállítást később körbevitték az országban — lássa mindenki a gonoszt —, aztán külföldi gyűjtőknek dobra verték az anyagot. Amin pedig nem sikerült sebtében túladniuk, azt Berlin egyik terén elégették.

Azokban az években az avantgárd művészeti irányok nemcsak a náci Németországban kerültek anatómia alá, hanem a sztálini Szovjetunióban is. Az avantgárd művek ott is eltűntek a múzeumok termeiből, a gulágok mélyén pedig eltűntek maguk a művészek is. A párhuzamokhoz tartozik, hogy a müncheni Entartete Kunst kiállítással szinte egyidőben, 1937-ben a moszkvai Tretyakov Képtárban ugyancsak rendeztek egy avangárd-ellenes kiállítást. Az ideológiai kísérszöveg azonban más volt, itt nem nemzetellenesnek, nem a faji tisztaság veszélyeztetőjének bélyegezték a modern művészetet. A náci ideológia például faji alapon ellenezte az afrikai hatásokat, Wilhelm Frick, tübingi belügyminiszter már 1930-ban rendeletet bocsátott ki *Wider die Negerkultur für deutsches Volkstum* címmel. A Szovjetunióban népellenesnek, polgárinak, a szocializmus elleniségének kiáltották ki az avantgárdot.

Még sokáig lehetne sorolni a példákat, de nincs szükség rá. Az utókor jól ismeri a két totalitárius rendszer eljárásait, s tudja azt is, hogy hová vezettek a művé lettek. Az egyik legfontosabb tanulságra azonban külön is figyelmeltetni kell a mai olvasót. Sauerländer ezt nem fogalmazza meg, de szinte sugalmazza tanulmányában. Az ideológia a társadalmak szimbólumrendszereivel dolgozik, s szimbólumokkal dolgozik minden művészet is. Nincs társadalom szimbolikus formák nélkül, a szimbólumok a társadalmi tudat számára a valóság részeként jelennek meg. Mégis különbség van jelkép és realitás között s nem jó, ha a jelképek túlsúlyba kerülnek. A jelképek mindig önkényesen átmagyarázhatók s különféle célok szolgálatába lehet őket állítani. Az egészséges társadalmak a jelképezést meghagyják a művészet szabad területének, az ideológiai formák szerepét pedig lehetőség szerint szüntelenül csökkentve a tárgyyszerűséget helyezik előtérbe. Bármilyen furcsa, a művészet is a pragmatikus társadalmakban és pragmatikus korokban fejlődik legjobban: amikor látszólag legkevésbé figyelnek rá. Amikor hit és szépség a lélek ügye s nem a politikáé.

KENYERES ZOLTÁN

SOMMAIRE

- Miklós Tomka: L'église catholique dans la société pluralista
(Les leçons de l'affaire Dabas-Sári)
- Edit Révay: Dabas-Sári dans le miroir de la presse
- László Örsy: L'esprit interrogateur
- József Török: Perspective chrétienne de l'Histoire et l'Europe
- László Boda: Conscience européenne
- Prose de Marianne Gruber et François Mauriac
- Poèmes de Gáspár Nagy, Norbert Kautzky et A. March

INHALT

- Miklós Tomka: Die katholische Kirche in der pluralistischen Gesellschaft
(Die Lehren aus der Affäre von Dabas-Sári)
- Edit Révay: Dabas-Sári im Spiegel der Presse
- László Örsy: Der fragende Geist
- József Török: Die christliche Geschichtsauffassung und Europa
- László Boda: Europäisches Bewußtsein
- Prosa von Marianna Gruber und François Mauriac
- Gedichte von Gáspár Nagy, Norbert Kautzky und A. March

CONTENTS

- Miklós Tomka: The Catholic Church and pluralistic society
(The conclusions of the Dabas-Sári affair)
- Edit Révay: Dabas-Sári affair in the mirror of the press
- László Örsy: The spirituality of putting questions
- József Török: The christian philosophy of history an Europe
- László Boda: European self-consciousness
- Prose by Marianne Gruber and François Mauriac
- Poems by Gáspár Nagy, Norbert Kautzky and A. March

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ; Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, PARANCS JÁNOS, POMOGÁTS BÉLA, RONAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ;
A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, JUTH LENKE

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk kiadását a Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Soros Alapítvány támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámlasszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 48 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- JEAN VANIER Férfinak és nőnek teremtette
BALASSA PÉTER Halálnapló
ERKEL FERENC Dózsa György (operabemutató)
BOGOLY JÓZSEF ÁGOSTON Ars philologiae
(Tolnai Vilmos és az irodalomtudományi pozitívizmus öröksége)
F. G. LORCA Yerma
(A Budapesti Kamaraszínház előadása)
KOVÁCS SÁNDOR IVÁN „Tisztelt Írótlár”
(Arany János szövegközléseiről)
MOLNÁR FERENC Üvegcipő
(Előadás a veszprémi Petőfi Színházban)
- Pákolitz István hetvenöt éves
 - Kárpáti Kamil versei
(Relief egy fegyházzól)
 - Gárdonyi Zsolt egyházzenei művei CD-n
 - Az „Elfajzott művészet”-ről
(Willibald Sauerländer tanulmánya)
- A SZEMLÉKET ÍRTÁK Kállai Katalin, Kenyeres Zoltán,
Kiss Szemán Róbert, Palkó Gábor,
Pomogáts Béla és Retkes Attila

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Az ökumenizmus mai állása
- Az egyházmegyei zsinatokról
- Bálint Sándor emlékezete
- Ökológia – a teremtett világ